

В.В.Дубінін

**Розвиток філософської думки в
Україні**

Краматорськ 2006

Міністерство освіти і науки України

Донбаська державна машинобудівна академія

В.В. Дубінін

**РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В
УКРАЇНІ**

Рекомендовано

Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів

Краматорськ 2006

ББК 87
УДК 17.023.32
Д.79

Рецензенти:

Т.О.Андрєєва, доктор філософських наук, професор ДонНУ, м. Донецьк

В.Г.Попов, доктор філософських наук, професор ДДАБА, м. Макіївка

В.А.Капустін, кандидат філософських наук, доцент ДонНУ, м. Донецьк

Гриф надано Міністерством освіти і науки України

Лист № 1.4/18 – Г – 71 від 18.05.06

Дубінін В.В.

Д.79 Розвиток філософської думки в Україні. – Краматорськ, ДДМА, 2006. - 198 с.

ISBN

У навчальному посібнику конспективно розглядається онтологічні, гносеологічні, антропологічні, соціологічні, аксеологічні та праксеологічні погляди і позиції українських мислителів від часів до-київської Русі по сьогоднішнього дня. Надається значної уваги малознаним українським мислителям з діаспори, зокрема В.Олексюку, Н.Козорігу та ін. Кожен розділ посібника закінчується короткими висновками та контрольними завданнями.

Навчальний посібник адресується студентам всіх форм навчання, аспірантам, викладачам, а також окремим громадянам, хто цікавиться розвитком філософської думки в Україні.

ББК 87

ISBN

© В.В.Дубінін, 2006

© ДДМА, 2006

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 ВИТОКИ І СУСПІЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ.....	7
2 ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ ДО-КИЇВСЬКОЇ ДОБИ.....	19
3 ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ В КУЛЬТУРІ КИЇВСЬКОЇ РУСИ.....	23
4 РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ В XIII - XVIII СТОЛІТТЯХ.....	43
4.1 Розвиток філософської думки в Україні другої половини XIII – першої половини XVIII ст.....	43
4.2 Становлення раннього гуманізму в Україні XV - першої половини XVI ст.....	45
4.3 Ідеї гуманізму та реформації у творах діячів братських шкіл та вченого гуртка Києво-Печерської лаври.....	52
4.4 Філософія українського просвітництва другої половини XVII - XVIII ст.....	61
5 РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ XIX - XX СТОЛІТЬ.....	87
5.1 Філософські погляди і уявлення у творчості українських вчених-романтиків та письменників.....	87
5.2 Розвиток філософської думки в Кирило-Мефодіївськiм братствi.....	95
5.3 Розвиток професійної академічної філософської думки.....	102

5.4	Розвиток філософських ідей у творчості українських письменників і вчених другої половини ХІХ - початку ХХ ст.....	119
5.5	Філософська думка в Україні в 20-90 - х роках ХХ ст.....	134
6	ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА МИСЛИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ.....	171
	ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	203
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	205

*Віктору Васильовичу Альохіну,
Володимиру Миколайовичу Мельникову,
українським мислителям минулих епох –
присвячується*

ВСТУП

Мета навчального посібника, який Ви, шановний читачу, тримаєте в руках, полягає в тому, щоб звернути увагу на проблематику, яка стосується філософії як системи раціональних та ірраціональних поглядів і уявлень стосовно першооснов, рушійних сил і найголовніших законів розвитку всього існуючого. Робота виконується автором уперше. Це надто відповідально і в певному значенні страхітливо. Але в таких випадках нас підбадьорюють слова класиків стосовно того, що при вході до храму науки, як при вході до Аду, душа має бути твердою і жах не повинен затьмарювати розум.

У період з 1991 по 2005 роки вийшло друком чимало навчальних посібників з історії філософської думки в Україні. Накопичено чимало цікавої інформації. Винесено із забуття прізвища і твори видатних українських мислителів. Це дає підстави з оптимізмом стверджувати, що філософська думка в Україні була, є і буде, оскільки був, є і буде український народ.

Отже, мета навчального посібника полягає у тому, щоб простежити розвиток філософської думки в Україні. Але це не власне історико-філософська робота в тому значенні, що в ній мають розглядатися всі без винятку мислителі та їх вчення в історико-хронологічній послідовності. Пояснюється це тим, що наша робота має навчально-методичний, а не науково-дослідницький характер. Тому ми звернемо увагу лише на найбільш відомих мислителів від праукраїнських часів до кінця ХХ і початку ХХІ століть. Класифікація філософської інформації буде здійснюватися за онтологічним, гносеологічним, і методологічним

критеріями. У роботі також буде надано уваги поглядам мислителів щодо проблеми людини, суспільства і суспільного розвитку. Разом з тим ми простежимо аксіологічні та праксеологічні позиції авторів. У цьому зв'язку вважаємо за необхідне визначитися з поняттями, які приймаються в якості критеріїв подачі інформації.

Онтологічні погляди - вчення стосовно першооснов і рушійних сил розвитку всього існуючого: природи, суспільства, духовності.

Гносеологічні уявлення - погляди стосовно шляхів, принципів, форм, методів і засобів пізнавальної діяльності.

Методологічні позиції - обґрунтування шляхів, принципів, форм, методів та засобів теоретичної та практичної діяльності.

Проблема людини - питання, пов'язані з походженням та розвитком людини, її структурою, потребами, інтересами, ідеалами, цілями та цінностями.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку - питання стосовно основ і рушійних сил, матеріальних і духовних факторів виникнення, функціонування та розвитку суспільства, його структури.

Аксіологічні орієнтири - погляди, уявлення і вчення стосовно найголовніших цінностей, яких дотримується той чи інший мислитель.

Праксеологічні позиції - погляди, уявлення, вчення і практичні заходи стосовно перетворення оточуючого середовища у відповідності з потребами, інтересами, цілями, ідеалами та цінностями певного мислителя.

В роботі будуть, по-перше, з'ясовані витoki та суспільні передумови формування філософської думки в Україні; по-друге, розглянуті філософські ідеї на теренах України до-київської доби; по-третє, проаналізовані філософські ідеї в культурі Київської Русі; по-четверте, розкриті філософські думки в Україні XIII - XVIII століть; по-п'яте, показані особливості розвитку філософської думки в Україні XIX - XX століть; по-шосте, охарактеризовані філософські погляди мислителів в українській діаспорі.

1 ВИТОКИ І СУСПІЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

До витоків філософської думки в Україні належать народна мудрість, міфологічні, релігійні, наукові погляди та уявлення, а також обмін інформацією з народами близького та далекого зарубіжжя. До суспільних передумов виникнення та функціонування філософської думки в Україні належать особливості переходу від первісного до феодального суспільного ладу, від матріархату до патріархату, майнове розшарування суспільства, виникнення приватної власності, сім'ї та держави, антагонізму між багатими та бідними. Відокремлення розумової праці від фізичної і у відповідності з цим виникнення різноманітних форм розумової діяльності, в тому числі - заняття мистецтвом, релігією, політикою тощо. Зупинимось на цих чинниках дещо детальніше.

Розпочнемо з народної мудрості праукраїнського етносу. Народна мудрість є сукупність узагальнень філософського типу, які виникають, формуються і розвиваються в процесі буденної життєдіяльності народу. Народна мудрість, яка має відношення до походження української філософії, пов'язана з пошуками першооснов та рушійних сил розвитку всього існуючого в життєдіяльності праукраїнських племен. Йдеться про племена, які мешкали у лісостепу між Дністром і Дніпром і займалися головним чином землеробством. Самі себе вони називали сколотами (від імені їхнього царя), а греки нарекли їх скіфами. Саме скоти-слов'яни вели жваву торгівлю пшеницею з давньогрецькими колоніями в Північному Причорномор'ї. Інші племена займалися мисливством, рибальством, чабанством та іншими формами господарської діяльності. До праукраїнських племен належать також скланівські, антські племена, а також сіверяни, деревляни, драговичі. Народна мудрість праукраїнських народів дійшла до нас переважно у вигляді народних приказок, повір,

прикмет та ін. У буденних спостереженнях тогочасних праукраїнських племен зафіксовано чимало здогадок, в яких фіксувалися узагальнення стосовно явищ природи, суспільного життя, поведінки та характеру людей.

Міфологічні уявлення праукраїнського етносу. Міфологія є система переважно ірраціональних (емоційно-чуттєвих) поглядів і уявлень стосовно основ та уявлення, які сягають глибокої давнини, гублячись в первісних нетрях прадавньої міфологічної свідомості. Міфологічні уявлення праукраїнського етносу підрозділяються на міфологію матріархальної та патріархальної доби. рушійних сил розвитку всього існуючого. Праукраїнські племена мали певні міфологічні

Міфологія матріархальної доби. У матріархальну добу в якості першооснов розвитку всього існуючого в праукраїнському етносі приймаються - Лада й Леля, мати і донька. Ці богині оживляють й відроджують плідючу землю. Жіноче начало приймається в якості першооснови всього існуючого. Це явище спостерігається майже повсемісно, оскільки всі народи перебували на матріархальній стадії розвитку. Так, у Стародавній Елладі доби кріто-мікенської культури існують богині Лето та Артеміда, теж мати й донька. Пізніше на культ цих богинь "наклався" культ Деметри та Парсефони (теж матері і доньки). Фахівці з античної та старослов'янської міфології знаходять певний зв'язок між міфологічними сюжетами про Лето-Артемиду і Ладу-Лелю.

Дуже давньою й шановною була Мокош - володарка життєдайної вологи. Саме вона сповнює життєвою енергією рослинний світ. Шанувалася також Коляда - богиня неба, мати Божича-Сонця, якого народжує у найдовшу зимову ніч. Божич є узагальнення уявлень праукраїнців про Нове Сонце, Новий рік. Вважалося, поки Божич росте - день збільшується, коли ж починає старішати - день скорочується. У День народження Божича співали колядки, посипали зерном у будівлях на врожай, заколювали обрядову свиню, їли кутю, водили хороводи.

Міфологія патріархальної доби. Українська філософська ментальність

спирається також на міфологічні сюжети епохи зародження патріархату. Цьому періоду відповідає героїчна міфологія й епос. У скотсько-скіфські часи виникають і отримують поширення уявлення про небесного коваля Сварога – “батька сонця” й “творця вогню”, який викував плуг, переміг Змія й, запрягши його в плуг, виорав знамениті “Змієві вали”. Геродот так описує скотський варіант цього міфа: у першого скіфського царя Таргітая було три сини: Ліпоксай, Арпоксай і Колоксай. “О тій порі впало з неба на скіфську землю золоте знаряддя: плуг, ярмо, сокира й коряк. Побачив це старший, швидко пішов узяти, але, як наблизився, золото почало горіти. Він перелякався й відступив, тоді наблизився середульший - з ним сталося те саме; їх (обох) відстрашило палаюче золото. Але як приступив молодший, воно погасло. І він заніс його додому. Коли старші брати довідалися про це, відразу ж оддали владу наймолодшому”. Особливе місце у патріархальній міфології праслов'ян займають волхви-жреці, серед яких існував своєрідний “розподіл праці”: серед них були “хмарогонителі”, “чародії”, “потворники” та “кошунники”. Перші впливали на погоду, другі - здійснювали магичні дії з водою, за допомогою особливого посуду, “чар”. Треті - були “знахарями”, тобто лікарями. Четверті виконували функції віщунів-ідеологів. Центральним персонажем серед останніх був Кощій (він же Кощей), який володарював потойбічним, мертвим, “зимовим” царством. Він полонив красуню-дівчину й тримав у полоні певний період, який асоціювався із зимою - періодом зимового омертвіння природи. По закінченню зими дівчину визволяв, убиваючи Кощія, молодий позитивний герой у образі князя, царевича. Закінчувалось панування зими і починався новий цикл землеробських занять.

На формування і розвиток філософської думки в Україні вплинули тотемістичні, анімістичні та фетишистські уявлення праукраїнців.

Тотемістичні уявлення праукраїнців. Тотемізм є історична форма міфології, у відповідності з якою в якості першооснови та рушійної сили розвитку людей приймається кровна спорідненість їх з деякими рослинами

або тваринами. Тотемізм виникає в період панування найпростіших форм господарювання (мисливство та збиральство) і відповідно такої форми суспільних зв'язків як кровна спорідненість. У повір'ях та обрядах слов'ян з цим пов'язані, по-перше, уявлення про ліших, водяних, русалок, берегинь, домових і т. ін. Образи їх широко поширені в чародійних казках. По-друге, мабуть в цих віруваннях беруть свій початок і обряди ряжених, звичай одягання тваринних масок, наприклад, кози, ведмедя, коня та ін., і виконання певних обрядів, танців. Нарешті, з цими віруваннями пов'язані і уявлення про людську здатність перетворюватися в тварин і птахів, що також розповсюджено в усній творчості - казках, билинах архаїчного походження. Персонажі чарівних казок мають не тільки розум та мову, але й силу і могутність, якими не володіє пересічна людина. Сюди також належать уявлення про перевертнів. В одній билині говориться, що "Вольга добродій Буслайович" перевертається то левом-твариною, то рибою-щучкою і, нарешті, добрим молодцем. Врешті-решт, такого роду уявленням відповідають сюжети чарівних казок про народження дитини звіром. Так, зокрема в казках говориться про народження Івана-Коров'ячого сина та Івана Ведмітка і т. ін. Тотемістичні уявлення слов'ян з'явилися формою особливого усвідомлення ними єдності, можливо, родоплемінного союзу полян. Система певних моральних норм, правил і заборон регулювала відносини між співплемінниками. Тотемістичні уявлення сполучались з магічними віруваннями, в яких явища оточуючого світу сприймалися або як добрі, бажані, або як злі, небажані для людини. Усе це відбивалось в магічних добрих і злих прикметах, які визначали характер магічних ритуалів та дій. У східних слов'ян, як і у інших народів, виникли вірування у магічні прикмети, що регулюють поведінку членів спільностей як в будь-яких життєвих ситуаціях, так і в різноманітних галузях господарської діяльності - полюванні на звірей, ловленні риби, скотарстві, землеробстві.

Фетишистичні уявлення праукраїнців. Перш за все варто дати визначення фетишизму. Фетишизм є міфологічна форма, у відповідності з якою

певні предмети, явища чи процеси мають виняткове значення у житті людини та людства. Фетишизм пов'язаний з системою магічних вірувань та обрядів, які ґрунтувалися на годових формах господарської діяльності: скотарстві та землеробстві. Сліди цих вірувань знаходяться в календарно-обрядових піснях, за допомогою яких наші предки намагалися ублажати сили природи, щоб отримати приплод, або запобігти порчі корисних домашніх тварин, виростити добрий врожай. Ця примітивна віра в здатність одних предметів магічно впливати на наслідки практичної діяльності і на долю людей являлась формою ілюзорних поглядів, спотвореного бачення світу. І все ж такий погляд означав важливий крок на шляху подолання конкретики, яка набувала символічного сенсу та практично-перетворювального значення для віруючих в магію людей. У період панування міфологічного освоєння світу мали також місце анімістичні погляди і уявлення, згідно з якими предмети, явища та процеси видимого та невидимого світу мають живу душу.

Плюралістичні уявлення в міфології праукраїнців. Окрім моністичних образів в праукраїнській міфології зустрічаємо і плюралістичні уявлення про світ. Як свідчить текст “Велесової книги” праукраїнці уявляли собі світ плюралістичною структурою. Перш за все - це світ, в якому ми живемо. Він отримав назву Явь (звідси “явище”, тобто те, що безпосередньо існує). По-друге, Навь - світ душ померлих. По-третє, світ Правди, Справедливості, Правь. Плюралістичну конструкцію мають боги праукраїнського міфологічного пантеону. Вони існують “трійцями”, інакше кажучи, “триглавими”. Насамперед, це Великий Триглав - Сварог, Перун, Свентовид. Сварог виконує функцію творця неба і землі, батько богів і наш прадідусь, бог неба і живе на небі. Перун є рушійною силою, повертає небесне колесо, змінює день ніччю, а ніч-днем. Перун вважається богом війни, блискавки, грому і дощу. Хоробрі воїни, що загинули в бою, переходять у вічне життя і стають дружинниками Перуна. Свентовид виконує функцію освітлення. Завдяки йому ми маємо можливість бачити

світ. Разом з цим він керує світами Яві та Праві, захищає людей від Наві - царства смерті та зла, яким керує Чорнобог. У цьому царстві живе богиня п'їтьми, хвороб і смерті Мара зі своїми страхітливими 13-ма доньками-хворобами – Вовницею, Глуханею, Гризачкою, Жовтяницею, Кікіморою, Каркушею, Лідницею, Ломотою, Лякливицею, Навією, Очницею, Трясовицею і Черевницею. У царстві смерті та зла перебувають богиня смутку, печалі, скорботи й плачу - Желя, божество страху і смерті - Див у вигляді великого хижого птаха з потворним жіночим обличчям, який є провісником смерті напередодні бою. Ще одна трійця складається з Хороса, Стрибога і Велеса. Хорос є бог Сонця, Стрибог - бог вітру, Велес - бог всього, що покрито волоссям. Велес, він же Волос, - один з найшановніших богів праукраїнців. Саме за його іменем отримала назву, головна книга стародавніх праукраїнців “Велесова книга”. Іменем Велеса присягалися наші пращури поряд з Перуном, укладаючи угоди з іншими племенами, народами, державами (зокрема з Візантією). Третю трійцю склали Даждьбог (Дажбог), Удржаць і Сівіяр. Дуже шанований був Даждьбог - першооснова всього живого, родоначальник усіх русичів і їх перший захисник. Не випадково у “Слові о полку Ігоровім” Боян називає русичів Дажбоговими онуками.

Наші пращури уявляли світ полем боротьби Добра і Зла, Білобога та Чорнобога. За цією боротьбою стежив Сварог, надаючи підтримки Білобоку, не дозволяючи Чорнобогу здолати Білобога. Сварог також відкривав праведним людям шлях до вічного життя. Праукраїнці щиро вірили у потойбічний світ - Ірий (Рай). Ірий - це першоземля богів і світу. На цій землі росте першодерево Прадуб з молодильними яблуками безсмертя, а також розташоване озеро живої води. Сюди злітаються зимувати птахи. На вершечку Прадуба сидить сокіл - Род, прадавній Першобог.

Билинний епос як проміжна світоглядна форма між міфологією та філософією. На базі кощун та іншого фольклорного матеріалу формується в

ІХ-Х ст. слов'янський героїчний епос - билини київських та новгородських авторів. Билинні богатирі чимось нагадують міфологічних героїв, але в билинах спостерігається своєрідне нашарування епічного змісту на міфологічний. У цьому зв'язку фахівці звертають увагу на те, що богатирі нерідко здійснюють свої героїчні подвиги двічі: перший раз - “з молодечтва”, другий – “за службою”. Так, Добриня вперше перемагає Змія, купаючись в Пучай - ріці, вдруге - визволяючи доньку Князя Володимира Забаву Путятичну. Подібна двократність простежується й у подвигах Іллі Муромця. Альоша Попович також двічі перемагає Тугарина Змійовича: перший раз дорогою до Києва, вдруге - в Києві, захищаючи честь князя київського. Йдеться вже про те, що в билинах має місце осмислення міфічних сюжетів, їх використання і певне доповнення. Тут має місце певна бінарність епічного змісту, подвоєння природи героїчного подвигу. Варто звернути увагу на те, що в билинах значної уваги надається просторово-часовим параметрам. Йдеться про те, що просторово-часові характеристики подій беруться не випадково, оскільки події завжди відбуваються по дорозі до Києва, або починаються й завершуються в Києві. “Чисте поле” або “застава” знову ж таки пов'язані з Києвом. Часові параметри подій, що трапляються з героями, також мають чітке окреслення. Це - час розквіту Київської Русі, Х-ХІІ ст. Хоча билиний простір й час чимось нагадують міфологічний просторово-часовий континуум, але вони вже значною мірою деміфологізовані. Деміфологізація виявляє себе в тому, що в оповіданнях використовується не космічна, а етнічна термінологія, тобто автори билин оперують географічними назвами, історичними іменами племен і держав, царів і вождів воєн і міграцій. У билинах вже йдеться не про творення світу, а про започаткування національної історії, устрій державних утворень найдавнішої доби і т. п.

До витоків української філософії належить релігія як система переважно ірраціональних (трансцендентальних) поглядів та уявлень стосовно першооснов, рушійних сил розвитку видимого та невидимого

світу. В якості першооснови та рушійної сили в релігії приймається надчуттєве та надрозумове єдине духовне енергетичне начало. Особливістю українського менталітету та української долі є те, що релігійний світогляд наші предки не вистраждали самотужки, а просто запозичили від сусідньої Візантійської імперії, де сповідувалося християнство, хоча здійснювали розвідки й до інших національних та світових релігій. Отже, становлення і розвиток філософської думки в Україні зазнавало впливу і зрощення й з християнством, у відповідності з яким Бог існує у трьох іпостасях – Бог-Отець, Бог-Син і Бог-Дух святий. Не в останню чергу цей вибір пояснюється тим, що в українській ментальності вже склався плюралістичний погляд на рівні міфологічних уявлень щодо першооснов та рушійних сил. Значною мірою на виникнення та розвиток філософської думки в Україні вплинуло православне християнство, в якому творцем всього існуючого приймається Бог-Отець, від якого надходить Святий Дух. Особливого значення в православ'ї надається Богу-Сину, який проголошується Спасителем людства від гріховності. Християнство мало значні переваги над язичницькими, тобто міфологічними віруваннями праукраїнців. По-перше, християнство визнавало тільки одного Творця Всесвіту; по-друге, в християнстві підкреслюється близькість Бога-Творця до людини, оскільки Бог створює людину за образом і подобою своєю; по-третє, Бог надає людині необмежено володарювати і користуватися оточуючим світом, підкреслюючи, що все створено заради щастя людини; по-четверте, враховуючи, що люди нездатні власними зусиллями подолати свої гріхи, Бог приносить в жертву свого Сина возлюбленого, щоб врятувати людей від загибелі. Така божа жертвність свідчила про милосердність та любов Бога до всіх людей, чого не можна було сказати про язичницьких богів. Християнські ідеї на київському терені були представлені головним чином філософсько-богословськими текстами, які поширювалися на Русі в перекладах з давньоболгарської мови. Маються на увазі “Шестиднев” Іоанна Екзарха Болгарського, “Ізборники Святослава”

1073 та 1076 рр., християнська література, а разом із нею і твори Платона, Аристотеля та інших античних та середньовічних авторів. Треба зазначити, що християнство було прийнято не відразу і не в один рік. Сприйняття християнства відбувалося поступово і це простежується в готсько-антських та візантійсько-антських стосунках. Інтерес до християнських ідей значно зріс у період княжіння останніх Києвичів, головним чином Аскольда та княгині Ольги і досяг апогею в період остаточного хрещення Русі Володимиром Великим. Варто зазначити, що християнська література і разом з нею твори античних та середньовічних авторів втрачали ментальність оригіналу і набували київської ментальності. З впровадженням християнства Київська Русь приєдналася до світової культури, античної та візантійської філософської думки.

До витоків філософської думки в Україні варто віднести обмін інформацією з народами близького і далекого зарубіжжя. Такий обмін відбувався через економічні, військово-політичні стосунки, пошуки релігійного вчення, яке б відповідало амбіціям київських князів, зміцненню князівської влади, утриманню в покорі широкі верстви населення. Українські мислителі періоду Київської Русі мали можливість ознайомитись з філософськими творами Іоанна Дамаскіна, Діонісія Ареопігита та ін. Під впливом античних та візантійських філософських вчень написані такі твори: “Слово про Закон та Благодать”, “Молитви Данила Заточника”, “Повість врем'яних літ”, тексти ділової писемності, юридичні акти.

До витоків філософської думки в Україні належить розвиток природознавчих та суспільствознавчих наук. Обробка металів, розвиток скотарства та плужного землеробства викликали необхідність розвитку природознавчих наук і якісно нового рівня осмислення явищ природи. Природознавчі та суспільствознавчі погляди мали не тільки місцеве походження, а й були завезені на Русь і знайшли відбиття в таких енциклопедіях, як “Шестиднев”, “Фізіолог” та “Християнська типографія” Козьми Індикоплова.

До суспільних передумов виникнення і розвитку філософської думки в Україні слід віднести перехід від первісного суспільства до феодального. Впродовж тривалого часу на теренах України домінували родові та родоплемінні відносини і тільки пізніше виникли родоплемінні союзи, які створювали умови переходу до державності. За умов родового ладу життя людей, в тому числі і слов'ян, майже повністю залежало від природи, що зумовлювало поглинання свідомості природними факторами. Головними заняттями слов'ян було сільське господарство (вирощувалось просо, ячмінь, пшениця), чабанство, полювання та рибальство, а також торгівля з сусідами. Внаслідок розвитку землеробства поступово відбувалася індивідуалізація виробництва, створювались передумови для відокремлення сім'ї та появи суспільної нерівності. Цей процес прискорювали походи слов'ян на південь з метою здобування рабів, тварин, зброї. Незважаючи на те, що війни велися за здобуття рабів, рабоволодіння як суспільна формація у східних слов'ян не сформувалося. В нетрях родоплемінних відносин формувалися передумови феодальних суспільних відносин. Хоча східні слов'яни минували рабовласницьку формацію, але Київська Русь все ж через посередництво Візантії усвоїла в значній мірі досягнення античності, що виявилось одною із причин її прискореного розвитку.

До суспільних передумов виникнення філософської думки в Україні треба віднести перехід суспільства від матріархату до патріархату. До речі, це вже простежується в розвитку міфологічних уявлень про навколишній світ, коли культ жіночих богів змінюється на чоловічих.

Виникненню філософії, звичайно, сприяли такі суспільні явища як майнове розшарування суспільства, виникнення приватної власності, сім'ї та держави, антагонізму між багатими та бідними. Про це повідомляється у казках, легендах, билинах праукраїнського етносу.

У східних слов'ян мав місце глибокий розподіл праці на фізичну та розумову. У період формування Київської Русі відносно самостійною формою праці була діяльність священнослужителів, політичних органів

управління справами суспільства. Ці функції виконував князь, його дружина та інші особистості, що працювали на княжому дворі.

Висновки

1 Формування, функціонування та розвиток філософської думки в Україні тісно пов'язане зі становленням українського народу як самобутньої та самодостатньої етнічної спільноти внаслідок об'єднання головним чином природним, а не штучним шляхом, хоча, як нам здається, тут мали місце ксенія, симбіоз, асиміляція та химера родів і племен східно - слов'янського походження.

2 Старе філософське положення стосовно того, що буття визначає свідомість, тим більше суспільне буття детермінує суспільну свідомість, а остання не існує інакше як тільки прагнучи перетворити останнє, має сенс згадати ще і ще раз, у зв'язку зі з'ясуванням витоків і соціальних передумов формування філософської думки в праукраїнському етносі. Саме природні умови, тобто ландшафт пращурів українського народу детермінував форми господарювання і, врешті-решт, розвиток народної мудрості як невичерпного джерела філософських поглядів і уявлень.

3 Особливості природного та суспільного буття визначали також особливості міфологічного освоєння видимого та невидимого світу. При цьому міфологія поділяється на два періоди: матріархальний та патріархальний. Разом з тим вона має певні історичні форми. Найбільшого поширення в праукраїнському етносі здобули тотемістичні та фетишистські погляди і уявлення. Варто звернути увагу на роль та значення билинного епосу у становленні та розвитку філософської думки в Україні. Йдеться про те, що билинний епос можна розглядати як проміжну ланку між міфологією та філософією.

4 До ідеологічних передумов походження філософської думки в Україні відноситься друга, переважно ірраціональна, форма духовного освоєння світу - релігія. Цікаво, що українці доби Київської Русі

небезпідставно стали запроваджувати в своїй державі християнство. Тут, принаймні, спрацювали два чинники: по-перше, єдиний Бог - єдиний князь, більше того князівська влада освячувалася християнством. По-друге, в християнстві отримали своєрідний розвиток міфологічні уявлення слов'ян про триєдність. У християнській трійці відгукувались уявлення слов'ян про триєдність божественної першооснови та рушійної сили видимого та невидимого світу.

5 Розвиток філософської думки в Україні тісно пов'язаний з такими соціальними передумовами як відокремлення розумової праці від фізичної. Це сталося завдяки виникненню приватної власності, сім'ї, держави і звідси потреби в підготовці професійних державних діячів, науковців, священнослужителів, тощо.

Контрольні питання

1 Назвіть шляхом переліку витоки і суспільні передумови виникнення філософської думки в Україні

2 Що таке народна мудрість? Які шляхи та форми її походження? Яким чином народна мудрість впливає на становлення і розвиток філософії?

3 Що таке міфологія, її особливості матріархальної та патріархальної доби? Яким чином міфологія впливає на становлення і розвиток філософської думки?

4 Що таке релігія? Чим Ви пояснюєте прийняття християнства Київською Руссю? Яке значення мало християнство для розвитку філософської думки в Україні?

5 Які найголовніші суспільні передумови сприяли становлення філософської думки в Київській Русі та в цілому в Україні?

2 ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ ДО-КИЇВСЬКОЇ ДОБИ

Київська Русь є держава IX-XIII ст., територія якої сягала верхів'я Карпат та степів Дону, Полісся та Криму. Це була достатньо розвинута країна з військово - демократичною формою правління. Їй передував період формування українського етносу з різноманітних етнічних спільнот (кіммерійці, готи, скіфи, сармати, слов'яни та ін.). Кожна спільнота мала свій відносно розвинутий світогляд, який певним чином впливав на менталітет майбутнього українства.

Користуючись історико-філософськими повідомленнями античних авторів (Геродот, Прокопій із Кесарії, Лукіян із Самосати, Діоген Лаертський, Секст Емпірик та ін.), Станіслава Оріховського Роксолана, М.Грушевського та дослідженнями сучасників (В.Шевченко), варто звернути увагу на те, що філософська думка в Україні розпочинається задовго до виникнення Київської Русі. Йдеться, перш за все, про Анахарсія Скіфського (638-559 до н.е.), якого можна віднести до когорти маловідомих мислителів, які закладали основи філософської думки на території України і в певному розумінні в Європі. Це були ще не власне філософські розробки онтологічних, гносеологічних, методологічних та інших проблем. Анахарсій та інші розробляли кодекси наказів та заборон, заповітів моральної поведінки, демонстрували особисте життя, узгоджене з цими наказами. Анахарсій цікавився етико-пізнавальними проблемами, спілкувався з Піфагором, Солоном та іншими античними мислителями. Треба зазначити, що в Елладу Анахарсій прибув вже маючи світоглядно-філософські погляди, які сформувались у нього ще на батьківщині. Як повідомляє Діоген Лаертський, Анахарсія дивувала парадоксальність грецького життя: “Елліни приймають закони проти забіякуватості, а борців нагороджують за те, що вони б'ють один одного”. Дивувало Анахарсія і

ставлення греків до питань істини та омани: “Як можна забороняти брехню, а в лавках брешуть всім в очі?”. Ринок також дивує скіфа як “місце, спеціально призначене для того, щоб обманювати та обкрадати один одного”.

Для Анахарсія Скіфського характерною рисою є реалістичне сприйняття буття. Йому притаманна глибока переконаність в органічному поєднанні думки та дійсності, слова і речі, сказаного та зробленого. Орієнтація Анахарсія на єдність слова і діла свідчить про те, що скіфи (VI ст. до н.е.) ще не дійшли до думки, що мова може слугувати засобом створення дійсності з корисною метою. Скіфа цікавить перш за все сутність та значимість події, її основи, мета, спосіб вирішення та процес реалізації мети. Інакше кажучи, тут має місце прагматизм, чітке зображення подій, “фактологічність” і відсутність будь-яких риторико-ораторських прикрас, що притаманно мові греків. Характерно також, що скіфи надавали величезного значення прямим та очевидним доказам, правдивості та справедливості поглядів і оцінок. Цікаво також, що сама справедливість, з точки зору скіфів, можлива лише між людьми споріднених кровною дружбою (“клятва на крові”).

Здивування Анахарсія грецькими порядками зумовлено, таким чином, відмінностями національно-культурних менталітетів. Розходження в розумінні добра і зла, правди і омани, що виявилось у порівнянні еллінського та скіфського менталітетів, гостро поставило перед мислителями проблему істини та її критеріїв. Секст Емпірик, аналізуючи цю проблему в історико-філософському аспекті, показує, що Анахарсій першим розробляв аргументи, які заперечують існування якогось надійного критерія істини. Йшлося про відносність істини. Пізніше Протагор (V ст. до н.е.) сформулює це положення в такій лаконічній формулі: “Людина є міра всіх речей: існуючих, що вони існують, неіснуючих, що вони не існують”. Але мислитель із Скіфії, яка передувала Україні, має, безумовне видатні заслуги перед світовою філософією, принаймні, тим, що одним із перших аналізує

екзистенціальні основи істини, виявляє її парадоксальність і гостро ставить питання сутності та можливостей раціональності. Варто зазначити, що греки поважливо ставилися до Анахарсія і зараховували його до “семи мудреців”. На жаль на батьківщині його так не шанували. Геродот писав, що скіфи дуже ревниво оберігали свої звичаї. Коли Анахарсій влаштував в Скіфії свято Матері Богів (Кібелли), яка не входила в скіфський пантеон, цар Савлій - брат Анахарсія - убив його як зрадника звичаїв свого народу. Діоген Лаертський уточнює інформацію Геродота, підкреслюючи, що вбивство відбулося не під час самого свята, а на полюванні. Перед смертю Анахарсій нібито проговорив: “Розум оберіг мене в Елладі, а заздрощі згубили - на батьківщині”. Той же Діоген додає, Анахарсій належав до людей, які під час життя не встигли до кінця висловитися, але за добрі справи “до миру безсмертних зарахований”.

Окрім Анахарсія Скіфського на землях України були й інші мислителі до появи Київської Русі, які оригінальністю своїх думок не поступалися грекам. Станіслав Оріховський-Роксолан згадує Токсариса. Заслуговує на увагу також ще один грек українського походження - Біон Борисфенит (Наддніпрянець чи Дніпровський), який жив у III ст. до н.е. Діоген Лаертський характеризує Біона як майстра на всі руки та вмілого софіста, який навчав бажаючих знецінювати різні філософські побудови. Біон схилився до раціоналізму, висловлював переконання, що розуміння “настільки перебільшує усі інші добродіяння, наскільки бачення - інші чуття”. Раціоналізм Біона мав етико-евдемоністичну основу, поєднувався з вільнодумством, безбожием та життєлюб'єм. Особливою ознакою філософських поглядів Біона було те, що проповідь вільного евдемонізма (насолоди) спиралась на ідею “багатої помірності”. Він стверджував, що людина має бути багатою, але рівно настільки, наскільки це дозволяє їй бути вільною. Отже, філософія етичного раціоналізму, орієнтуючись на людську екзистенцію та аналіз парадоксальності ситуацій, закладених в її зміст, обґрунтовувала ідею порівняного становлення людини до світу.

Рухливість світоглядних ідей між народами стародавньої України та елліно-римським світом було явищем достатньо помітним. Про це свідчить життєдіяльність ще одного мислителя - Замолксиса, який був, як підкреслює М.Грушевський, не скіфом, а готом. Заслуговує на увагу виходець із земель стародавньої України - Сфер. Його ім'я тісно пов'язано зі школою стоїків, оскільки він навчався у засновника цієї школи Зенона Китайського та Клеанфа. Працював Сфер також в Єгипті під патронатом царя Птолемея. Написав Сфер тридцять шість книг, однак жодна із них до нас не дійшла, хоча назви їх відомі.

Треба зазначити, що іменами згаданих щойно мислителів філософська думка до-київської епохи не обмежується. Є здогадки, що список засновників філософської думки на теренах України до-Київської Русі може бути продовжений. Його можна поповнити такими іменами: Смикр (Скіф), Боспорянин, Дифіл, Стратоник.

Таким чином, філософські погляди мислителів до-київської доби, які за походженням належать до праукраїнського етносу, знаходились на рівні тогочасних світових стандартів. Це означає, що Анахарсій, Токсарис, Біон Наддніпрянець, Замолксис, Сфер, Смікр, Боспорянин, Дифіл, Стратоник та інші приймали активну участь у постановці та розв'язанні філософських проблем, які завжди актуальні. Тому шляхи, форми, методи та засоби розв'язання цих проблем названими мислителями викликають інтерес і сьогодні. Треба зазначити, що в цих ранніх філософських наробках праукраїнців ще відсутнє розмежування філософських проблем на онтологічні, гносеологічні та інші. Це з'явиться пізніше і поступово.

Контрольні питання.

- 1 Який характер мали філософські погляди Анахарсія Скіфського?
- 2 Що таке істина і як ставився до з'ясування істини Анахарсій Скіфський?
- 3 Які характерні риси філософських поглядів Біона Борисфента?

3 ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ В КУЛЬТУРІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

“Культура” у термінологічному значенні перекладається з латинської мови як переробка, виховання. У філософському значенні культура є процес обробки (виховання) природного матеріалу з метою задоволення певних потреб, інтересів, ідеалів, цілей та цінностей людини та людства. Культура підрозділяється на матеріальну, духовну та функціональну. Якщо матеріальна культура становить процес обробки та переробки природного матеріалу з метою задоволення матеріальних, а духовна культура - духовних потреб, інтересів, ідеалів, цілей та цінностей, то функціональна культура є показник рівня розвитку зв'язків і відносин між людьми в процесі їхньої життєдіяльності.

Оскільки фази становлення та розвитку Київської Русі (VIII-XIII ст.) припадають на період Середньовіччя в контексті європейської цивілізації, то культурний рівень українців того часу відповідав європейському рівню того часу. Про це свідчать економічні, політичні, родинні та інші зв'язки київських князів. Так, Ярослав Мудрий був жонатий на Інгігерді (Ірині), донці шведського короля Олафа; дочка його Єлисавета була віддана заміж за норвезького короля Гаральда Сміливого; друга дочка, Ганна, була одружена з французьким королем Генріхом; посвоївся Ярослав і з багатьма німецькими та угорськими князями й візантійськими імператорами.

Філософія як система раціональних та ірраціональних поглядів, уявлень, вчень стосовно першооснов, рушійних сил і закономірностей розвитку оточуючого нас світу, займає чільне місце в культурі взагалі і в культурі Київської Русі, зокрема. Найбільш відомими та впливовими діячами духовної культури в Київській Русі були Іларіон, Лука Жидята, Феодосій Печорський, Нестор, Никифор, Володимир Мономах, Климент Смолятич, Кирило Туровський, автор “Слова о полку Ігоревім”, Данило Заточник та ін., які склали інтелектуальну еліту українського народу того

періоду. Вони отримали назву “книжників”. Однак, ця еліта не була одноманітною і поділялася, принаймні, на дві частини. До першої входили такі мислителі як Іларіон, Климент Смолятич, Кирило Туровський та ін., які стояли на вершині тогочасної освіти і вимагали від творів гарної форми і символічного тлумачення. Священного Письма. Другу групу склали так звані “простаки”, які не мали високої освіти і можливо через це схилилися до простого стилю та буквального розуміння священних текстів. Це були - Феодосій Печорський, Лука Жидята, Яків Мних, Нестор та інші.

Саме твори цих двох груп мислителів Київської Русі щодо тлумачення ними філософських проблем висунутих візантійською та болгарською літературою, дають підстави судити про рівень філософської культури у Київській Русі.

Іларіон Київський (XII ст.) - один з перших давньоруських філософів. Відомості про життя і діяльність його досить обмежені, навіть дати його народження і смерті невідомі. Головний твір Іларіона “Слово про закон і благодать”, імовірно, був написаний між 1037-1047 р. У 1051-1053 рр. Іларіон був першим слов'янським митрополитом у Києві. Після митрополічної діяльності, якої його позбавили, постригся у ченці Києво-Печерського монастиря під іменем Нікона і пізніше став його ігуменом. Іларіон входив до числа приближених князя Ярослава Мудрого, боровся за об'єднання слов'янських земель під проводом київських князів, був поборником освіти, виступав за рівність прав киево-руської та грецької церков, за суверенітет українського народу.

В основному творі “Слово про Закон і Благодать” Іларіон звертається до теми про перевагу світла над темрявою, “благодаті та істини” (Новий Заповіт) над “законом” (Старий Заповіт), Іларіон намагається збагнути перевагу християнства над іудаїзмом. Остання полягає у тому, іудейська релігія тільки просвітлює народ через закони, а християнство відкриває шлях до звільнення від влади бісівських сил.

Онтологія. У поглядах на буття як спосіб існування всього суцього

Іларіон виходить з того, що все існуюче має минуле, сьогоднішнє і майбутнє. Ці періоди в розвитку всього видимого і невидимого світу детермінуються промислом Божім. Розмірковуючи про минулий та теперішній етапи розвитку всього існуючого, Іларіон, на наш погляд, дотримується думки, що першооснову і рушійну силу розвитку всього існуючого становить Бог. Стосовно онтологічного аспекту Іларіон знаходиться на позиціях геоцентризму та об'єктивного ідеалізму як різновиду моністичної філософії. Розмірковуючи про минуле та сьогоднішнє існування світу і, зокрема, про взаємовідносини Бога та людства, Іларіон висловлює зовсім нове (на відміну від язичництва) бачення майбутнього. Християнство з його ідеєю єдності, однократності земного історичного циклу надає особливого статусу “кінцю історії” - останньому суду Бога над людьми і майбутньому життю.

Гносеологія. У поглядах на процес духовного освоєння світу Іларіон дотримувався ідеї про єдність розумових засобів пізнання та віри. Віра для Іларіона є результатом особливого чистого розуму. Інакше кажучи, проблему співвідношення розуму і віри Іларіон вирішує не з позицій ортодоксального християнства, де розум займає принизливе становище, Іларіон підкреслює, що з прийняття християнства, вірування в єдиного Бога є не тільки святим, але й розумним. Віра і розум у Іларіона не взаємовиключаються, а стають майже тотожними.

Методологія. Методологія як вчення про шляхи, форми, принципи, методи та засоби теоретичної та практичної діяльності є складовою частиною філософських поглядів Іларіона. У цьому питанні Іларіон надає переваги книжній мудрості, божественній благодаті. Бог є закон, благодать та істина. Разом з тим Іларіон віддає перевагу не слову, а справі, єдності слова і діла. В якості взірця він пропагує діяльність Ярослава Мудрого, який не тільки насіяв книжними словами серця вірних людей землі руської, сприяв написанню книг, але не зупинився на сказаному, а завершив ділом.

Великого значення в плані розв'язання проблеми шляхів, форм, мето-

дів та засобів діяльнісного процесу Іларіон надає серцю, в якому “сіє розум” і з яким пов'язана воля та бажання. Останні також відіграють вирішальну роль в діях людини. В якості аргументації сказаного приводиться прийняття Володимиром християнства. Цей акт стався не тільки результатом “світла розуму в серці”, а й “бажання серця” і “горінням духом”.

Проблема людини розглядається у певній історичній конкретиці. В якості абсолютної моделі людини розглядається образ Ісуса Христа. Не відкидаючи божественної природи Христа, Іларіон разом з тим розглядає Христа і як людинолюбця. Він наголошує на людській природі і світських діяннях Христа. Христос надто суперечливий образ людини. Як син божий він несе в собі безсмертя, і як син людський - він смертний. Христос розглядається Іларіоном як приклад того, що кожна людина є смертною і безсмертною. Вона створена Богом і наслідуючи Бога, може стати сином Божим, якщо вона творить добро за вченням Христа.

Проблема суспільства розглядається Іларіоном з позицій безпосередньої божественної участі в людській історії, яка поділяється на три періоди: 1) період “язичницький”, 2) період іудейського “закону” і 3) завершальний період християнської “благодаті та істини”. Будучи носієм християнського світосприйняття, Іларіон особливий тип ставлення до історії. Минуле - це біблійна історія. Вона є реальний символ, прообраз власне християнської історії. Як давньоруський мислитель Іларіон процес християнізації світу розглядає через призму хрещення Русі, яке, на його думку, є завершальним етапом розповсюдження християнства. Не тільки “просвітлення”, а й “звільнення” від влади біблійних сил Іларіон пов'язує з єдиним Господом Ісусом Христом, прославляє Його за діяння по спасінню людських душ. Філософія історії розглядається Іларіоном з позицій послідовного об'єктивно-ідеалістичного розуміння історії. Одною із головних ідей Іларіона у поглядах на суспільний розвиток є універсалізм і цілісність історії людства, яка, за Іларіоном, розвивається по висхідній лінії внаслідок

зміни старого новим.

Аксіологічні погляди і уявлення Іларіона пов'язані з його ідеєю універсальності та цілісності суспільного розвитку. Все нове, молоде у порівнянні зі старим, попереднім набуває вищої цінності. Звідси Іларіон виводить вирішення проблеми свободи: всі люди рівні перед Богом.

Праксеологічні уявлення Іларіона. Надаючи величезного значення книжній мудрості, Іларіон разом з тим підкреслював пріоритетну роль практичної діяльності мудрої людини. Не випадково він був прибічником монархічного правління. У єдинокоролівстві він вбачав запоруку єдності і сили держави, її територіальної цілісності, Іларіон славив тих князів, які принесли славу землям руським, сприяли розвитку освіти.

Лука Жидята (невід. - 1059) належить до ідеологів Ярославових монархічних принципів правління державою. Він виступав проти гегемоністських устремлінь Візантії, її спроб підпорядкувати самостійність та суверенітет Київської Русі. Про життєвий шлях Луки Жидяти в історії України повідомляється надто мало. Відомо, що він походить із знатної новгородської родини і був благословенний в сан єпископа Ярославом Мудрим, після смерті якого у 1055 році за доносом Лука був відкликаний до Києва, де був засуджений і ув'язнений у монастир, де провів три роки. Раптова смерть новгородського єпископа Єфрема поклала кінець монастирського ув'язненню Луки і йому повертається церковна влада, однак повертаючись до Новгороду Лука помирає. Головний його твір "Повчання архієпископа Луки до братії" - оригінальний документ соціально-етичної думки того періоду. Лука Жидята виступив з ідеєю примирення між верхами та низами давньоруського суспільства. Він активно пропагував головні положення Нагорної проповіді Ісуса Христа, зокрема ті, що стосуються примирення та милості.

Проблема людини. Лука Жидята надавав переваги моральним принципам у стосунках між людьми, зокрема любові, у відповідності з яким суспільні відносини мають розвиватися в дусі загальної згоди та миру між

людьми.

Феодосій Печорський (бл. 1008 – 1074) народився у багатій сім'ї. Дитячі роки провів у Курську, де його батько був великокнязівським управителем. Притаманні юнакові Феодосію замкнутість та відчуженість зумовили вибір служінню церкві. Феодосій Печорський та його послідовники з Печерсько-Лаврського монастиря певною мірою протистояли світській орієнтації Ярославових “книжників”, обстоювали примат конфесійності над світськими, виробляли певний тип духовності.

Феодосій тридцять років проводить затворником, в “трудах” і молитвах, переносячи труднощі та митарства печерського подвижника, не думаючи про свою плоть. В 1062 р. братія Києво-Печерського монастиря вибирає його ігуменом. Своєю діяльністю Феодосій сприяє зміцненню позицій монастиря, посиленню ролі православної церкви.

Феодосій написав одинадцять творів, головні із них – “Слово про терпіння і любов”, “Повчання терпіння і смирення”. В цих творах Феодосій виступає ідеологом православ'я, пропагує основи християнської моралі, бореться за її чистоту.

Онтологія. Онтологічні погляди Феодосія Печорського сформувалися в дусі християнського геоцентризму. Як ідеолог православної церкви він обстоював положення, у відповідності з якими першоосновою і рушійною силою розвитку всього видимого та невидимого є божественне трансцендентальне начало.

Гносеологія. Феодосій Печорський виходив з того, що явища оточуючого нас світу поділяються на “видимі” та “невидимі”. До “видимих” явищ відносяться такі матеріальні властивості реальних речей, які сприймаються безпосередньо ні почуттями, ні розумом. Трансцендентна істина є в Богові. Вона досягається містичною аскезою, божественним одкровенням.

Методологія. У поглядах на шляхи, форми, методи та принципи практичної діяльності Феодосій Печорський послідовно обстоював положення

про те, що істинний життєвий шлях людини полягає у служінні Богові “без любові до роду, рідної матері”, відмовляючись від світу і ненавидячи його.

Проблема людини. У поглядах на людину Феодосій Печорський дотримується традиційного для християнства розуміння людини, а також ідеї виборності чернецтва, винятковості “ангельського чину”. Проповідуючи основи християнської етики і моралі він закликав ченців повністю відмовитися від миру, вимагав від братії покаяння, повного звіту у справах і помислах, дотримування постів і молитв, засуджував користолюбство і зажерливість іноків.

Проблема суспільства. Суспільство та його буття, за Феодосієм, є сфера божественного промислу. Він дотримувався християнської ідеї щодо “богообраності князя”, обґрунтовував положення про те, що світська влада йде від Бога. Феодосій Печорський також вважав, що світські володарі не зберігають, а лише захищають православ'я, стоять на сторожі божих і церковних інтересів. Провідна роль в суспільстві належить не світській, а духовній владі. Логічно продовжуючи цю тему, Феодосій доводить необхідність створення над суспільством та світською владою чернечого нагляду, йдеться про те, що релігія має примат над політикою і чернечий нагляд, відповідно, має поширюватися на всі політичні відносини, не обмежуючись чисто релігійними справами.

Аксіологічна доктрина Феодосія Печерського. Найвищою цінністю для християнина, за Феодосієм, є визнання Бога як творця видимого і невидимого світу, основи і рушійної сили всього існуючого. Істинним і, відповідно, найціннішим є царство небесне, якому протистоїть не тільки пекло, а й світ земний.

Праксеологічні уявлення Феодосія, служіння Богові, за Феодосієм, слід пов'язувати не тільки зі словом, а й ділом. Як представник православної церкви Феодосій Печерський був далеким від релігійної толерантності. Він нетерпляче ставився до єретиків і відрізнявся послідовною ортодоксальністю. Розподіл християнства на східне та західне

в 1054р. він тлумачив за загальною схемою протиставлення Старого і Нового Завітів і помилково ототожнював католицизм з іудаїзмом та язичництвом, а православ'я розглядав як царство світла і благодаті. Разом з тим Феодосій підкреслював необхідність милувати милостинею не тільки людей своєї віри, а й іншої, тобто милувати треба всякого чи жидовина, чи болгарина, чи латинина, чи поганина і від будь-яких бід рятувати. І це йшло в контексті Нагорної проповіді Ісуса Христа, де він закликає любити ворогів своїх, дбати і бажати їм благополуччя та щастя.

Нестор (бл. 1056 - після 1113). Автор “Життя преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печорського”, “Повісті временних літ” та інших. Народившись, ймовірно, не у знатній сім'ї, Нестор не досяг високих постів, залишившись все життя дияконом, Нестор внаслідок самовідданої праці над книгами здобув енциклопедичну освіту, залишившись в пам'яті нащадків “батьком руської історії”. Нестор, як і інші літописці, прагнув не тільки адекватно зобразити історичні події, а знайти їх першооснов та рушійні сили, співставити їх з іншими подіями, з'ясувати механізми та тенденції їх розвитку.

Онтологія. Онтологічні погляди Нестора сформувалися і розвивалися в душі середньовічної філософії, для якої був притаманний теоцентризм, у відповідності з яким все у світі передбачено Богом, тобто і добро і зло відбувається з волі Бога в нагороду чи покарання людини та людства. Всесвітня історія є арена боротьби добра і зла, диявола і Бога.

Сучасне буття осмислюється Нестором як історичне, а історія постає як найбільш суттєва іпостась пережитого літописцем буття, де йдеться про історію в самому широкому розумінні цього слова. Сюди включаються також події з дня творення світу.

Гносеологія. Стосовно гносеологічних поглядів і уявлень Нестора варто зазначити, що, як “унижник”, він надавав великого значення слову, розуму та одкровенню. Разом з тим Нестор був надто спостережливою людиною, здатною фіксувати історичні явища та події. Однак, пріоритет у

Нестора належить вірі у “божественний промисел”. Нестору були властиві монументальний історизм та універсальність в баченні історії.

Методологія. Нестор досить високо оцінював знання. Він, навіть ототожнював книгу і мудрість. Останню Нестор розглядав як синкретичну форму досвіту. Книга і мудрість - це комплекс свідчень про світ. Більше того, мудрість веде книжника до пошуку істинного начала, вносить порядок у хаотичну розмаїтість світу. Мудрість - не що інше як пошук того, “що є краще в світі сім”.

Проблема людини. Нестор розглядає не людину взагалі, а проблеми слов'янина. Слов'яни походять від Яфета - сина Ноя. Нестор підкреслює у зв'язку з цим, що всі давньоруські князі є представниками єдиної слов'янської сім'ї, в якій вирішальне значення мають певні етичні норми, братня любов, повага і підкорення молодшого старшому.

Проблема суспільства. Нестор немовби з висоти пташиного споглядає суспільний розвиток від Британії до Індії та Індонезії. Особливого значення надається уваги ідеї боговибраності слов'янського народу, місця слов'ян серед інших народів. Нестор прагне з'ясувати причини тих нещасть, що випали на долю українського народу. Головними серед них є розбрат, міжусобиці, братовбивство. Нестор вважає, що нещастя, які випали на долю Русі є “батіг Бога”. Він приходить до висновку, що єдність Руської землі має відбутися не під егідою великокнязівської, а церковної влади.

Аксіологічні уявлення Нестора. Найвищою цінністю для слов'янина є “Боже блюдіння”, боговибраність слов'янського народу, ідея геоцентризму, пріоритет добра та добродійства, ідея єдності Руської землі.

Праксеологія Нестора. Історіософські погляди Нестора мали не абстрактно-освітнє значення. Він відверто виступає прихильником династичної форми князювання Ярослава Мудрого, який поділив князівство між синами. Гарантом єдності Руської землі має стати братство і співпраця між усіма князями при дотриманні принципу підкорення молодших князів старшим. Нестор прагнув домогтися компромісу між центробіжними і

відцентровими силами, стримати міжусобиці.

Никифор (невід. – 1121) відомий політичний і церковний діяч, з 1104 по 1120 р. був київським митрополитом, написав п'ять творів, серед яких на особливу увагу заслуговують “Послання митрополита Никифора Володимирі Мономаху”, “Послання Ярославу Святославичу”.

Онтологія Никифора. Онтологічні погляди Никифора як митрополита звісно будувалися у відповідності з християнською традицією: першоосновою і рушійною силою розвитку видимого і невидимого світу визнається Бог.

Гносеологія. У духовному освоєнні оточуючого світу людині потрібні знання. Завдяки їм людина здатна розрізнити добро і зло. Органи чуттів – зір, слух, нюх, смак, дотик – дають початкові знання. Але почуття інколи дають не достовірну інформацію. Тому її треба перевіряти розумом. Разом з тим знання не самоціль у житті людини. Знання має під керівництвом розуму виступати запорукою добродія, знання покликане, за Никифором, гармонізувати всі сили душі людини.

Методологія. Никифор аналізує арсенал форм, методів, шляхів та засобів, якими людина користується в пізнавальному процесі. Чимало уваги Никифор надає мудрості. Мудрість, за Никифором, - це розум, який наводить порядок в оточуючому нас природному та суспільному середовищі. Мудрість також полягає в установленні гармонії розумного та пристрасного начал, які знаходяться в постійному “боренні” в душі людини. Голос мудрості - це розвиток інтелектуальних здібностей, який проявляється у здатності людини втілювати у повсякденне буття норм правильного життя. Мудрість полягає також у тому, щоб послідовно додержуватись при всіх життєвих ситуаціях слова істини.

Проблема людини. Никифор розглядає людину як складну багатофункціональну систему, тобто таку, яка складається із двох субстанцій тілесної і духовної. Однак, це не дуалістичний погляд на природу людини. Якщо дуалісти розглядають дві субстанції як незалежні, самостійно існуючі первоначала, то за Никифором, тілесна і духовна

субстанції перебувають в стані постійної боротьби. Душа не існує окремо від тіла. Їх вплив одне на одного життєво важливий настільки, що їх не можна уявити окремо.

Цікаві є роздуми Никифора стосовно душі людини. Вони чимось нагадують погляди Платона на душу людини. Як і античний філософ Никифор помічає три сили в душі людини: словесне, люте і бажане. Словесне начало - це ум, розум, логос. Воно є вище начало. Друге начало полягає в почуттях, пристрастях, емоціях і становить стихійну силу, тобто життєву енергію. Третя сила є воля, прагнення, цілеспрямована дія. Саме ця сила детермінує служіння ідеї, подвижництво. На цьому рівні поєднується раціональне (словесне) з ірраціональним (лютим), емоції підпорядковуються розуму, саме тут розгортається боротьба розумного та пристрастного начал. Розумне начало асоціюється Никифором з добром, а пристрастне начало із злим началом. Никифор пояснював, що вони нероздільно пов'язані в людині.

Проблеми суспільного розвитку. Суспільний розвиток, за Никифором, багато в чому нагадує розвиток окремої людини. В суспільному житті також мають місце три сили: словесне, люте і бажане. Никифор звертає увагу на необхідність політичних та етичних засад, які закладають підвалини справедливого управління країною.

Аксіологія Никифора. Найвищою цінністю у Божому світі є людина, за Никифором, є людина. Ця орієнтація Никифора відповідає біблійним сюжетам про створення світу та людини, які Бог надав право володарювати над всіма рослинами і тваринами в Едемському саду. Щоб людина виконала своє призначення, вона повинна мати розвинутий розум, бути мудрою. Тому серед якостей людини, якими нагородив її Бог, є мудрість.

Праксеологія Никифора. Никифор не обмежувався тільки просвітницькою діяльністю. Йому була притаманна висока політична активність. Він майже 17 років очолював київську митрополію. Саме довелось освячувати сходження на престол Володимира Мономаха.

Володимир Мономах (1053 – 1125) - видатний державний й політичний діяч, а також талановитий письменник і мислитель. У 1078 - 1094 роках князував у Чернігові, а в 1113 р. став київським князем. Йому вдалося відновити великокнязівську владу на значній території руських земель, мономах видав низку законодавчих актів, які згодом дістали назву “статут Володимира Мономаха”. Найбільш відомим його твором були “Повчання”, в яких знайшли відображення світоглядні, правові тому числі філософські погляди автора.

Онтологічні уявлення Володимира Мономаха будуються в контексті середньовічного християнського геоцентризму, мономах підкреслює велич і всемогутність Бога. .Весь світ створений Ним має знаходитися на службі у людини. Цей світ надто красивий та досконалий є взірцем премудрості Бога.

Гносеологічні погляди Володимира Мономаха ґрунтуються на достатньо глибокому розумінні біблійних сюжетів а також творів святих отців церкви. В них поєднується раціональне ставлення до ірраціональних християнських вчень з достатньо раціональним осмисленням економічних, політичних та інших проблем свого часу.

Методологічні уявлення Мономаха полягали у прагненні дотримуватися поєднання слова і діла, не чинити неправду, прилучатися до премудрості творця.

Проблема людини знаходиться на першому плані у світоглядних, політичних, моральних та інших роздумах Володимира Мономаха. Проблема людини ставиться і вирішується Володимиром Мономахом під кутом зору християнського світогляду. Йдеться про те, щоб збагнути сутність людини, усвідомити почуття власної гідності, усвідомити себе особистістю та замислитися стосовно відповідальності за свої діяння. Володимир Мономах надто глибоко усвідомлює цінність людського життя над яким ніхто не має влади. Він засуджував смертну кару і в душі християнської моралі закликав до милосердя та покаяння. Кожна людина

проходить певний життєвий шлях накреслений Богом. І тільки Творець має владу над усіма смертними, оскільки Він безсмертний. Кожна людина також має можливість збагнути про своє значення для майбутніх генерацій. Вона передає своїм дітям та онукам свій життєвий досвід, допомагає їм своїм прикладом.

Проблеми суспільного розвитку турбували Володимира Мономаха турбували Володимира Мономаха не менше, ніж інших князів. Особливого значення він надавав проблемі суспільного примирення. На відміну від інших мислителів Київської Русі Володимир Мономах не обмежувався абстрактно-теоретичними міркуваннями, а надає їй практичного втілення.

Аксіологічні уявлення Володимира Мономаха детермінуються його християнською орієнтацією. “Бог - народ - людина” - ось та парадигма, якої дотримувався київський князь. Він багато думав про милість Бога, і також вчив пам'ятати про убогих і слабих, поважати старших і менших, не думати про накопичення багатства та скарбів, застерігав проти відклятвопорушення і неправди, гордині, особливо від обману, лінощів, п'янства і блуду, бо в них гине душа і тіло.

Праксеологічні погляди Володимира Мономаха ґрунтуються на принципах християнської етики і, зокрема, принципу добра та миру. Він намагався принципам загального примирення підпорядкувати відносини між князями. Сутність добра проявляється в турботі про благо підданих, тобто народу. Силу князів він вбачав не у духовному їх розвитку, а в знанні. Питання про співвідношення політики і релігії Володимир Мономах вирішував на користь політиці, хоча і відводив духовенству почесне місце.

Климент Смолятич (невід. - після 1154) - письменник, церковний діяч, другий митрополит з русичів, просвітник Русі XII ст. Автор декількох творів, із яких до нас дійшов лише один твір – “Послання, написане Климом митрополитом руським Хомі Пресвітеру, витлумачено Афанасієм монахом”.

Онтологічні уявлення Смолятича. Майже нічим не відрізняються від

уявлень передуючих “книжників” та митрополитів київських. Він знаходиться геоцентризму, визнає Бога в якості першооснови та рушійної сили всього існуючого.

Гносеологічні погляди Климента Смолятича. Значної уваги Смолятич надає проблемам походження знання, співвідносин розуму та почуттів. У відповідності з онтологічними поглядами його гносеологічна позиція полягає в тому, що основна мета пізнання - розуміння слави і величності Творця через дослідження природи речей. Провідну роль у пізнавальному процесі відіграє розум, який здатний досягти і стани, спираючись на органи чуттів.

Методологічна позиція Климента Смолятича ґрунтується на принципах об'єктивного ідеалізму. А це значить, що шлях до істини пролягає через віру. Разом з тим не можна нехтувати дослідженням явищ природи, оскільки “тваринне буття” є джерелом будь-якого теоретизування щодо Бога.

Проблема людини розглядається Климентом Смолятичем з боку її ставлення до Бога. У цьому зв'язку він з'ясовує питання про марнославство та славолюбство. Смолятич засуджує марнославство та славолюбство, як смертний гріх. Істина слава знаходиться на шляхах пізнання та виконання заповідей Бога. Душа людина складається, за Смолятичем, з почуттів та розуму. Філософ здогадується про діалектичний зв'язок складових частин душі. У розумі людський дух отримує своє земне буття. Провідну роль у житті людини відіграє розум. Він є господарем, а почуття його слугами.

Проблеми суспільного розвитку фокусуються навколо ідеї цілковитої незалежності Русі. Смолятич засуджує князівські уособиці, застерігає проти поневолення Київської Русі іноземними загарбниками, закликає князів до злагоди, миру та об'єднання навколо Бога, божих заповідей і неухильного їх виконання.

Аксіологічні погляди Климента Смолятича зводяться до того, що

найвищими цінностями в житті людини є духовні цінності, серед яких провідне місце займає Бог, заповіді господні, які отримали оновлення і розвиток в Нагорній проповіді Ісуса Христа. Смолятич виступав за духовне самопізнання, самовдосконалення людини.

Праксеологічні уявлення Климента Смолятича пов'язані з його діяльністю на посаді київського митрополита. Він відхиляв користолюбство духовенства, марнославство та славолюбство, стверджував мораль безумовного обов'язку любові до Бога і ближнього.

Кирило Туровський (1130 - бл. 1182) - видатний діяч культури домонгольського періоду, оригінальний мислитель, філософ, майстер урочистого красномовства, за що був прозваний "Златоустом". Він є автором таких творів, як: "Притча про сліпця та кульгавого", "Олово про премудрість", "Слово Кирила, недостойного монаха, по Великодню..." та інших.

Онтологічні погляди Туровського носять геоцентричний характер. Він захоплюється духовною красою на небі й землі. Світ духовний Туровський не протиставляє світові земному, говорить про їх органічний зв'язок, підкреслюючи при цьому першорядне значення духовного.

Гносеологічні уявлення Кирила Туровського пов'язані із наданням великого значення розуму. Слідом за Климентом Смолятичем Туровський звертається до методу алегоричного мислення, за допомогою якого намагається подолати містико-аскетичне несприйняття світських цінностей і виробити такі моральні принципи, які б не штовхали людину в обійми чернецького фанатизму та зречення.

Методологічні погляди Кирила Туровського носять теоцентричний та антропоцентричний характер. Це означає, що, Використовуючи євангельські тексти, Кирило Туровський намагається показати, що творення світу Богом і саме вселюднення Бога здійснюється заради людини.

Проблема людини як і проблема Творця є ключовою в духовній спадщині Туровського. Він намагається досягнути творчу сутність людини.

Пришествя Христа на землю полягає в даруванні істини. Однак людина не повинна сидіти склавши руки і чекати. Навпаки, людина не звільняється від розумового пошуку, має своїми зусиллями робити вибір між добром і злом. Разом з тим розум людини має бут знаходитися під контролем. Розум, який врівноважений божественною істиною, вірою перетворюється на “стрункий розум”. Стверджуючи, що кожна людина складається із тіла та душі, Кирило доводить нетлінність, безсмертність душі. Значної уваги надавав Туровський обґрунтуванню положення про неможливість творити зло навіть керуючись добрими намірами.

Проблеми суспільного розвитку розглядалися Туровським у всі періоди його життя. Так, у період затворництва він виступав із виправданням чернецтва, яке вимагало покори і звільнення людини від страждань і гріховності. Однак і в цей період Туровський засуджує церковне здирство, прагнення духовенства до влади, критично ставиться до церковної ієрархії. Посилаючись на євангельські сюжети Кирило Туровський намагався показати причетність Бога до світського життя, його служіння людству.

Аксіологічні уявлення Кирила Туровського не виходять за межі християнського священнослужителя. Тут мають місце теоцентризм і антропоцентризм, які органічно поєднані між собою таким чином, що Бог творить весь видимий і невидимий світ заради людини, а людина сенс свого життя має пов'язувати з виконанням заповідей божих.

Праксеологія Кирила Туровського пов'язана не з проблемами політичного, а церковного життя. Особливого значення в творчості Туровського набуває питання моральної досконалості. Він прагнув навіть нехристиянина привести до християнського віровчення, оскільки саме воно відкриває шлях будь-якій людині до свободи. Але шляхи, форми, методи і засоби у розвитку людини і суспільства мають бути моральними, між метою і засобами не повинно бути суперечностей.

Даниїл Заточник (кінець XII - поч. XIII ст.) - руський книжник, який

займаючись самоосвітою виховав себе сам, а потім виступив просвітником. “Моління” - головна, праця Даниїла Заточника, в якій знайшли відображення його світоглядні та соціально-політичні погляди і уявлення.

Онтологічні погляди Даниїла Заточника відповідають загальноприйнятим положенням християнського світогляду, головними іпостасями якого є добро і зло. Останні трактуються Даниїлом не з погляду метафізики, а з позицій життєвої практики, в дусі народної мудрості.

Гносеологічні уявлення Даниїла Заточника також відповідають традиції київських мислителів, для яких проблема співвідношення почуттів і розуму вирішується на користь розуму як головного багатства людини. Прославлення розуму, мудрості є головним змістовним орієнтиром “Моління” Даниїла Заточника. Розум - властивість людини, яка перевершує багатства, силу влади та військову славу. Разом з тим Даниїл не відкидає ролі та значення чуттєвого досвіду, навпаки, спираючись на чуттєвий досвід, розум здатний досягти істини, яка перевершує віру. Внаслідок такого сполучення розуму з чуттєвим досвідом народжується мудрість.

Методологічні погляди Даниїла Заточника ґрунтуються на його онтології та гносеології. Фокусуючи увагу головним чином на проблемі людського буття, він надавав величезного значення аналізу шляхів, форм, методів та засобів духовного освоєння навколишнього середовища. Не випадково він надто багато уваги аналізу чуттєвої та розумової інформації, а також їх сполученню, що приводить до понять мудрості та серця.

Проблема людина у творчості Даниїла Заточника є провідною. На відміну від передуючих мислителів Русі князівської доби, для яких ця проблема пов'язувалась з певними соціальними станами, Даниїл Заточник розглядає людину саму по собі, незалежно від її станового положення. Йдеться про світську, освічену людину, яка не має майна і певного соціального статусу, головним багатством для неї є розум. Але розумну людину, якщо вона бідна, ніхто не слухає. Тому її положення незавидне.

Проблеми суспільного розвитку також були предметом філософських

роздумів Даниїла Заточника. У соціально-політичних поглядах Даниїл Заточник дотримувався ідеї “богоданності” князівської влади. Він, зокрема, підкреслював, що князь у спілкуванні з підлеглими і Богом має бути самовласним правителем без будь-яких посередників. Що стосується церкви, духовенства, то вони повинні служити князю. Також князь при розгляді тих чи інших питань має прислухатися до голосу розумних і чесних радників.

Аксіологічні орієнтації Даниїла Заточника фокусуються навколо проблеми Бога і людини. Особливо критично він ставився до ченців, які мали ангельське обличчя, але втратили святість. Багатство і влада, за Даниїлом Заточником, нівечать людину.

Праксеологічні уявлення Даниїла Заточника випливають з того, що він аналізує ключові поняття християнського світогляду - добро і зло - не з позицій метафізики, а з погляду життєвої практики, в дусі народної мудрості, вдаючись до методу алегоричного мислення.

Висновки

Підводячи підсумки викладеного, можна стверджувати наступне:

1 Філософська думка в Київській русі виникла і розвивалась на ґрунті народної мудрості, міфології, а також переробки візантійської, а через неї античної філософії, відповідно до руської дійсності. Філософська проблематика стосується головним чином проблем онтології, гносеології, методології, людини, суспільства, а також аксіологічної та праксеологічної орієнтації.

2 Онтологічна проблематика мислителів Київської Русі пов'язана з розв'язанням питань щодо першооснови та рушійної сили розвитку всього існуючого. Домінуючими та той час в українській філософії доби Київської Русі були християнські теоцентризм та антропоцентризм.

3 Гносеологічна проблематика зазначеного періоду торкалася головним чином співвідношення ірраціонального та іраціонального в духовному

освоєнні світу. Ірраціональне в той період розглядалося як чуттєва інформація та інформація, що заснована на вірі. Раціональна інформація - це сфера розуму та мудрості. В творчості Даниїла Заточника основою пізнавального процесу є серце як істинне "Я", а його атрибутами розглядається мудрість та краса, раціональне та естетичне.

4 Проблема людини проходить червоною стрічкою через творчість всіх без винятку мислителів, творцем людини є Бог. Цікаво, що саме для людини і в ім'я людини Бог створив цей прекрасний світ. Більш детально проблему людини розглядає митрополит Никифор. За його уявленнями душу людини складають три сили: словесне, люте і бажане. Никифор висловлює думку про те, що в людині органічно поєднані добро і зло. Співвідношення цих начал визначає характер людини.

5 Усі без винятку мислителі Київської Русі більшою або меншою мірою торкаються проблем суспільного розвитку, звертаючи особливу увагу на роль князівської влади. Кирило Туровський помічає, що й Бог не байдужий до того, що діється в суспільному житті людей, і прагне допомагати людям.

6 Аксіологічні погляди мислителів Київської Русі ґрунтуються головним чином навколо двох понять: Бог і людина. Решта є атрибутивною ознакою.

7 Праксеологічні погляди і уявлення мислителів Київської Русі стосуються перш за все людини і суспільства, політичного устрою, а також відносин між церквою та державою. Значної уваги мислителі зазначеної доби надавали проблемі єдності, універсальності слов'янського світу.

Контрольні питання.

1. Охарактеризуйте коротко онтологічні погляди Іларіона Київського, Луки Жидяти, Феодосія Печорського, Нестора, Никифора, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

2. У чому тотожність і відмінність гносеологічних поглядів Іларіона

Київського, Луки Жидяти, Феодосія Печорського, Нестора, Никифора, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Кирила Туровського, Даниїла Заточника?

3. Порівняйте методологічні позиції Іларіона Київського, Луки Жидяти, Феодосія Печерського, Нестора, Никифора, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

4. Розкрийте коротко погляди на людину Іларіона Київського, Феодосія Печорського, Нестора, Никифора, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

5. Які найхарактерніші риси соціологічних уявлень Іларіона Київського, Луки Жидяти, Феодосія Печерського, Нестора, Никифора, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Кирила Туровського, Даниїла Заточника?

6. Що є найвищою цінністю у аксіологічних поглядах і уявленнях Іларіона Київського, Луки Жидяти, Феодосія Печерського, Нестора, Никифора, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Кирила Туровського, Даниїла Заточника?

7. У чому сутність праксеологічних намагань Іларіона Київського, Луки Жидяти, Феодосія Печерського, Нестора, Никифора, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Кирила Туровського, Даниїла Заточника?

4 РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ В XIII - XVIII СТОЛІТТЯХ

4.1 Розвиток філософської думки в Україні другої половини XIII – першої половини XVIII ст.

Явища і процеси, що мали місце в духовному житті українського народу з другої половини XIII по XV століття прийнято позначати як українське перед відродження. Цей період характеризується перш за все остаточним падінням Київської Русі в середині XIII століття. Воно супроводжується розпадом руських земель на окремі удільні князівства і поступовою колонізацією українських земель Угорщиною, Польщею та Литвою.

Починаючи з середини XV століття скасовуються староруські права, заводяться нові порядки, відбувається окатоличення та ополячування. Україна стає також об'єктом тиску з боку Турецької (Османської) держави, Кримського ханства та Московської держави. Остання, позбавившись в 1480 р. залежності від Золотої орди, виступала з претензіями на українські землі, проголошуючи себе спадкоємницею Київської Русі. Московська держава також проголошувала себе “третім Римом” після падіння Константинополя і єдиним захисником православної віри. Прагнення Москви звільнити українські землі від чужинців зустріло серед українців певні симпатії.

Економічне, політичне і духовне становище українського народу в цей період негативно вплинуло на його духовну культуру. Хоча культурне життя в Україні продовжувалось, але розвивалось воно не за своїми власними законами. Щодо філософської думки XII- XV ст., то не можна сказати, що вона розвивалась надто повільно. Більш яскравою в цей період була народна фольклорна творчість. Помітним явищем українського перед

відродження у XIII-XV ст. став Галицько-Волинський літопис. Цей твір має гуманістичну спрямованість, пронизаний ідеями служіння Вітчизні, захисту її від ворогів, необхідності об'єднання українських земель. Зазначений літопис подає відомості про життєдіяльність Данила Романовича Галицького.

У цей період в Україні поширюються єретичні вчення та вільнодумство: богомільство, реформаторський рух, апокрифічна література дуалістичного та есхатологічного змісту.

У 50-70 рр. XIV ст. богомільство вилилось у так звану єресь “стригольників” (“стригунів”), проповідниками якої були дяк Микита та цирульник Карпо. Отологічні погляди “стригольників” мали дуалістичний характер, оскільки вони визнавали два початки світу: 1) Бог - творець невидимого духовного світу, неба та добра; 2) Диявол - творець видимого земного тілесного світу, людини і зла на землі. Керуючись цими основоположеннями “стригольники” заперечували офіційну церкву, розглядаючи її як знаряддя диявола, не визнавали церковних обрядів, ікон тощо, догми про безсмертя душі та потойбічне райське життя.

У XV ст. стає помітним культурно-літературне життя. Здійснюються нові редакції “Києво-Печерського Патерика”, зростає кількість перекладних творів, з'являється “ожидовільське” єретичне вчення. “Ожидовіли”, як і “стригольники” відкидали церковну обрядність, моління іконам і мощам, не визнавали чернецтво, святу Трійцю, стверджували, що Ісус Христос ще не народився, а той, хто видавав себе за нього - просто людина, а не Бог. “Ожидовіли” відстоювали віротерпимість та свободу релігійних поглядів і уявлень. Церква двічі (в 1490 - 1504 р.) прокляла цю секту, розгромила її та втратила багатьох її прихильників.

Онтологічні та гносеологічні питання “ожидовілами” розглядалися в основному з позицій аристотелізму, який намагається подолати, але без успіху, моністичні уявлення про першооснови та рушійні сили розвитку всього існуючого. Стосовно морально-етичних проблем ожидовіли значної

уваги надають поняттям справедливості, простоти, міри, поміркованості, засуджують скупість, заздрість тощо.

Таким чином, українське Передвідродження як культурно-історичний процес характеризується критичним ставленням до ортодоксальних догматів християнства зверненням до реального життя людини, безмежних сил її розуму, пізнавати заповни природи і премудрість Творця.

4.2 Становлення раннього гуманізму в Україні XV - першої половини XVI ст.

XV і перша половина XVI ст. характеризуються посиленням ідей гуманізму в Україні. Найвидатнішими гуманістами цього періоду були Юрій Дрогобич, Павло Русин із Кросна, Лукаш з Нового Міста, Станіслав Оріховський - Роксолан та ін.

Юрій Дрогобич (Юрій Котермак) (бл. 1450- 1494) народився у м. Дродобич. Освіту отримав у найбільших на той час гуманітарних вузах Європи. Доктор філософії та медицини, професор Ю.Дрогобич добре знав природничі науки, займав посаду ректора в Болонському університеті. Найбільш відомі його праці: “Прогностична оцінка поточного 1483 року”, “Трактат про сонячне затемнення 20 липня 1478 року”, “Трактат з шести розділів про сонячне затемнення” (1490).

Онтологічні погляди Ю.Дрогобича полягали в тому, що оточуючий світ існує незалежно від волі Бога. Події, що відбуваються на Землі, виникають внаслідок взаємодії космічних тіл.

Гносеологічні уявлення Ю.Дрогобича проникнуті вірою у можливість людини без Божого одкровення пізнавати світ.

Методологічні погляди Ю.Дрогобича пройняті впевненістю в те, що шляхи, форми, методи і засоби пізнавальної та практичної діяльності мають ґрунтуватися на пізнанні законів світу та природи.

Проблема людини є ключовою темою наукових розвідок

Ю.Дрогобича. Найбільше його хвилювала доля людини, яка здатна спиратися на знання, пізнавати природу, користуватися нею в своїх цілях. Доля людини залежить від природних сил.

Проблеми суспільства у поглядах Ю.Дрогобича - це насамперед доля народу, яка детермінується не волею Всевишнього, а взаємодією космічних сил, географічним середовищем. Суспільством керують закони неба та зірки.

Аксіологічні уявлення Ю.Дрогобича фокусуються у тому, що найвищою цінністю у світі є людина та її розум.

Праксеологічні позиції Ю.Дрогобича зводяться до того, щоб, пізнаючи природу, використовувати її в своїх цілях.

Павло Русин із Кросно (тепер місто в Польщі) (бл. 1470- 1517). Навчався в університетах Польщі та Німеччині. Учителював в Угорщині, викладав давньоримську літературу у Краківському університеті, керував гуртком краківських гуманістів.

Онтологічні погляди Павла Русина не були чітко оформлені. Однак, більше за все він любляв поезію, яка була для нього вище історії та філософії. Поетичне слово є даром богів, можна вважати, що першоосновою та рушійною силою розвитку всього існуючого, за Русиним, є божественне духовне енергетичне начало.

Гносеологічні погляди Павла Русина ґрунтуються на тому, що пізнавальний процес не може відбутися без книжки як скарбниці знань, мудрості

Методологічні уявлення Павла Русина пов'язані з пошуком духовних шляхів, форм, методів та принципів теоретичної та практичної діяльності.

Проблема людини у Павла Русина - це насамперед реальне життя людської особистості, він захищає право людини на повноцінне життя, на свободу совісті, слова, віри. Найвищими якостями людини мають бути духовні чесноти: розум, мужність та прагнення “діянь великих”, які ведуть до справжнього щастя.

Проблема суспільства. Справжнім творцем історії є людина, а всесвітньо-історичний процес зумовлений діяльністю людей, а не Божим Промислом. Проблеми держави та державного правління мають вирішуватися через призму піклування про людину.

Аксіологічні погляди Павла Русина стосуються людини, людської особистості. Провідна роль у вихованні людини належить книжці, яка є “світлий образ правди святої”, “від золота ясного ясніша, від коштовностей всіх дорожча”.

Праксеологічні позиції Павла Русина обмежувалися просвітницькою діяльністю, видавництвом творів античних авторів, істориків, державних діячів.

Лукаш з Нового міста (невід. бл. 1542р.). Філософська спадщина Лукаша майже зовсім не досліджена. По закінченні Краківського університету викладав філософські дисципліни. Потім, залишивши викладацьку роботу у Новому місті (біля м. Самбора). Його філософські погляди були близькими до поглядів П.Русина.

Станіслав Оріховський-Роксолан (1513-1566) визначний український гуманіст XVI ст., український і польський публіцист, прекрасний оратор і філософ. Навчався в університетах Кракова, Відня, Віттенберга, Падуї, Болоньї, у Венеції, Римі, Лейпцигу. Займався суспільно-політичною діяльністю, приймав активну участь у гуманістичному русі. Головні твори: “Про турецьку загрозу слово 1 та 2-е” (видані в 1543 р. і 1544 р.), “Про целібат” (1547 р.), “Напучення польському королеві Сигізмунду Августу” (дві редакції - 1543, 1548 рр.), “Літопис”, “Промова на похоронах Сигізмунда I”, “Відступництво Риму”, “Про природне право” та ін.

Онтологічні погляди С.Оріховського знаходилися під значним впливом Реформації та ренесансного гуманізму. Не відкидаючи божественного походження світу, С.Оріховський пов'язував історичний процес з людським фактором, діяльністю реальних людей.

Гносеологічні уявлення С.Оріховського пов'язанні з його поважним ставленням до освіти, знання, розуму, мудрості, а отже, ураховувалось велике значення чуттєвого та логічного ступенів пізнання.

Методологічні позиції С.Оріховського простежуються у органічному поєднанні чуттєвих та логічних форм пізнання. Йому був притаманний не абстрактний, а реальний гуманізм. Він також критично і творчо ставився до засвоєння теоретичної спадщини античної та середньовічної філософської, релігійної та політичної думки.

Проблеми людини розглядаються С.Оріховським з позицій ренесансного гуманізму. Історичний процес є не що інше як діяльність людини. Але, щоб створити щось видатне, навіть талановита від природи людина повинна навчатись, залучатися до науки, моральними обов'язками людини є праця на благо суспільства, військова служба юнаків.

Проблеми суспільства розглядаються С.Оріховським з боку походження держави, державного правління. Він заперечує божественне походження держави та влади, тобто до суспільних проблем підходить з світських, а не теологічних позицій. Держава є результатом суспільного договору між людьми, який ставить за мету зрозуміти, об'єднати егоїстичні інтереси різноманітних суб'єктів суспільно-історичного процесу. Незалежно від Божої волі існує природне право, яке вище людських законів. Запорукою справжньої свободи людини і суспільства є життя у злагоді із законами природи. Основою і рушійною силою суспільного розвитку вважав мудрість, знання, розум, освіту.

Аксіологічні погляди С.Оріховського сконцентровані навколо людини, її природних прав і свобод, а також королівської влади і держави, яка займає пріоритетне положення у порівнянні з церквою.

Праксеологічні уявлення С.Оріховського пов'язані з його боротьбою проти соціальної несправедливості, гноблення та жорстокості.

До української філософської скарбниці XVI ст. можна додати прізвища таких польських діячів українського походження, як: Іван Туробінський

Рутенець, Григорій Чуй Русин, Юрій Тичинський Рутенець. Творчість цих мислителів ще недостатньо вивчена. Але ми не помилимося коли скажемо, що основними гуманістичними принципами в їх творчості були проблеми людини, а саме: прославлення сили, розуму, мудрості, ствердження високих моральних якостей.

XVI століття - це період реформаційних та ренесансно-гуманістичних процесів, в яких приймали активну участь українські книжники, які об'єднувались навколо великих освітніх осередків. Одним із таких культурно-освітніх осередків став Острозький центр, який й створив волинський магнат Костянтин Острозький (1528-1608) у 1580 р. К.Острозький був палким прихильником освіти, борцем проти національного гноблення, полонізації, католицизму та уніатства. Активну участь у Острозькому центрі приймали: Герасим Смотрицький, Христофор Філалет, Василь Суразький, Христофор Бронський, Дем'ян Наливайко, Клірик Острозький, Йов Княгиницький, Іван Вишенський, Гаврило та Данило Дорофієвичі. Вихованцем Острозької школи був Мелетій Смотрицький (син Г.Смотрицького).

Засновники і діячі Острозького науково - освітянського центру прагнули зберегти і розвинути традиції книжників Київської Русі як основу самобутньої української культури, протистояти наступу католицизму та ополяченню.

Герасим Данилович Смотрицький (невід. – 1597) - видатний український письменник-полеміст, культурно-освітній діяч, перший ректор Острозької школи. Г.Смотрицький є автором декількох творів. Серед них найбільш відомі: “Календар римський новий”, “Буквар”. За його участю була вперше видана слов'янською мовою в повному обсязі Біблія. Г.Смотрицький виступав проти прагнення Папи Римського та єзуїтів окатоличити український народ, засуджував політику колонізації, спрямовану на економічне, політичне, соціальне і національне гноблення українського народу; критикував католицьку церкву, порядки і устрій в ній.

- пропагував реформаційні ідеї, які були проникнуті почуттям патріотизму, турботою про розвиток освіти, культури свого народу, виховання в ньому мужності, таланту, активної діяльності.

- боровся за збереження православної віри, розвиток рідної мови і культури.

Христофор Філалет (середина XVI- початок XVII ст.) - визначний, найбільш талановитий книжник Острозького культурно-освітнього осередку, автор “Апокрисису” - одного з найвидатніших творів української літератури кінця XVI ст.

Х. Філалет ідеологічно обґрунтовував права українського народу,

- викривав антинародну, загарбницьку суть католицизму та уніатства;

- розкривав земне походження інституту римських пап;

- рішуче виступав за рівні права всіх людей у розв'язанні питань церковно-суспільного життя;

- здійснював синтез реформаційних ідей православ'я з окремими положеннями протестантизму стосовно свободи совісті, здатності людині завдяки своєму розуму розібратися у Святому Письмі.

Клірик Острозький - псевдонім ще й досі не розкритого автора низки творів, які були пройняті боротьбою з католицизмом та унією, рішучим засудженням знущання і насильства, які чинились поляками над українським народом.

Дем'ян Наливайко (невід. – 1627) - автор збірника, моральних сентенцій, активний учасник козацьких повстань під проводом Северина.

Д.Наливайко висловлювався проти насильницької полонізації та покатоличення українського народу,

- вбачав сенс життя в активній діяльності, спрямованій на захист свого народу, відродження і розвиток його мови і культури.

Іван Вишенський (між 1545-1550 - бл. 1620) - найвизначніший український письменник-полеміст XVI-XVII ст. Народився на Львівщині у містечку Судова Вишня, потім живе у Луцьку, Острозі, а в 70-80х роках

XVI ст. переселяється на Афон (Греція) - духовний центр православ'я. 1604 р. їде в Україну, а 1606 р. знов повертається до Афону, де мешкає до кінця своїх днів. У монастирях Афона І.Вишенський був послушником ченцем, а під кінець життя - аскетом-пустельником.

Онтологічні погляди І .Вишенського овіяні протиставленням Бога і світу. Бог є надприродне і нематеріальне начало; єдина, вічна, об'єктивна, існуюча сама в собі, незалежна та непізнанна істина. Вища воля, творча сила, основа буття, яка детермінує все існуюче у світі. Божественному істинному й доброму світу протистоїть створений Богом з нічого тимчасовий, “тріховний”, земний світ зла з жорстокістю, несправедливістю, зрадою, насильством. Найбільше зло, за І.Вишенським, серед українського народу.

Гносеологічні уявлення І.Вишенського пов'язані із визнанням чуттєвого, раціонального та надчуттєвого (надрозумового) ступенів пізнання.

Методологічні погляди І . Вишенського полягають у тому, що у досягненні вищої духовності і пізнання істини кожна людина має право самостійно обирати свій шлях, свій спосіб життя. Ідеальним шляхом вдосконалення людини є самоочищення, сходження до Бога і втеча від світу, відлучення від людей, прилучення до ісихазму, тобто етикоаскетичного вчення про шляхи людини до поєднання з Богом через “очищення серця”.

Проблеми людини І .Вишенський розглядає в дусі середньовічної філософії А.Августина. Людина є двосубстанційна єдність двох антагоністичних начал - тіла і душі. Сутність людини в її духовності, досягти якої можна, одного боку, петельним вивченням священних текстів, а з іншого - у процесі самопізнання, тобто аналізу суб'єктом своєї “внутрішньої” природи.

Проблеми суспільного розвитку постійно супроводжували І.Вишневського. Мислитель був послідовним і одночасним у боротьбі з католицизмом та уніатством.

І.Вишенський докладає чимало зусиль щоб показати повну необґрунтованість єзуїтів применшити і відкинути слов'янську мову. Реформаційною спрямованістю відзначається його ставлення до церкви.

І.Вишневецький не заперечував інститут церкви, але заперечував прагнення церковної верхівки до феодальних привілеїв.

Аксіологічні погляди І.Вишенського стосується перш за все проблеми співвідношення Бога і світу. Він дотримується також традиції “отців” церкви поділяти філософію на “внутрішню” (християнську, священну) і “зовнішню” (світську, переважно язицьку). “Внутрішня” філософія вчить про Бога, його правду, вічне блаженство і дає добро, справедливість. “Зовнішня” філософія - світська філософія, яка може бути і корисною, але може привести і до зла.

Праксеологічні погляди І.Вишневецького полягають у його духовній боротьбі проти зла, несправедливості та їх соціальних носіїв - феодалів-кріпосників, духовників-єзуїтів.

4.3 Ідеї гуманізму та реформації у творах діячів братських шкіл та вченого гуртка Києво-Печерської лаври.

Боротьба проти католиків та уніатів вимагала нового рівня освіти в православ'ї, оновлення та оздоровлення церковного життя. В цей критичний момент на громадянську арену виходить нова верства населення - міщанство, яке організовує населення міст в православні громади - братства. Братства виникають у Львові, Острозі, Галичі, Луцьку, Кам'янці-Подільському, Немирові, Вінниці і Києві та інших українських містах. Перший осередок братського руху виникає у Львові в 1463 році. Найбільш активна його діяльність починається з 1588 р., коли при братстві була відкрита школа, яка мала статут та програму. В школі могли вчитися всі верстви населення. У ній викладалися початки поетики, арифметики, діалектики, астрономії, музики. Провідними викладачами школи були

Стефан Зизаній, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Йов Борецький, Мелетій Смотрицький та інші.

У 1615 р. виникає Київське братство. З його появою розпочинається к новий етап у розвитку братського руху. Це було пов'язано з тим, що до братства влилися представники вищих прошарків суспільства, які прагнули боротися проти католицизму та інші. Подією історичного значення був вступ до Київського братства гетьмана Війська Запорізького Петра Конашевича - Сагайдачного зі всім своїм військом. Ця подія стимулювала боротьбу українського народу проти польських властей, свавілля польської шляхти. Одночасно з організацією Київського братства була відкрита Київська братська школа. В ній викладали відомі діячі української культури І.Копинський, М.Смотрицький, К.Сакович та інші.

Стефан Зизаній (бл. 1570- 1600р.) - радикально-демократичний письменник, мислитель, просвітник, один із засновників Львівської братської школи, її ректор.

С. Зизаній:

- виступав проти католицизму та унії;
- переслідувався світською та духовною владою;
- був відлучений від церкви і навіть оголошений державним злочинцем.
- спрямовував критику також і проти православної церкви, її ієрархії та кліру;
- боровся за незалежність України, духовно-релігійну самостійність українського народу;
- відкидав вчення про Страшний суд, неможливість існування душі окремо від тіла, безсмертя душі, наявність потойбічного царства, пекла і раю;
- пропонував скасувати інститут священнослужителів, функції яких може виконувати кожна людина, якщо вона вірить вчення Христа.

Кирило Транквіліан-Ставровецький (невід. – 1646) - український письменник, філософ, церковно-освітній діяч, друкар-видавець, викладач у Львівській, Віленській й та інших братських школах. Основні твори “Зерцало богословії”, “Євангеліє учительное”, “Перло многоцінное”.

Онтологічні погляди. К.Ставровецького пов'язані з неоплатонізмом. Першоосновою і рушійною силою розвитку всього існуючого визнавав Бога як творця, премудрого художника, іманентне, всюдисуще світове начало. У “Зерцалі богословії” виклав своє вчення про чотири світи: 1) невидимий світ духовних сутностей, 2) видимий світ, в якому живе людина, 3) малий світ - світ самої людини; 4) злосливий світ, тобто світ поєднання злих і грішних людей з дияволом. Видимий світ створений Богом складається з чотирьох елементів, стихій, від яких пішли всі речі видимого світу. Йдеться про вогонь, повітря, волю та землю. Названі стихії знаходяться у єдності і відмінності, взаємозв'язку і взаємопереході, послідовності та закономірності, які надані їм Богом.

Гносеологічні уявлення К.Ставровецького пройняті аналізом п'яти органів чуття, які він ототожнює зі стихіями у світі. Розумом наділена душа. Пріоритет належить розумній душі.

Методологічні позиції К.Ставровецького полягають у богопізнанні. Оскільки людина є достатньо суперечливе творіння, складовими частинами якої є світле і темне, ангел і звір, дух і плоть, смерть і життя, то головне для людини пізнавати Бога, жити і діяти за Його законами.

Проблема людини розглядається К.Ставровецьким у єдності з його онтологічними та гносеологічними уявленнями. Людина є мікрокосм. Як і весь видимий світ людина складається з чотирьох елементів: плоть від землі, кров від води, дихання від повітря, теплота від вогню. Душа людина невидима і нескертна.

Проблеми суспільства. Значної уваги К.Ставровецький надавав соціально-політичним та морально-етичним поглядам. Він засуджував тіньові аспекти суспільного життя: заздрощі, пияцтво, розпусту, здирства,

зловживання багатіїв та церковних владик. Оскільки у людей єдиний Творець, то вони мають бути рівними, братами, друзями і жити без ворожнечі.

Аксіологічні погляди К.Ставровецького стосуються Бога і людини. Оскільки Бог є першооснова і рушійна сила видимого і невидимого світу, тому треба шанувати і виконувати Його накази. Люди рівні перед Богом і кожна людина має право жити у radoщах і насолоджуватися красою створеного для неї світу.

Праксеологічні уявлення К.Ставровецького пов'язані з його боротьбою за втілення у життя ренесансно-гуманістичних ідей, ствердження активного земного життя людей, поважливе ставлення до рідної мови і постійне її використання у публіцистичній та науковій діяльності.

Йов (Іван Матвійович) Борецький (невід. – 1631) - високоосвічена людина, викладач Львівської братської школи, її ректор з 16104 р. З 1610 р. священник у Києві. Приймав активну участь у відкритті школи при Київському братстві у 1615 р., її ректор з 1617 р.

Й.Борецький:

- виступав проти католицизму та ін.;
- був поборником поширення освіти серед народу;
- закликав діячів науки та культури писати книги, відкривати школи, вести просвітницьку роботу серед народу;
- написав полемічний твір “Протестація”, в якому звинувачував польський уряд в колонізації та окатоличенні українського народу.

Ісайя Копинський (невід. – 1640) - мислитель, письменник, церковно-освітній діяч. Освіту отримав у Львівській братській школі, обіймав посаду єпископа, в 1631 р. був обраний митрополитом Київським, але 1632 р. скинутий П.Могилою і ув'язнений. Постійно вів антикатолицьку та антиуніатську діяльність. Головний твір – “Алфавіт духовний”.

Онтологічні погляди І.Копинського близькі до поглядів

К.Ставровецького. Першоосною і рушійною силою розвитку всього суцього визнавав Бога.

Гносеологічні засади І.Копинського ґрунтуються на концепції самопізнання та морального самовдосконалення.

Методологічні основи І.Копинського пов'язані з обґрунтуванням шляхів, форм, методів та засобів теоретичної та практичної діяльності. Шлях вимальовується такий: пізнання речей - самопізнання - пізнання Бога. Пріоритет у пізнавальному процесі належить внутрішньому, духовному, розумному.

Проблема людини знаходиться в центрі релігійно-філософської уваги І.Копинського. Головною проблемою людини є самопізнання, оскільки без пізнання своїх потреб, інтересів, ідеалів, цілей та цінностей, своєї сутності неможливе пізнання природи, створеної Богом.

Проблеми суспільного розвитку І.Копинський розглядав з боку боротьби проти католицизму та уніатства. Моральність суспільства залежить від моральних якостей людини, її здатності боротися зі злом та гріхом. Царство небесне як ідеал суспільного устрою є у всьому, тим більше в самій людині, тому гармонізація суспільних зв'язків і стосунків знаходиться на шляхах пізнання речей, самопізнання і пізнання Бога.

Аксіологічні уявлення І.Копинського полягають у тому, що найвищі цінності в існуючому світі є Бог і людина, які у своєму розвитку мають наближатися одне до одного, людина мусить слідувати настановам Божим, бути чесною.

Праксеологічні позиції І.Копинського простежуються в тому, що він пропагував ідею рівності всіх людей, засуджував багатіїв, був прихильником релігійної самостійності, національної незалежності українського народу.

Мелетій (Максим Герасимович) Смотрицький (бл. 1572 – 1633) - навчався в Острозькій академії, західноєвропейських університетах, от-

римав ступінь доктора медицини. Працював викладачем у школі Віленського братства. 1617 р. постригся у ченці і прийняв ім'я Мелетія. В 1618-1620 рр. був ректором Київської братської школи, обіймав посади єпископа, архімандрита. В 1627 р. приймає унію.

М.Смотрицький :

- показував зв'язок релігійної боротьби з політичними інтересами римського папства та польських феодалів;
- розкривав дійсне обличчя католицької церкви як “алчного звіра”;
- критикував православне духовенство, яке морально деградує, зраджує свій народ;
- написав підручник “Граматика”, який мав особливе значення для розвитку культури слов'янських народів;
- надавав переваги вірі у проблемі співвідношення віри – розуму почуттів, не заперечуючи в той же час ролі і значення останніх;
- з повагою ставився до античних мислителів, середньовічних вчених, гуманістів епохи Відродження, користуючись їх філософськими надбаннями;
- схилився до теорії біологічного детермінізму, у відповідності з яким суспільство порівнювалось з людським організмом: голова - це духовна і світська влада, тулуб - вищі суспільні стани, а руки і ноги - ремісники і селяни.

Касіян Сакович (бл. 1578 - 1647) - філософ, письменник, культурно-освітній діяч. Навчався у Замайській академії та Краківському університеті. Домашній вчитель, дяк. В 1620-1624 рр. викладач і ректор школи Київського Богоявленського братства. З 1624 р. - проповідник Люблінського братства. 1625 р. прийняв уніатство. 1641 р. перейшов до католицизму. Головні твори К.Саковича: “Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Коношевича Сагайдачного”, “Арістотелівські проблеми, або питання про природу людини”, “Трактат про душу”.

Онтологічні погляди К.Саковича формувалися під впливом античної, середньовічної філософії та творів мислителів епохи Відродження. Першоосновою та рушійною силою розвитку всього існуючого є Бог та природне провидіння, яке заступає Боже втручання в природні справи. Останнє положення свідчить про спроби К.Саковича зайняти деїстичні позиції, тобто визнавати, що Бог створює природу, а потім поступається природному провидінню у справах втручання в розвиток природи.

Гносеологічні уявлення К.Саковича ґрунтуються на аристотелізмі, тобто керується природно-науковими даними. Він визнає велике значення в духовному освоєнні світу чуттєвого рівня пізнання, але вирішального значення надає розумовому ступеню пізнання оточуючого середовища.

Методологічні позиції К.Саковича випливають із його онтологічних та гносеологічних уявлень. Центральною методологічною проблемою у нього є проблема самопізнання, тобто обґрунтування того, що людина повинна добре знати себе, щоб краще керувати своїми відчуттями, розумом, волею, вчинками.

Проблема людини займає головне положення у філософських роздумах К.Саковича. Людина - це мікрокосм, що є відтворенням макрокосмосу. Всі органи у тілі людини взаємопов'язані і, складаючи єдине ціле, приводяться в рух за допомогою чотирьох регулятивних механізмів:

- 1) механічних (стиснення і розширення, тяжіння вгору і вниз);
- 2) перших і других якостей (теплого й холодного, сухого і волого, легкого й важкого і т. ін.);
- 3) гуморальних чинників (чорної і жовтої жовчі, тобто меланхолії й холери, крові і флегми);
- 4) анімальних духів (точеної матерії, що рухається через порожні трубочки - нерви від мозку до органів тіла і навпаки).

Головну роль у життєдіяльності людини відіграє душа, як “актуальний стан організації фізичного тіла, що має здатність до життя”. Як і Аристотель, К.Сакович вважав, що душа складається з трьох видів:

рушійна, чуттєва і розумна. Рушійна - це рослинна душа, чуттєва - це душа тварини. Рослинна і тваринна душі не створюються Богом. Розумна душа створена Богом. Але на відміну від Бога, який є нескінченним, вона має початок і разом з тим прагне до існування без тіла.

Проблеми суспільного розвитку К.Сакович розглядає з позицій ідей ренесансного гуманізму, тобто автор часто переорієнтовує свою увагу з божественного, небесного на земне, людське життя.

Аксіологічні уявлення К.Саковича пов'язані з проблемою людини, її душею. Він також піклувався про підняття вітчизняної культури до рівня світових стандартів.

Праксеологічні позиції К.Саковича пов'язані з його боротьбою за підвищення культурно-освітнього рівня українського народу.

Значну роль у розвитку і поширенні реформаційних і гуманістичних ідей в Україні відіграло книгодрукування. В середині XVII ст. в Україні вже налічувалось 25 книгодрукарень. Найважливішою і найпотужнішою із них була друкарня Києво-Печерської лаври. Відкрито друкарню було 1616 року. Особливу роль в її організації відіграв Єлисей Плетенецький. Першими творами, які вийшли з Лаврської друкарні, були “Часослов” (1616) З.Копистенського, книга для шкільного навчання, “Анфологін” (1619) - збірник святкових служб на весь рік.

Діяльність вченого гуртка друкарні, до якого входили З.Копистенський, Л.Зизаній, П.Беринда, Т.Земка, Г.Дорофієвич, О.Митура, Й.Борецький та інші, сприяла перетворенню Києва в центр боротьби проти шляхетської експансії, переходу від патристики і схоластики до гуманістичних ідей. Цей перехід супроводжувався становленням раціонального мислення у розвитку культури, самосвідомості.

Основними гуманістичними ідеями у творчості мислителів Києво-Печерської лаври були боротьба за свободу людини, нації, народу, державну і церковну незалежність.

Особливістю історико-культурної, філософської, суспільно-політичної та іншої проблематики в 20-30-х рр. XVII ст. стає відхід від неоплатонізму до аристотелізму та природознавства. Все чіткіше виявляється необхідність раціонального розкриття сутності кожної речі.

Лаврентій Зизаній (невід. – 1634) - молодший брат Ст. Зизанія. Головний твір “Великий катехізіс” був спрямований проти католицизму і протестантизму. Він мав виконувати функцію посібника при вивченні основ православного вчення. Але твір було визнано єретичним, що виявилось в нетрадиційному розумінні Трійці, душі та свободи волі, намаганні олюднити Бога, надто великій увазі до явищ земної природи. Внаслідок критики і звинувачень Л.Зизаній відмовляється від авторства і лише в 1783 р. “Великий катехізіс” виходить з друку.

У 1627 р. у Лаврській друкарні видається “Лексикон” **Памви Беринди** (невід. - 1632), у якому з гуманістичних позицій розглядаються поняття і категорії тогочасної науки, світські знання, а також імена біблійних персонажів, грецьких і римських богів.

У напрямі гуманістичних тенденцій розвивалась творчість **Петра Могили** (1596 - 1647). Навчався в школі Львівського братства, західно-європейських навчальних закладах. З 1627 р. П.Могила архімандрит Києво-Печорської лаври, а через кілька років - митрополит. Боровся проти унії та католицизму. Єдиним носієм істинної віри визнавав церкву, як повинна підпорядковувати собі розум і науку. Духовенство має бути, за П.Могилою, освіченим і передовим у науці. Орієнтувався на вивчення, осмислення і засвоєння досягнень західноєвропейської науки і філософії на основі слов'янської культурно-освітньої традиції православної віри. Прагнув піднести моральний авторитет церкви. Дотримувався концепції вищості церковної влади над світською. Осмислював можливі історичні повороти народно-визвольної боротьби, думав про майбутню українську державність, де панувало б православ'я.

4.4 Філософія українського просвітництва другої половини

XVII - XVIII ст.

Найвидатнішим явищем у науковому та культурному житті українського народу другої половини XVII ст. та XVIII ст. була Києво-Могилянська академія. Це був навчальний заклад на рівні західноєвропейських стандартів. Засновником Академії вважається Петро Могила, який будучи митрополитом Київським і Галицьким, створює 1631 року вищу Лаврську школу, яка перетворилася в 1632 році в Київську колегію після злиття з Київською братською школою. Згодом вона отримує назву Києво-Могилянської академії на честь її фундатора. А в 1684 р. царський уряд констатував статус Київської академії як вищого навчального закладу за клопотанням гетьмана І.Мазепи. Це був перший і єдиний вищий навчальний заклад Східної Європи. І не лише молодь України, а й зарубіжних країн йшла в Київ “по науку”. Вчені Академії прагнули якомога більше молоді залучити до навчання, оскільки освіта за їх уявленнями є основою і рушійною силою суспільного розвитку і сприяє розкріпаченню особистості.

В Академії процвітали наука і мистецтво, її вихованці навчалися різних мов, серед яких були старослов'янська й українська, що зміцнювало самосвідомість українського народу. Значної уваги надавалось наукам про природу, суспільство та духовність. Протягом двох століть викладачі Академії пропагували ідеї гуманізму та Просвітництва. Перший в Україні театр був започаткований саме в Академії. Серед випускників Академії чимало відомих істориків, медиків, представників різних видів мистецтва, котрі працювали в різних куточках України, а також в Росії, Білорусії, Молдавії та інших країнах. Серед викладачів Києво-Могилянської академії провідне місце в розвитку філософської думки в Україні XVII-XVIII ст. займали Й.Кононович-Горбацький, І.Гізель, С.Яворський, Т.Прокопович, Г.Кониський та інші. Коротко зупинимося на їх філософських поглядах, уявленнях та вченнях.

Йосип Кононович-Горбацький (невід. – 1653) - один з перших професорів Академії. З 1636 по 1642 р. читав трирічний філософський курс. З 1642 р. ректор Академії (тоді ще колегії). Був ігуменом Києво - Михайлівського монастиря. Автор “Підручника логіки”, “Оратора Могилянського” та ін.

Онтологічні погляди Кононович-Горбацького пов'язані з питанням про субстанцію, тобто першооснову всіх речей. Залишаючись в цілому на теологічних позиціях стосовно першооснови видимого і невидимого світу, він вважав, що предметом філософського осмислення світу має бути матерія з такими її атрибутивними ознаками, як форма, простір і час.

Гносеологічні позиції Кононович-Горбацького стосуються проблеми універсалій, тобто загальних понять. У середньовічній філософії ця проблема мала номіналістичне і реалістичне вирішення і була спрямована на те, щоб довести чи спростувати існування Бога. Кононович-Горбацький вирішує це питання в номіналістичному дусі і пов'язує її вирішення виключно з необхідністю пізнання світу. Пізнання є процесом єдності чуттєвого сприйняття речей та розумового мислення. Чуттєве пізнання є основою абстрагуючої діяльності розуму.

Методологічні уявлення Кононович-Горбацького пов'язані з обґрунтуванням дуалістичних поглядів на природу істини. Він вважав, що існують дві істини - філософська і богословська. Філософія займається з'ясуванням природного, реального, тілесного світу речей, а богословська - вченням про Бога як єдиної субстанції і Творця.

Вчення про людину. За Кононович-Горбацьким людина складається з матерії (тіло) і форми (душа). Він заперечував безсмертя душі, підкреслював силу людського розуму, стверджував велич людини, розвивав гуманістичні ідеї.

Проблеми суспільства Кононович-Горбацький розглядав з позицій розповсюдження в ньому знань, освіти широких верств населення. Саме знання виступають супутником і союзником свободи народу, захисту

держави.

Аксіологічні позиції Кононович-Горбацького полягають у тому, що Бог Природа, людина і знання мають невичерпне значення у життєдіяльності як окремої людини так і суспільства.

Праксеологічні погляди Кононович-Горбацького проявлялися в його просвітницькій діяльності, оскільки він надавав вирішального значення в суспільному розвитку саме людині та її розуму, який потрібно розвивати .

Інокентій Гізель (1600 - 1683) - історик, філософ, просвітник, церковний діяч. Народився в Польській Пруссії в сім'ї німецького ресора. Навчався у Києво-Могилянській колегії (Академії) і як один з найобдарованіших учнів був посланий П.Могилою навчатися за кордон. 1645 р. був обраний професором, а в 1646р. - ректором Києво-Могилянської академії. З 1656 р. і до кінця своїх днів - архімандрит Києво-Печерського монастиря і управитель Лаврської друкарні. Вважався найосвіченішим діячем культури в Україні XVII ст. Філософські погляди І.Гізеля відображені у відомих його працях “Твір про всю філософію”, “Філософські аксіоми”, “Мир з Богом людини”.

Онтологічні погляди І. Гізеля сфокусовані на проблемі ставлення до Бога, до світу. Гізель займав деїстичні позиції. Щодо матерії, то він розглядав її в якості субстанції, тобто основи взаємного перетворення речей, матерія не народжується і не зникає. Зона постійно зберігається в своєму кількісному відношенні. Рух, простір, час розглядаються І.Гізелем як атрибутивні ознаки матерії. З позицій деїзму І. Гізель вирішував питання про співвідношення Бога і природи. Бог є першодвигун, першопричина природи. Створивши природу, Бог не втручається в її подальший розвиток. Природа далі розвивається за своїми власними об'єктивними законами.

Гносеологічні погляди І.Гізеля співзвучні поглядам Й.Кононович-Горбацького.

Методологічні уявлення пронизані духом деїстичної філософії як і Й.Кононович-Горбацького.

Вчення про людину І.Гізеля розвивається на принципах раціональної моралі. Воно сповнене боротьби за утвердження реального, земного життя людини, її особистості й гідності, автор з повагою ставиться до людини, підкреслює, що вона сама виступає творцем свого щастя і господарем своєї долі. Сутність людини І.Гізель вбачає в її розумі та совісті, останню розглядає як раціональне осмислення людиною своїх чуттів, думок і вчинків. Природне право людини, за І.Гізелем, є критерієм людських вчинків. Природне право людини вище закону Божого. Оскільки розум людини є її сутністю, то порушення нею моральних правил і звичаїв, які суперечать розуму, не є гріхом. І.Гізель також виправдовував тих, хто під страхом голоду здійснює крадіжки, і звільняв людей тяжкої фізичної праці від посту.

Погляди І.Гізеля на суспільство отримали розвиток у його творі “Мир з Богом людини” (1669). Пероновою і рушійною силою суспільства він вважав раціонально-моральні відносини між людьми. Він ставився до царя як найвищої посадової особи, яка обіймає всі гілки влади. Тому він присвячує згаданий твір цареві Олексію Михайловичу, сподіваючись, що цар зрозуміє натяк автора на необхідність виправити мораль тогочасного суспільства, викоренити моральне зло.

Аксіологічні уявлення І.Гізеля полягають у тому, що назвищі цінності - це Бог, Людина та її Розум і Совість, які становлять першооснову та рушійну силу розвитку всього існуючого (Бог) та критерії істинності суспільних подій, явищ, процесів (Розум, Совість).

Праксеологічні погляди І.Гізеля були спрямовані на боротьбу проти зла на землі. Він боровся як міг проти морального зла в тогочасному суспільстві.

Лазар Баранович (1620 - 1693) - виходець з Білорусі, навчався в Києво-Могилянській академії, працював в Академії. З 1657 р. чернігівський архієпископ. В 1659-1661, 1670-1685 рр. керував Київською митрополією, тобто українською православною церквою Лівобережної України.

Видрукував близько 50 книг та літературних творів на церковнослов'янській, польській і латинській мовах. Головні із них “меч духовний” (1666), “Лютня Аполлона” (1671), “Труби словес проповідних” (1674).

Онтологічні погляди Л.Барановича пронизані теологізмом, підпорядкуванням філософської релігії. Був переконаний, що Св. Письмо має виключне значення для кожної людини і людства, в той час як філософія має обмежене застосування і призначена для занять у школі. Основним поняттям філософії має бути поняття субстанції. Л.Баранович визнавав існування двох субстанцій: перша - духовна, друга - тілесна. Пріоритет належить першій субстанції.

Гносеологічні уявлення Л.Барановича. Мета пізнавального процесу - пізнання Бога, шлях до якого лежить через самопізнання, віру та містичне споглядання.

Вчення про людину Л.Барановича ґрунтується на тому, що людина має тіло й душу. Бог наділяє людину розумом і свободою волі. Л. Баранович висловлював віру в людський розум, моральне самовдосконалення, розумне самообмеження.

Погляди на суспільство. Л.Баранович обстоював точку зору про моральне самовдосконалення суспільства, що впливало з того, що основою і рушійною силою суспільства є моральний фактор. Л.Баранович виступав проти унії та католицизму, високо цінував народну культуру, рідну мову, обстоював національну і релігійну самостійність країни, права і вольності українського народу, автономію України при входженні до Московської держави. Л.Баранович не був національно обмеженим, захищав ідею єдності всього слов'янського світу для боротьби проти загального ворога - татар і турків.

Аксіологічні погляди Л.Барановича пов'язані з традиційним теологізмом і ренесансними думками, розумним самообмеженням, вибором пропорції між земним і небесним. Л.Баранович намагався примирити

античну любов до всього земного з християнським аскетизмом.

Праксеологічні позиції Л.Барановича полягають у його піклуванні про створення різних ремесел в монастирях, про сиріт, старців, калік, організовував школи. Л.Баранович підтримував автономістичну політику Д.Многогрішного, проводив лінію на незалежність від російського патріарха, схилився до залежності від константинопольського патріарха.

Іоаникій Галятовський (невід. – 1688) - український письменник, філософ, соціолог, суспільно-політичний і церковний діяч. Навчався в Києво-Могилянській академії. Архімандрит Єлецького монастиря у Чернігові з 1669 по 1688 р. Автор численних праць, спрямованих проти католицизму, унії та магометанства.

Онтологічні погляди І.Галятовського стояв на позиціях неологізму, у відповідності з яким Бог породжує всю багатоманітність світу і є внутрішнім світом усього суцього.

Гносеологічні погляди І.Галятовського ґрунтуються на тому, що не всі явища природи можна пояснити принципами теології. Прагнув у межах можливого розмежувати філософію і теологію, розум і віру.

Методологічні позиції І.Галятовського полягають в обґрунтуванні шляхів, форм, та засобів пізнання духовних і матеріальних явищ, співвідношення науки та релігії, філософії і теології, розуму та віри.

Вчення про людину. І.Галятовський, як і більшість мислителів того часу вважали, що людина має подвійну природу: вона є єдністю тілесного і духовного. Тіло складається з матеріальної субстанції, а дума -розумна, невидима, безсмертна. В ній сутність людини, душа пронизує все тіло, єднає людину з Богом. Закликав до розумного дотримання міри в їжі і питві як способу збереження здоров'я.

У поглядах на суспільство І.Галятовський виступав, із захистом феодалних відносин. Розмежування людей на багатих і бідних, вільних і рабів вважав природним і справедливим. Тому засуджував тих селян, які проявляють соціальний протест, спрямований проти кріпацтва, і вважав

повстання селян проти поміщиків великим гріхом.

Аксіологічні уявлення І.Галятовського пов'язані з визнанням Бога як найвищого енергетичного. Начала, що породжує весь видимий і невидимий світ, а також людини, яку Бог створив за своїм образом і яка має жити у відповідності із заповідями Божими.

Праксеологічні принципи І.Галятовського полягали у пошуку компромісу між теологами і філософами, багатими та бідними, щоб уникнути пекла.

Данило Савович Туптало (Дмитро Ростовський) (1651 - 1709) - народився у м. Макарів (тепер Київська область), навчався в Києво-Могилянській колегії з 1662 по 1665 р). Був ігуменом Глухівського, Кирилівського, Єлецького монастирів. У 1700 р. був призначений митрополитом Тобольським, але за станом здоров'я по Сибіру не поїхав, став митрополитом Ростовським. Написав ряд творів, зокрема “Книга житій святих”, “Рассуждение об образе божим й подобии в человеке”.

Онтологічні погляди Д.Туптало полягали в тому, що першоосною всього суцього є Бог, який не має ніяких антропоморфічних ознак. Творець розглядається як найвище Духовне енергетичне Начало, яке не є верховним суб'єктом, та носієм волі і промислу усього сутнього.

Гносеологічні уявлення Д.Туптало сфокусовані на проблемах самопізнання як шляху, що веде до морального вдосконалення людини і людства.

Методологічні принципи Д.Туптало пов'язані зі з'ясуванням причин гріхопадіння людей.

Проблема людини займає центральне місце у творах Д.Туптало. Він розглядає людину як мікрокосм і розрізняє в ній дві натури - духовну і тілесну, надаючи переважного значення внутрішньому світу людини. Негативно ставився до матеріального, тілесного, що пов'язувалось в його уяві з-перенасиченістю плоті, розкішшю, гнобленням тощо.

Проблеми суспільного розвитку Д.Туптало вбачав у тому, що люди

налають переважного значення матеріальним умовам свого існування. Гонитва за багатством призводить" до моральної деградації верхів суспільства. Висловлював співчуття пригнобленим, таврував скупість і зажерливість багатіїв. Був прибічником єдності слов'янських народів, України і Росії, які розглядалися Д.Туптало як складові частини всесвітньої історії.

Аксіологічні погляди Д.Туптало були співзвучні своєму часу. Найвищою цінністю визнавався Бог, далі - людина, яка мусить бути глибоко моральною, ретельно виконувати заповіді Божі.

Праксеологічні принципи Д.Туптало простежуються у тому, що він захищав розвиток освіти, схвально ставився до отримання знань за кордоном, засуджував моральну деградацію верхів суспільства.

Іоасаф Кроковський (невід. - 1718) — український освітній та церковний діяч. Отримав освіту у Києво-Могилянській академії, навчався за кордоном. Був професором, а в 1693-1694 рр. - Ректором Києво-Могилянської академії. З 1707р. до 1718 р. був Київським митрополитом (митрополія Лівобережної України).

Онтологічні погляди І.Кроковського спиралися на теологічне вчення про творений світ Богом. Надавав певного значення натурфілософським поглядам на Всесвіт, природним і небесним явищам. Виходив з визнання активності матерії, яку розглядав як основу подібності тіл. Якісну відмінність та визначеність предметів зовнішнього світу пояснював активністю форми (в дусі Аристотеля).

Гносеологічні принципи І.Кроковського будувалися на критичному ставленні до авторитетів, на визнанні суттєвого та раціонального рівнів пізнання. І.Кроковський звертав увагу на проблему універсалів, критично ставився як до реалістів, так і до поміркованого номіналізму. І.Кроковський вважав, що універсальної природи не існує ні до одиничного ні поза ним, відхиляв також уявлення про універсалії, які нібито створені інтелектом, стверджував, що універсалії не можуть існувати поза світом речей.

Методологічні уявлення І.Кроковського стосуються того, що сутність і зміст наукових положень від об'єкту пізнання, І.Кроковський обґрунтовував єдність теорії і практики, Він також звертав увагу на те, що в процесі пізнання певне значення має мета. В процесі пізнання велике значення має не тільки розум, який спирається на почуття, а й воля. Більше того, воля, за І.Кроковським має більше значення, ніж інтелект. Тому він стверджував верховенство волі, а не розуму.

Вчення про людину розглядається І.Кроковським у порівнянні з твариною, яка сприймає речі, не замислюючись над цим. Людина ж на відміну від тварини усвідомлює сприйняте. Він звертає увагу на те, що в житті людини велике значення мають знання.

Погляди на суспільство І.Кроковського проникнуті етичним інтелектуалізмом томістської орієнтації, зближуючись з августинізмом. Але і до них І.Кроковський ставився критично. Великого значення він надавав вольовому факторові в суспільному житті.

Аксіологічні уявлення І.Кроковського пов'язані з визнанням в якості найвищої цінності в житті людини Бога та душі, а також розуму і волі, які мають божественне походження.

Праксеологічні позиції І.Кроковського найбільш яскраво проявлялися в його боротьбі за розвиток самобутньої рідної української мови. І. Кроковський виступав проти спроб русифікації української церкви, за що був арештований російськими властями висланий з України. Це сталося в 1718 році. Подальша доля І.Кроковського після арешту невідома.

Стефан Яворський (у миру Симеон Іванович) (1658 - 1722) - український та російський письменник, церковний та політичний діяч, філософ. Народився у містечку Яворі на Галичині в православній сім'ї. Отримує освіту в Києво-Могилянській академії, продовжує навчання у Львові, Люблені, Познані, Вільно. В Польщі приймає уніатство. Повернувшись в Україну, відновляється від уніатства, вступає в ченці. Отримує ім'я Стефана. Приймається на викладацьку роботу в Києво-

Могілянську академію, стає проректором Академії. Пише вірші українською, латинською, польською та російською мовами. Писав панегірики Петру I. 1697 р. на запрошення Петра I відбув до Росії, де був митрополитом, екзархом, проректором Слов'яно-греко-латинської академії в Москві, в якій реформував учбовий процес на зразок Києво-Могілянської академії та західноєвропейських університетів, заснував три Академії театр, підтримував реформи Петра I, хоча рішуче виступав за підпорядкування світської влади церковній, стверджуючи пріоритет церкви над державою. Філософські погляди Ст.Яворського знайшли відображення в курсі “Філософські змагання ...”.

Онтологічне вчення Ст.Яворського витримано в дусі теоцентризму. Разом з тим в ньому позначається вплив пантеїстичного ототожнення Бога з природою, а також дуалістичні уявлення про те, що матерія ніким не створена і не знищувана, матерія є справжньою причиною всього існуючого. Вона має своє власне, незалежне від Бога існування, діяльна, активна, постійно знаходиться у русі, який має чотири види: народження і загибель, ріст і зменшення, зміна якості, просторове переміщення.

Гносеологічні погляди Ст.Яворського простежуються в тому, що він визнає об'єктом пізнання об'єктивно існуючі предмети, явища та процеси, які створюють чуттєві образи. Ст.Яворський був близький до вчення Дж. Локка про первинні та вторинні якості речей. Розглядаючи проблему зміни речей, він користується поняттями “заперечення” та “заперечення заперечення”, хоча не надає їй значення все загальної закономірності.

Методологічні позиції Ст.Яворського пов'язані з деїзмом, тобто з визнанням подвійної істини: філософської та теологічної. Вищою мудрістю він вважав теологічне вчення.

У поглядах на людину Ст.Яворський наголошував на тому, що Творець дав людині розум для того, щоб вона пізнавала і підпорядковувала навколишнє середовище для своїх потреб. Ст.Яворський не визнавав “долі”, фатуму, року, вважаючи, що запорукою щастя є діяльність людини.

Проблеми суспільного розвитку розглядалися Ст.Яворський у контексті ідеї передбачення всіх історичних подій Богом, нетерпиме ставився до будь-яких ідей вільнодумства. Треба зазначити, що у поглядах на суспільний розвиток Ст. Яворський виступає як послідовний теолог і консерватор.

Аксіологічні уявлення Ст.Яворського полягають у тому, що він над усе визнавав Бога як Творця видимого і невидимого світу, шановливо ставився до людини, яка, хоча і створена Богом, але пізнавальні її можливості значною мірою детермінуються матерією.

Праксеологічні позиції Ст.Яворського простежуються у підтримці всього, що відповідало його потребам, інтересам, цілям, ідеалам та цінностям. Це простежується в переході від православ'я до уніатства і знов від уніатства до православ'я, підтримці соціальних реформ Петра I.

Теофан Прокопович (Єлисей Церейський) (1677 - 1736) - видатний український і російський політичний, громадський і церковний діяч, вчений, філософ, поет. Навчався в Києво-Могилянській академії, у багатьох містах західної Європи, де знайомиться і захоплюється ідеями гуманізму, просвітництва, реформаторства. З 1705 по 1716 р. викладає в Києво-Могилянській академії, у 1711 - 1716 р. ректор Академії. 1716 р. за волею Петра I переїздить спочатку до Москви, а потім до Петербурга, де працює радником царя з питань освіти і церкви, обіймає посади єпископа, віце-президента Синоду, архієпископа. Приймає активну участь у реформах Петра I, значної уваги надає просвітництву, стає найосвіченішою людиною в Росії.

Онтологічні погляди Т.Прокоповича будуються на вченні про творення світу Богом. Теоцентризм поєднується у нього з деїзмом. Деїстична спрямованість онтологічного вчення Т.Прокоповича простежується в тому, що створений Богом світ є матеріальний за своєю природою, а сама матерія не створюється і знищується. Вона має власні закономірності розвитку. З матерії створено все, в тому числі й людина. Матерії притаманний рух,

простір і час. Т. Прокопович висловлював думку про множинність світів, яка була співзвучна поглядам Дж.Бруно. Взагалі, онтологічні погляди Т.Прокоповича ґрунтувались на його обізнаності з ідеями Евкліда, Архімеда, Піфагора, Аристотеля, Галілея, Декарта та інших природознавців.

Гносеологічні погляди Т.Прокоповича зумовлені його практичною діяльністю як теоретика реформ Петра I, які спирались на освіту, науку та віру. Т.Прокопович вважав, що основу пізнання становлять відчуття і чуттєвий досвід, і радив прислухатися до тих, хто досліджує природу. Але вище за все він ставив розум. Звідси його гасло: все має пройти перевірку розумом. Критерієм істинності Т.Прокопович проголошує чуттєвий досвід, природу.

Методологічні позиції Т.Прокоповича впливають з його онтологічних та гносеологічних уявлень. Він обґрунтовував як чуттєвий, так і раціональний рівні пізнання, виступаючи проти схоластам та сліпої віри. Вчений покликаний зображувати явища і процеси так, як воно діялося. Він має керуватися власним розумом, не зв'язуючи себе навіть з визнаними авторитетами чи усталеними філософськими Системами.

Проблема людини глибоко хвилювала Т.Прокоповича. Хоча він і висміював схоластичні положення про пошуки в людині божественного образу, не наважувався заперечувати божественного творення людини. Т.Прокопович був високої думки про людину як найвизначнішого явища в природі. Разом з тим він вимагав від людини чесності, порядності, активності у виконанні своїх обов'язків перед людьми і Богом. Значної уваги надавав Т.Прокопович свободі людини, розуміючи її як панування над самим собою, як здатність керувати своїми емоціями та пристрастями. Альтернативою свободи Т.Прокопович розглядав “сваволя”, коли людина може діяти чи не діяти, робити, що заманеться.

У поглядах на суспільство і суспільний розвиток т. Прокопович намагався спростувати теологічну концепцію суспільного розвитку як Божого

промислу. У цьому зв'язку він особливого значення надавав державі і зокрема ідеї одноосібного правління царем. Т.Прокопович виступив теоретиком освіченого абсолютизму. Цю теорію він розробляв, спираючись на праці Гоббса, Гроція та інших представників абсолютистського напрямку європейської школи природного права. Разом з тим Т.Прокопович не поривав із Св. Письмом. Він доводив, що влада дана монархові народом через суспільний договір, однак воля народу впливає з волі Бога. Т.Прокопович доводив правомірність і необхідність кріпацтва, але засуджував жорстоке ставлення помічників до своїх кріпаків. Загалом рушійною силою суспільного розвитку Т.Прокопович вважає державу, тому суспільні верстви, як і кожна людина, а також і церква мусять підпорядковуватись державі.

Аксіологічні погляди Т.Прокоповича зосереджені на визнанні Бога як першооснови і рушійної сили всього суцього, людини, яка завдяки розуму і власній волі вибирає між добром і злом шукає своє щастя в земному житті. Гарантом спокою і розвитку суспільства розглядається держава та абсолютистська форма управління справами суспільства.

Праксеологічні позиції Т.Прокоповича проявилася в тому, що він виявився надто універсальною людиною. Т.Прокопович був одночасно вчений, церковним діячем і політиком.

Михайло (Минуйло) Козачинський (1699 - 1758) - український письменник, педагог, філософ, церковно-освітній діяч XVIII ст. Навчався в Києво-Могилянській академії, учителював в Сербії, був професором, префектом Києво-Могилянської академії, ігуменом Гадяцького та Слуцького монастирів. Написав драму “Благоутробіє Марка Аврелія” (1744), панегіричні вірші, текст лекцій з філософії на латинській мові.

Онтологічним поглядам М.Козачинського властиве визнання творення світу Богом. Силявся до пантеїстичного ототожнення Бога і природи. Термін “природа” трактував у значенні “продовжувати”. Звідси термін “природа” використовується у значенні продовження Бога, який є

творцем природи, речі, що нас оточують, називаються “твар’ю”, тобто створеними і виступають як “породжена природа”. У М.Козачинського природа збігається з матерією, сукупністю усіх речей.

Пантеїстичні та деїстичні думки дозволяли М.Козачинському розмежувати теологію і філософію. Як філософ М.Козачинський виходив з того, що поняття “тіло” і “матерія” не тотожні. Тіло є субстанція, а матерія - лише одна із суттєвих частин субстанції. Отже, матерія і субстанція співвідносяться як частина й ціле і в цьому значенні вони тотожні. Матерія-субстанціальна, а субстанція - матеріальна.

М.Козачинський рішуче виступив проти проголошеної Аристотелем визначальної ролі форми стосовно матерії. Він вважав, що матерія і форма завжди поєднані між собою. Тут діє необхідність, як закономірний зв'язок матерії та форми. М.Козачинський обстоював активність матерії і заперечував протиставлення небесної та земної матерії. Матерії властиві зміна, рух, спокій та час. Вони взаємопов'язані між собою. І коли предмети по збавляються цих атрибутивних властивостей, то зникають і самі речі.

Гносеологічні уявлення М.Козачинського пов'язані з визнанням в об'єктивного існування світу та сенсуалістськими поглядам Дж.Локка. М.Козачинський заперечував існування вроджених ідей. Вродженими для людини, за М.Козачинським, є тільки відчуття, уявлення, мислення.

Методологічні позиції М.Козачинського полягають в обґрунтуванні двох ступенів пізнання навколишнього середовища - чуттєвого та раціонального. Він надавав великого значення науковому пошуку, підтримував геліоцентричну систему Коперніка, вчення Галілея та інших природознавців.

Проблема людини розглядалася М.Козачинським з боку етичних поглядів. В обґрунтуванні цих поглядів і уявлень він посилався на передуючу філософську та етичну думку. Мета людини – “природне щастя”, яке досягається шляхом боротьби за свої природні права, зокрема право на життя, право свободи совісті, право приватної власності, право

вибору. З останнім пов'язана проблема свободи, адже свобода є не що інше, як можливість вибору, щастя людини полягає у здоров'ї тіла та духу, добробуті, любові до інших людей та до Бога.

Проблеми суспільного розвитку розглядаються М.Козачинським з боку пошуку першооснов і рушійних сил розвитку людини як суспільної істоти. “Природне щастя” є основа і мета всіх людських вчинків. Людськими рухає прагнення “природного щастя”, яке полягає не у володінні природними (їжа, одяг, житло тощо) чи штучними (які допомагають людині в житті) благами, хоча вони і потрібні. “Природне щастя” також не можна зводити тільки до чуттєвої насолоди, влади, вельможності, почесностей, слави. Суспільство має забезпечити людині такі умови існування, які будуть сприяти забезпеченню здоров'я, добробуту, взаємоповаги та любові до людей, до світу, до Бога.

Аксіологічні позиції М.Козачинського полягають у тому, що найвищою і найважливішою цінністю людини і людства є Бог як першооснова і рушійна сила Всесвіту. З іншого боку людина є найвище творіння Господнє і тому Бог шановливо ставиться до неї. Тим більше сама людина мусить шанувати саму себе, власними зусиллями будувати своє “природне щастя”.

Праксеологічні погляди М.Козачинського. Значної уваги М.Козачинський надавав втіленню в життя етичних ідеалів людства, які він розробляв, спираючись на потреби та інтереси своїх сучасників.

Георгій Кониський (1717 - 1795) - український та білоруський церковний діяч та мислитель. Навчався в Києво-Могилянській академії. У 1744 р. постригся у ченці. І через рік став викладачем філософських дисциплін, У 1751 р. був обраний професором богослов'я і ректором Академії. У 1755 р. Г.Кониського призначають білоруським єпископом з резиденцією у Могилеві. Крім “Філософського курсу” та “Воскресение мертвих” Г.Кониським складено та проголошено 80 промов та проповідей.

Онтологічні погляди Г.Кониського знаходяться, в об'єктивно-

ідеалістичної моністичної філософії, але разом з тим він часом займає позиції науки та філософії Нового часу, зокрема раціоналізму Р.Декарта. Його онтологічні уявлення наповнені елементами пантеїзму та деїзму. Отже, Г.Копинський виходив з того, що світ, в якому ми живемо, є творіння Бога, а в основі усього існуючого знаходяться три навала: матерія, форма і позбавлене форми, тобто те, здатне до зміни форми і до розвитку. У питаннях стосовно будови Всесвіту Г.Кониський зацікавлено ставився до концепцій Н.Коперніка і Галілея, виявляв інтерес до теорії вихорів Р.Декарта, підкреслюючи, що “до Бога звертаються тоді, коли причини явищ невідомі”.

Природа створена Богом, матеріальна. Матерія, за Г.Кониським, є першим принципом природних тіл, вона одродіна в тому значенні, що як значенні, так і небесні речі складаються з однієї матерії. Г.Кониський дозволяє думати, що перш ніж говорити створити природу, Бог спочатку створив матерію і через це вона вічна. Цим самим він заперечував теологічне положення про творення світу з нічого.

Не сприймаючи офіційно пантеїзм, Г.Кониський був близький до уявлень, у відповідності з якими Бог і природа є внутрішніми принципами дії матеріальних речей. Природа могутня, тому що всемогутній Творець. Разом з тим Г.Кониський вважав, що природа - не пасивне творіння. Навпаки, вона сама може виступати причиною певних речей. Але цю ідею він остерігався проводити послідовно, що свідчить про суперечливість його вчення про матерію. З одного боку, матерія постає “лише пасивним - принципом всяких змін”, а з іншого - матерія ототожнюється з природою, в якій відбуваються народження, знищення, зростання, поділ і розширення.

Г.Кониський не поділяв поглядів Аристотеля та його послідовників стосовно форми. У відповідності з його поглядами, матерія є основою для будь-яких форм. Більше того форми виникають і зникають, а матерія залишається. Атрибутивними ознаками матеріальних речей, за Г.Кониським, є рух, кількість, простір і час. Значної уваги Г.Кониський

надає з'ясуванню сутності руху. Причина руху - не першопоштовх, як вважав Аристотель, а легкість і важкість тіл, або спрямовані потоки частинок, згідно з П.Гассенді, або вихори матерії, у відповідності з Р.Декартом. Стосовно форм руху, Г.Кониський обмежується аналізом механічного руху. Однак механічне світорозуміння, яке пояснювало будь-який рух впливом зовнішньої сили, так чи інакше, рано чи пізно попадало в обійми теорії першорушія - Бога.

У трактуванні категорій простору і часу Г.Кониський знаходився під впливом науки Нового часу, зокрема лінії Декарта-Ляйбніца. Простір у нього, як і у Декарта, тісно пов'язаний з матеріальними тілами і в природі немає ніякої порожнечі.

Безпосередньо з рухом знаходиться час, бо ніщо не рухається інакше, як в часові. Час, на думку Г.Кониського, є міра руху. Він поділяв час на природний і штучний. До природного часу належить теперішнє, минуле і майбутнє, а до штучного часу - години, дні, тижні, місяці та ін. рух небесних тіл - еталон часу. Окрім теперішнього, минулого й майбутнього є ще вічність, яка, на думку Г.Кониського, є не обмежена ні початком, ні кінцем часовість. У зв'язку з цим Г.Кониський не залишив поза увагою такі онтологічні категорії як кінцевого та безкінцевого, перервного і неперервного. Кінчене і безкінчене він уявляв собі лише відносно протяжності, кількості і досконалості, або незалежно від їх конкретних проявів. Стосовно проблеми перервного і неперервного Г.Кониський підтримував, з одного боку, концепцію Зенона про перервність руху як суми станів спокою, а з іншого - точку зору Аристотеля, згідно з яким рух є поступовий і неперервний.

В цілому, онтологічна концепція Г.Кониського розвивала кращі традиції філософії античності, середньовіччя, епохи Відродження та Нового часу.

Гносеологічні погляди Г.Кониського носять дійстичне забарвлення. Бог, створивши світ, заклав в якості рушійної сили його розвитку певні

закони, по яким цей світ розвивається без втручання Бога. Створивши людину, як частинку Всесвіту, Бог наділив її здатністю відчувати себе частиною природи і пізнавати саму себе як частину світу і закони його розвитку. Перекликаючись з Ф.Беконем та Дж. Локком, Г.Кониський був переконаний, що пізнання розпочинається з відчуттів. Наукові поняття виникають потім, в процесі спостережень, логічних операцій. Основою пізнання, за Г.Кониським, є досвід, практика. До знарядь пізнання він відносив уяву і пам'ять, логічні операції розуму, а також експеримент.

Методологічні позиції Г.Кониського полягають у його схильності до емпірико-індуктивного методу. Виключного значення він надавав активності суб'єкта в процесі пізнавальної і практичної діяльності. Стосовно вічної проблеми про співвідношення віри і розуму Г.Кониський займав компромісну позицію, оскільки як богослов мав висловлюватися про зверхність віри над розумом, але як вчений він ставив доведення науки вище догм Св. Письма.

Уявлення про людину займають провідне місце в релігійно-філософських творах Г.Кониського. Людина є частиною природи, вищим щаблем її розвитку. Вона є "вінцем творіння". Стосовно сутності людини Г.Кониський не поділяє традиційну теологічну точку зору і підкреслює, що не душа, а тіло становить сутність людини. Саме тіло постає субстанцією людини. Душа - лише частина цієї субстанції, формуюча форма, духовна потенція. Функції душі - воля та інтелект. Тіло і душа органічно пов'язані в людині і становлять єдине ціле. Душа без тіла існувати не може. Коли вмирає тіло, тоді вмирають і функції душі. Звідси випливає положення про смертність душі і відкидання вчення про її безсмертність та про потойбічний світ.

Уявлення про суспільство та суспільний розвиток також займають багато уваги Г.Кониського. В якості основи і рушійної сили суспільного розвитку приймаються моральні норми, моральність людей. Вони в поглядах Г.Кониського постають як історичні, а не вічні категорії. Більше того,

вони не даються Богом, а виробляються людьми в процесі їх життєдіяльності. Моральні якості залежать не від походження людини, не від її генетичного коду, а складаються в процесі виховання та навчання. Більшість соціальних питань Г.Кониський розв'язував не з релігійних позицій, а позицій здорового глузду.

Аксіологічні погляди Г.Кониського пояснюються його деїстичною позицією в філософії. Він щиро вірив у премудрість Творця і звертався до нього у скрутні хвилини своєї діяльності як єпископа та вченого.

Разом з тим він високо цінував людину, її чутливість, розум і волю. Великого значення Г.Кониський надавав науці, етичним нормам та цінностям, відхилення від яких вважав найтяжчим гріхом.

Праксеологічні позиції! Г.Кониського пов'язані з його критикою католицизму та уніатства. Він вимагав проведення в Білорусії проведення петровських реформ, знищити феодальну анархію і встановити централізований порядок і законність. Г.Кониський також засуджував служителів церкви, які порушують заповіді Господні, чинять беззаконність.

Григорій Савович Сковорода (1722-1794). Навчався в Києво-Могилянській академії з перервами з 1733 р. по 1753 р. Був співаком у придворній капелі цариці Єлизавети, подорожував до Австрії, Угорщини, Словенії, Польщі, Італії. Обіймав посаду вчителя у Переяславському та Харківському колегіумах, але суперечності з вищим начальством поклали край його викладацькій роботі. З 1766 р. Г.Сковорода суттєво змінює свій спосіб життя - обирає шлях мандрівного філософа-проповідника. Саме в цей період він створює свої кращі літературні та філософські твори, які виконувались старою українською мовою у формі діалогів і не призначалися до друку, а дарувалися друзям і знайомим. Його головні філософські ідеї розвивалися в таких творах, як "Нарцис", "Асхань", "Розмова п'яти подорожних...", "Дружина Лотова", "Алфавіт...", "Ікона Алківіадська", "Потоп зміїний" та ін.

Онтологія Г.Сковороди носить чітко пантеїстичне забарвлення. Бог,

за Г.Сковородою не стоїть над природою і людьми як всемогутня сила, а тотожний природі і становить невидиму натуру. Г.Сковорода є автором концепції “двох натур”. Перша натура - внутрішня і невидима, а друга натура - зовнішня, видима. До видимої природи належать речі, явища, події та процеси, які відбуваються в природі та суспільстві і сприймаються органами почуттів. Невидима натура - це розум, воля, віра, врешті решт - Бог. Г.Сковорода наголошує на діалектичному характері взаємозв'язку видимої та невидимої природи, яка полягає у гармонії та взаємовиключеності протилежностей, тобто видимої та невидимої природи: “вічність у тлінні, життя у смерті, бадьорість уві сні, світло в півночі, у неправді істина, у плачі радість, у відчаї надія”. Внутрішній, невидимий, духовний, божественний світ, за Г.Сковородою, первинний. Водночас він наголошував, що і вторинний, тобто видимий, матеріальний світ також вічний.

Другу частину онтологічного вчення Г.Сковороди становить теорія “трьох світів”, у відповідності з якою оточуюча нас дійсність підрозділяється на гармонійно взаємопов'язані світи: макрокосм, мікркосм і світ символів, тобто Біблія. Кожен із світів складається як з видимої, так і невидимої природи. Макрокосм є світ природних і суспільних видимих речей і явищ. Він є “тінню” справжньої невидимої “природи” - Бога. Він єдиний, але єдність Кого не є абсолютною, а відносною, тому що Бог не є самою природою, а природа - Богом.

Мікркосм (малий світ, людина) також складається із видимої та невидимої природи. Істинний в людині є невидима душа, а тілесне є лише тінню цього невидимого.

Посередником між макрокосмом та мікркосмом виступає третій світ - світ символів. Йому також притаманна подвійна природа: видима (знаки, символи, біблійні сюжети) і невидима (смісл, значення символу).

Гносеологічні уявлення Г.Сковороди органічно пов'язані з його вченням про дві природи та три світи. В теорії пізнання він виступав

прихильником принципу античної філософії – “пізнай себе” (Сократ та ін.) самопізнання є за своєю суттю пізнання Бога, оскільки душа людини є Бог. Богопізнання виступає ключем до розуміння всіх, а таємниць як мікрокосму, так і макрокосмосу. Головним інструментом пізнання є серце. Саме воно, за Г.Сковородою, є “головою усього в людині”, “коренем життя і обителлю вогню і любові”.

Методологічні позиції Г.Сковороди пов'язанні з його пантеїстичною онтологією. Він дає ґрунтовне розкриття діалектики видимої та невидимої «натури» взаємозв'язку трьох світів. Є підстави говорити про те, що Г.Сковорода був одним із представників і в українській філософській думці, в якій отримують розвиток ідеї античності та християнської діалектики.

Вчення про людину Г.Сковороди логічно пов'язане з онтологічною концепцією і, зокрема, поглядами на мікрокосм, мікрокосм - це власне людина, яка має подвійну природу, пов'язану з тілом і душею. Тілесне - це тлінне, духовне – “внутрішнє”, невидиме, вічне. У співвідношенні тілесного та духовного Г.Сковорода надає пріоритету духовному, тому посправжньому людина народжується тоді, коли досягає невидиме, коли стає не тільки тілесно, а й духовно розвинутою, тобто розуміє, що її внутрішню сутність становить Бог. Оскільки мікрокосм знаходиться в гармонійному поєднанні з мікрокосмом і відтворює в собі його особливості, то можна вважати, що людина є центром Всесвіту, в якому концентруються всі проблеми життя.

Проблема людини розкривається з особливою силою, коли автор торкається проблеми щастя. Людина може почувати себе щасливою, коли у вирі професії слідує велінню своєї невидимої природи і займається “спорідненою працею”, яка є покликанням, дійсним вираженням людини, її життєдіяльності і самоствердження. Заклик “пізнай себе” мобілізує людину на усвідомлення своїх природних нахилів до певної діяльності, “споріднена праця” є бажаною і приносить насолоду. І, навпаки, людина зазнає лиха і бід, коли вона займається справами за примусом, коли вона виконує працю,

до якої у неї “не лежить серце”, “неспоріднена праця” є джерелом нещастя. Г.Сковорода закликав молодь не грітися в променях чужої слави, не займатися копіюванням чужого досвіду, а намагатися якомога швидше знайти свою стежину у житті. Отже, головною і найвищою наукою Г.Сковорода вважав науку про людину та її щастя, яке знаходиться у “спорідненій праці”.

Вчення про суспільство є частиною поглядів Г.Сковороди на макрокосм, а також концепції про “споріднену працю”. Г.Сковорода вважав, що “спорідненість” і “неспорідненість” праці має велике соціальне значення. Йдеться про те, що щаслива та людина, яка займається такою справою, що відповідає не тільки індивідуальним, а й соціальним потребам та інтересам. Коли ж суспільство не забезпечує своїм людям умов для виявлення та реалізації її здібностей, то його не можна вважати розумним та нормальним. Звідси пропозиція Г.Сковороди: створювати для людей умови “спорідненої праці”. Ідеальним може бути саме таке суспільство, яке шляхом освіти забезпечує людям реалізацію їх творчих здібностей. Основою радості люд людини і суспільства є споріднена праця. Ідеальний суспільний устрій Г. Сковорода називав “горною республікою”, з такими відносинами між людьми, де панують любов, рівність, справедливість та інші відносини, які забезпечують щастя людини і суспільства.

На особливу увагу заслуговує проблема рівності в суспільному житті. Справа в тому, що її в природі не буває і більше того, як зазначав Аристотель, її ніхто і не бажає. Справа в тому, що як тільки вона досягається, то в той же час і втрачається. Г.Сковорода звертає увагу на те, що нерівність має не соціальне, а природне походження. І це стосується нерівності здібностей. В концепції “Спорідненої праці” Г.Сковорода висунув ідею “нерівної рівності”, яку розкривав в образній формі: біля водограю стоять різні за об'ємом посудини, але всі вони наповнені водою.

Аксіологічні погляди Г.Сковороди полягають у тому, що найвищими цінностями він вважав духовні, внутрішні, а не зовнішні, матеріальні. Він

глибоко шанував творця всього видимого і невидимого світу. Людину і науку про щастя людини вважав “верховною наукою”. Саме обґрунтуванню цих положень і буди присвячені його вчення про дві натури, про три світи та “споріднену працю”.

Праксеологічні позиції Г.Сковороди простежуються в практичній спрямованості його філософських поглядів. Він прагне відкрити шляхи, форми, методи та засоби забезпечити людям щастя. Він спирається на біблію, міфи, фольклор, щоб реалізувати свої задумки. Мандруючи від села до села, від хутора до хутора, Г.Сковорода сповіщав людям свої погляди і уявлення про те, як боротися зі злом і темрявою.

Висновки

Розглянувши основні етапи розвитку філософської думки в Україні в XIII-XVIII століттях, варто звернути увагу на наступне:

1 XIII століття - це трагічна сторінка в історії українського народу. Київська Русь виявилась могильницею монголо-татарської навали. Вона врятувала Західну Європу від цього лиха, на жаль, дорогою ціною - остаточним розпадом києворуських земель на удільні князівства. І, на жаль, тоді їй ніхто не дякував за те. Навпаки, українські землі стали об'єктом колонізації з боку польських, литовських, німецьких, угорських та інших завойовників, а також окатоличення українського народу. Українське суспільство після розпаду Київської Русі розвивалось, власне, не за своїми законами. Але серед народу та його еліти знаходилась пасіонарні особистості, які прагнули захистити і зберегти принаймні самобутню українську культуру, її філософський дух. В Україні цього періоду поширюються вільнодумство, їх етичний та реформаторський рух. У XIV столітті виникло богомільство у різноманітних формах “стригольників”, “ожидовілів” та ін., які становили серцевину українського Передвідродження.

2 У XV - в першій половині XVI столітті в Україні поширюються ідеї

гуманізму. Найвидатнішими гуманістами були Юрій Дрогобич, Павло Русин, Лукаш, Станіслав Оріховський-Роксолан та ін. Визначним осередком реформаційних та ренесансно-гуманістичних процесів в Україні були освітні осередки, зокрема Острозький центр, який заснував К.Острозький. Активними діячами цього центру біли Г.Смотрицький, Х.Філалет, Клірик Острозький, Д.Наливайко, І.Вишневецький та ін. Боротьба проти ополячення та окатоличення продовжували діячі братських шкіл Львова, Луцька, Вінниці, Києва та інших українських міст. Визначними діячами і мислителями цього періоду в Україні були С.Зизаній, К.Транквіліан-Ставровецький, Й. Борицький, І.Копинський, М.Смотрицький, К.Сакович. Активну роль в друкарні Києво-Печерської лаври відігравали Є.Плетенецький, Д.Зизаній, П.Беринда та ін.

3 Найвидатнішим явищем у науковому та культурному житті українського суспільства другої половини XVII та XVIII століття була Києво-Могилянська академія. На особливу увагу заслуговують такі діячі цієї Академії, як П.Могила, Й.Кононович-Горбацький, І.Гізель, Л.Баранович, І.Галятовський, Д.Туптало, І.Кроковський, Ст.Яворський, Т.Прокопович, Ю.Козачинський, Г.Кониський та виховний Академії, мандрівний філософ Г.Сковорода.

4 Онтологічні погляди українських мислителів XIII-XVIII століть мають чимало спільних рис. Вони полягають у тому, що мислителі знаходяться головним чином на моністичних філософських позиціях близьких до об'єктивного ідеалізму, а також з певними елементами дуалізму, деїзму та пантеїзму. Тут має місце ситуація, коли філософи виявляють недостатність віри і проголошують право вчених звертатися до науки і, навпаки, там, де наука не дає задовільної відповіді залишається місце для віри.

5 Гносеологічні та методологічні погляди і уявлення мислителів XIII - XVIII століть зазнавали суттєвих зрушень, оскільки процес духовного освоєння світу не стоїть на місці. Тут ми спостерігаємо схильність до

перебільшення, з одного боку, чуттєвих, а з іншого - раціональних форм пізнання. Значної уваги мислителі зазначеної доби надавали самопізнанню, керуючись тезою античних філософів "пізнай себе". Для мислителів XIII-XIV століть ще характерна така риса, яка мала широке використання в Київській Русі - шановливе ставлення до книжки. Ця тенденція отримала розвиток в Острозькому освітньому центрі і в Києво-Печерській лаврі. Для гносеологічних поглядів мислителів зазначеної доби притаманна така риса, як поєднання чуттєвого, раціонального і надчуттєвого (над раціонального) ступенів пізнання.

6 Проблеми людини і суспільства займають провідне місце у філософських поглядів українських мислителів XIII -XVIII століть. Варто звернути увагу на те, що, якщо у поглядах на Всесвіт мислителі, як правило, знаходилась на позиціях об'єктивного ідеалізму, то у поглядах на людину, переважає позиція суб'єктивного ідеалізму, зокрема, екзистенціалізму. Надається виключної уваги почуттям, волі, розуму людини. Набуває все більшого значення кардіоцентризм, тобто філософія серця. Серце розглядається як філософська категорія, яка характеризується інтеграційною ознакою, тобто серці є сукупність (ансамбль) відчуттів, розуму, волі, віри, надії, любові. Звідси виняткового значення набуває морально-етична спрямованість філософська думка стосовно основ і рушійних сил суспільного розвитку.

7 Аксіологічні уявлення українських мислителів XIII-XVIII століть знаходяться в орбіті "Бог-людина". Бог є найвищою цінністю в житті людини і суспільства, оскільки він є першоосновою і рушійною силою видимого і невидимого світу. Все, що створено Богом, створено для людини і кожна людина має право насолоджуватися красою створеною для неї, бути щасливою. Невичерпне значення в житті людини має також знання, зокрема, самопізнання як шлях до пізнання Всесвіту.

8 Праксеологічні позиції мислителів XIII-XVIII століть проявляються перш за все у пошуках шляхів, форм, методів та засобів ствердження і

розвитку людини в цьому суперечливому світі. По-друге, впродовж завченого періоду велася невпинно духовна боротьба проти іноземних загарбників, католицизму та уніатства. Кожен мислитель прагнув відати свій розум, свій талант, свою енергію на користь людям, які шанують більше за все загальнолюдські цінності.

Контрольні питання та завдання

- 1 Яві причини та наслідки занепаду Київської Русі?
- 2 Охарактеризуйте філософські погляди гуманістів XV - початку XVI століть.
- 3 Розкрийте головні риси філософських вчень мислителів Острозького науково-просвітницького центру?
- 4 Назвіть характерні риси філософської думки мислителів Києво-Могилянської академії.
- 5 У чому особливості онтологічних поглядів українських мислителів XIII - XVIII століть?
- 6 Як вирішується проблема співвідношення раціональних та ірраціональних форм пізнання українськими філософами XIII - XVIII століть?
- 7 Якими рисами характеризується серце як філософська категорія у поглядах українських мислителів XIII-XVIII століть?
- 8 Що становить основу і рушійну силу суспільного розвитку в уявленнях українських філософів XIII-XVIII століть?
- 9 Які ціннісні виступають домінуючими у поглядах українських мислителів XIII-XVIII століть?
- 10 У чому виявилися праксеологічні уподобання українських філософів XIII-XVIII століть?

5 РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ XIX - XX СТОЛІТЬ

Наприкінці XVIII ст. відбулася Велика французька буржуазна революція, яка викликала романтичні погляди та уявлення в країнах Центральної та Східної Європи. Реакцією в певній мірі на французьку революцію з'явилася класична німецька філософія в Німеччині. В Україні Виникають різні таємні політичні товариства, зокрема Південне товариство декабристів. Разом з тим на початку XIX ст. розпалася Річ Посполита і майже всі українські землі опинилися під владою російської імперії. Україна, як і раніше, продовжувала жити не за своїми законами, на зміну колонізації прийшла русифікація. Але дух українського народу не був переможений. У ньому зростав протест проти національного утиску. Прагнення свободи, незалежності, світлого майбутнього знайшло відображення в духовних пошуках українських вчених романтиків та письменників.

5.1 Філософські погляди і уявлення у творчості українських вчених – романтиків та письменників

Данило Михайлович Велланський (Кавунник) (1774-1847) - відомий український і російський вчений-медик, прибічник і пропагандист філософії Шеллінга. До 11 років навчався у місцевого дяка. В 15 років вступив до Києво-Могилянської академії. З 1796 р. по 1802р. був студентом Петербурзької медико-хірургічної академії. 1802 р. виїхав до Німеччини, де слухав у Вюрцбурзькому університеті лекції Шеллінга та ін. З поверненням до Петербурга 1805 р. отримує вчене звання доктора медицини. Д.Велланський був одним із перших представників ідеалістично-діалектичної моністичної філософії початку XIX ст., який здійснив значний

вплив на розвиток української та російської філософії, здійснив спробу самостійно застосувати ідеї натурфілософії Шеллінга до розвитку фізіології, фізики та медицини. Його головні праці “Пролюзия к медицине как основательной науке”, “Биологическое исследование природы в творящем и творимом ее качестве”, “Опытная наблюдательная и умозрительная физика” та інші.

У сфері онтологічних уявлень Д.Велланський виходить з того, що першоосною всього суцього є абсолют, тобто Бог. Матерія породжена Богом і розгортається-як природа. Людина з'являється шляхом еволюції природи. Абсолютне начало і реальний світ зв'язані між собою шляхом ідей, які виступають разом з тим законами існування та розвитку оточуючого нас світу. Між Богом та створеним ним світом існує тотожність. Вона простежується також між матерією, простором і часом. Час - форма вічності, а простір - форма нескінченності абсолюту. Матерія, простір і час мають двоїсту та суперечливу природу в тому, значеній, що вони скінченні і нескінченні, обмежені і необмежені. Причиною виникнення різноманітності світу з єдиної матерії, за Д. Велланським, виступають рух і сила в їх діалектичному зв'язку. Єдність протилежностей Д.Велланський розглядає як загальний закон універсуму. Магнетизм, електрика, хімізм - ступені розвитку неорганічного світу. Рослини, тварини та люди - ступені розвитку органічного світу. Все у Всесвіті підпорядковується принципу миттєвості.

Гносеологічні погляди Д.Велланського пов'язані з його онтологічною концепцією тотожності суб'єкта і об'єкта. Він вважав, що світ пізнаваний. Все в світі можна пізнати, крім Бога. Пізнавальний процес полягає в ототожненні в свідомості протилежних якостей суб'єкта і об'єкта. Пізнання розпочинається з чуттєвої інформації, яка дає лише знання про окремі, одиничні предмети. Установлення загального в явищах та їх зв'язку з ідеями та абсолютном відбувається на вищому рівні пізнання з активною участю розуму та розсудку. Розсудок, за Д.Велланським, є логічним пізнанням, а

розум виступає єдністю чуттєвого і логічного пізнання. До сфери розуму належать, за Д.Велланським, воля.

Методологічні позиції Д.Велланського ґрунтуються на тому, що розум становить собою органічне поєднання почуттів, розсудку та волі. З цього випливає, що тільки розум дає інформацію про внутрішню сутність предметів і оперує ідеями. Обмеженість тільки чуттєвою інформацією неминуче веде до помилок. Тому Д.Велланський надає переваги розуму, в якому концентруються і почуття, і воля, і розсудок. Філософія є наука, яка керується розумом, а її предметом є сутність всього сущого. І в цьому значенні філософія розглядається в якості основи для інших наук.

Михайло Олександрович Максимович (1804-1873) - учений-енциклопедист, історик, філолог, етнограф, біолог, перший ректор Київського університету. Народився в полтавській губернії, вчився в гімназії, а 1819 р. вступив до Московського університету. Навчався на філологічному та природничому відділах філософського факультету. Подальша життєдіяльність М.Максимовича поділяється на московський період (1823-1834 рр.) і київський період (1834-1873 рр.). В перший період М.Максимович займався переважно питаннями природознавства, а в другий - питаннями мовознавства, фольклору, етнографії, історії, археології.

Онтологічні погляди М.Максимовича чітко простежуються у його ставленні до філософії, яку він розглядав як “любов до мудрості”, він вважав, що філософія не може бути якоюсь окремою наукою, адже вона - у всьому. Предметом філософії мають бути першооснови всього сущого. М.Максимович обстоював ідею розвитку, єдності світу, ідеального і реального, суб’єктивного й об’єктивного. Обґрунтовуючи ідею розвитку, єдності природи М.Максимович, еволюціонував в бік матеріалізму. Він обстоював матеріальну єдність світу. Органічна природа виникає на певному етапі розвитку неорганічної природи в процесі її складних перетворень.

Гносеологічні погляди М.Максимовича пов’язанні з його ставленням

до філософії, завдання якої полягає в проникненні у сутність речей. Завдяки органам почуттів природа проникає в свідомість людини. Наші знання є не що інше, як відображення предметів і явищ, які існують реально, постають об'єктивною реальністю.

Методологічні позиції М.Максимовича полягають у тому, що він послідовно обстоював органічний зв'язок емпіризму та раціоналізму єдність теорії та практики, аналізу і синтезу, вимагав конкретно-історичного підходу до вивчення явищ природи, суспільства та духовності.

Проблема людини в творчості М.Максимовича розглядається через звернення до джерел культури, історії українського народу. М.Максимович вивчав українські пісні, збирав і систематизував їх. Порівнюючи український та російський пісенний фольклор М.Максимович одним із перших здійснив спробу віднайти відмінності між ментальністю українця та росіянина. Якщо в російських піснях, виявляється дух, покірний долі, безнадійний сум, то в українських піснях виявляється боротьба духа з долею.

Погляди на суспільство і суспільний розвиток носять у М.Максимовича конкретно-історичний характер. Він вболіває за долю українського народу, його економічну, політичну і духовну свободу. Особливого значення він надавав українській мові. М.Максимович з повагою ставився до української мови і засуджував тих, хто принижував її, підмінював якоюсь іншою.

Аксіологічні позиції М.Максимовича простежуються в його любові до Батьківщини, до рідного народу, до української людини. Високо цінував М.Максимович філософію, цінував такі філософські принципи, як матеріальність світу, єдність теорії і практики, емпіричних та раціональних методів дослідження.

Праксеологічні принципи М.Максимовича полягали в тому, щоб зробити щось корисне людям. У 1834 р. він дав згоду на посаду першого ректора відкритого в тому ж році Київського університету. М.Максимович

прагнув на посаді ректора сприяти розвиткові української науки і культури, поліпшенню освіти українського народу.

Іван Петрович Котляревський (1769-1838) - український письменник і культурно-громадський діяч. Відіграв значну роль у становленні нової української літератури і у розвитку української літературної мови. Навчався в Полтавській духовній семінарії (1780-1789). У 1796-1808 рр. знаходився на військовій службі. Знаходячись у відставці займався педагогічною діяльністю. Виявив себе в якості педагога-гуманіста і демократа. Приймав активну участь у боях проти наполеонівських військ. У 1816-1821 рр. директор полтавського театру, мав зв'язки з декабристськими гуртками. У 1821 р. був обраний почесним членом Вільного товариства любителів російської словесності. У 1798 р. в Петербурзі вийшла (без відому автора) поема, “Енеїда”, яка стала вікопомним твором в історії відродження української культури. Автор п'єс “Наталка-Полтавка” та “Солдат-чарівник”.

Онтологічні погляди І.Котляревського характеризуються реалістичним сприйняттям земного буття з усіма його суперечностями.

Гносеологічні уявлення І.Котляревського наповнені повагою до почуттів, розуму та волі простих людей в їх нелегкій буденній праці.

Методологічні позиції І.Котляревського полягають в обґрунтуванні пріоритетів духовності перед буденним, обґрунтуванням самоусвідомленості національної ідентичності широких верств українського суспільства.

Проблема людини є першоголовною в творчості І.Котляревського. Значної уваги він таким моральним якостям українців як чистий дух та героїчність душі, життєлюбність, волелюбність, оптимізм та мужність.

Проблема суспільства та суспільного розвитку розкривається І.Котляревським через мовознавство, етнографію, історію, усну народну творчість. Письменник засуджує хижацтво, здирство, розпусту, паразитизм панівних верств українського суспільства, кріпацтво. В поезії народних

українських звичаїв І.Котляревський вбачав "народну душу", а народ розглядав як справжнього носія культури.

Аксіологічні погляди І.Котляревського полягають у тому, що найвищою цінністю є людина і народ. Саме вони виступають носіями справжньої культури.

Праксеологічні позиції І.Котляревського простежуються в його життєвому і творчому шляху. Він прагнув показати, що українець і український народ талановиті, працелюбні та чесні люди. Вони є справжніми патріотами, їх не можна вважати другорядними серед інших народів, що вони займають гідне місце серед інших народів.

Микола Васильович Гоголь (1809-1852) - український і російський письменник. Навчався в Ніжинській гімназії вищих наук (1821-1828). У 1828 р. переїхав до Петербургу де намагався займатися юстицією, викладацькою роботою, але літературна діяльність захопила його над усе. У 1831р. М.Гоголь знайомиться з О.С.Пушкіним, який допомагає йому як письменнику, головні твори М.Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки", "Ревізор", "Мертві душі" та ін.

Онтологічні погляди М.Гоголя полягають у тому, що буття постає в його творчості нібито власною персоною в безконечності вимірів разом, комплексно. Наш розсудок спростовує буття, яке розгортається частинами. Особливо багатовимірним є суспільне буття, оскільки воно пов'язане з життям людини і безліччю людських спільнот.

Гносеологічні уявлення М.Гоголя проявляються у використанні методу моделювання. Він поділяє світ на зовнішній та внутрішній, видимий та невидимий. Перший світ - світ "мертвих душ" - є своєрідним "шифром", до якого необхідно знайти "ключ", щоб досягти світу "душ живих".

Методологічні позиції М.Гоголя простежуються в тому, що він прагне розкрити суперечливість буття в усіх його барвах. Тому йому притаманне моністичне, а швидше плюралістичне бачення світу і перш за все суспільного життя в екзистенційному вбранні.

Проблема людини розглядається М.Гоголем з позицій подолання розриву між зовнішнім та внутрішнім світами, мета творчості М.Гоголя полягала у тому, щоб оживляти душі, роздмухати у людей жар душі, показати, що прекрасна душа має бути природно прекрасною ціллю для людини. На всю Росію пролунав екзистенційний заклик М.Гоголя до духовності вдивлятися в душу людини, оскільки в ній знаходиться ключ до всього. А пізнати душі інших людей дано лише тому, хто розпочав вже працювати над своєю власною душою.

Проблема суспільства і суспільного розвитку. На відміну від природного буття, де все відбувається мудро і гармонійно, в суспільному бутті панують безладдя, безглуздя, нещирість, зверхність, байдужість тощо. М.Гоголь вважає за необхідне поліпшити світ. Щоб виправити його потрібно узятися насамперед за наведення порядку та гармонії у людських душах. Зло і бредня, вважав М.Гоголь, мають свою реальність в самій глибині людського життя. Коли кожна окрема людина візьметься сама за себе і буде добре діяти на невелике коло людей навколо себе, тоді і людство рушить вперед. Щоб впевнено рухатися вперед без зла, треба відшукати і знищити його причини: черствість і мертвість людини, Тому кожній людині потрібно пізнавати себе, свої помилки та вади і спрямовувати себе та інших на добродіяльність. Дуже важливим знаряддям виховання людини і суспільства є сміх поєднаний з любов'ю до Бога.

Аксіологічні погляди М.Гоголя поєднані з людиною, намаганнями прилучити її до самопізнання і перетворенням суспільства. “Мертві душі” шляхом морального самовдосконалення мають перейти до “живих душ”.

Праксеологічні позиції М.Гоголя полягають у його пошуках активного впливу на “мертве” суспільство і відкрити літературно-культурні шляхи, форми, методи та засоби його переходу до суспільства “живих душ”.

Олександр Опанасович Потебня (1835-1891) - український і російський вчений, філолог, фольклорист, етнограф, професор Харківського

університету, чл.-кор. Петербурзької Академії наук (1877). О.Потебні належать праці з української мови та фольклору. Ім'я О.Потебні присвоєно Інституту мовознавства АН в Києві.

Онтологічні погляди О.Потебні характеризувалися тим, що він був мислителем матеріалістичного напрямку, визнавав первинність матерії та вторинність свідомості, стверджував, що мислення є властивістю матерії. З позицій послідовного матеріалізму О.Потебня критикував як об'єктивний, так і суб'єктивний ідеалізм, а також і бруталний матеріалізм. У центрі уваги його онтологічної концепції знаходилась мова, яка розглядалась в якості знаряддя думки. Великого значення О.Потебня надавав слову, розглядаючи його як зосередження думок. Слово виступає посередником між людьми. В слові реалізується “розуміння” речей і самих себе.

Гносеологічні уявлення О.Потебні пов'язані з матеріалістичним сенсуалізмом, тобто визнавалося, що чуттєвий досвід є основою пізнання. О.Потебня не заперечував значення раціоналізму в пізнанні. Раціональне мислення доповнює чуттєву інформацію. За його допомогою пізнається сутність речей, найбільш загальні і необхідні закономірності. вагомим знаряддям пізнавальної діяльності є слово, завдяки якому людина може займатися науковою діяльністю.

Методологічні позиції О.Потебні полягають у тому, що він послідовно дотримувався матеріалістичної традиції у питанні про походження і розвиток мови. Він не поділяє думок стосовно божественного походження мови. О.Потебня розглядає мову як діяльність. Мова розвивається не в межах окремої людини, а в суспільстві.

Проблема людини у творчості О.Потебні розглядається в контексті “філософії мови”. На походження і розвиток людини він дотримується матеріалістичних поглядів, мова є знаряддям життєдіяльності людини і насамперед її духовного розвитку, та самосвідомості.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку О.Потебня розглядає з позицій становлення і розвитку таких соціокультурних категорій, як

“народ”, “народність”, “нація”, “національність”, “націоналізм” та ін. Творцем мови О.Потебня визнає народ. З розвитком мови народжується народний дух, який породжує національну ідею, національну волю тощо. Основну ознаку народу О.Потебня вбачав у мові. Інші ознаки (територія, держава, культурно-історичні традиції, звичаї та ін.) є похідними. Мова, за О.Потебнею, є нічим незамінною і обов’язковою умовою існування народу. Позбавлення народу рідної мови буде означати смерть його душі. Без рідної мови народ “розмивається”, розчиняється серед інших народів, втрачає свою самобутність. Це ж стосується і будь-якої нації. Мова є знаряддям національної свідомості. Спроби інтернаціоналізації мови обертаються тотальною дегенерацією. Нація, яка втратила свою мову, перетворюється просто в населення, втрачає свій суверенітет.

Аксіологічні позиції О.Потебні чітко простежуються в його ставленні до мови та її ролі в суспільному житті. Тому він підкреслював, що денационалізація, тобто скасування будь-якої національної мови викликає моральну хворобу, не сприяє якісній виховній роботі в суспільстві, оскільки послаблюється енергія мислі, свідомості, втрачається зв’язок між поколіннями. Врешті-решт, втрата національної мови викликає дезорганізацію і аморальність суспільства.

Праксіологічні позиції О.Потебні проявляються в його громадянській мужності, коли він рішуче виступив проти царського указу від 18 травня 1876 р., яким повністю заборонялась українська мова, а українській нації загрожувала загибель. О.Потебня обґрунтовував право народу мати рідну мову, свою національну культуру, а відтак і право на самостійний історичний розвиток.

5.3 Розвиток філософської думки в Кирило-Мефодіївському братстві

Кирило-Мефодіївське товариство було засновано в січні 1846 р. Його засновником був історик, поет М.Костомаров. Навколо нього зібрався гурток молодих ентузіастів-романтиків. Серед них були: М.Гулак,

О.Навроцький, В.Белозерський, Д.Пильчиков, М.Савич, Г.Андрузький, І.Посяда, О.Тулуб, П.Куліш та ін. Це була таємна організація. До цього гуртку приєднався і Т.Шевченко, який був у той час у Києві. Провідні думки братства знаходили відгук у серці поета. Самі ж братчики поважливо ставилися до Т.Шевченка, вважали його національним пророком.

Кирило-мефодіївці склали програму та статут організації. Накреслювались контури нової загальнослов'янської держави. Програма братства мала дві частини – зовнішню і внутрішню. Зовнішня частина програми була спрямована на роботу по перебудові слов'янських народів на засадах єднання, зближення слов'янських народів, а внутрішня – була спрямована на розвиток освіти, визволення українського народу з-під диктату російського царизму, Братчики проповідували ідею єднання й федеративного устрою на основі непорушної волі й автономності кожного народу. Основні лозунги на прапорі кирило-мефодіївців були такими: загальна рівність, рівне для всіх громадянське право, свобода особи й віри, скасування будь-яких станових привілеїв, загальна народна освіта. Шлях до втілення цих програмних положень - виховна робота серед широких верств населення, поширення освіти, літературно-культурна діяльність.

Кирило-Мефодіївське товариство проіснувало недовго. Весною 1947 р. були заарештовані головні діячі і товариство було розігнане.

Найбільш цікавими були думки провідних діячів Кирило-Мефодіївського товариства - М.Костомарова, П.Куліша, Т.Шевченка.

Микола Іванович Костомаров (1817- 1885) - історик, написав близько 200 наукових праць. Серед них “Північно-руське народоправство за часів удільно-вічового укладу. Новгород - Псков – Вятка”, “Лівонська війна”, “Смутні часи Московської держави”, “Останні роки Речі Посполитої”, “Руїна”, “Богдан Хмельницький”, “Мазепа”, три томи “Руської історії в життєписах її найголовніших діячів”, 16 томів “Монографій та досліджень”.

Онтологічні погляди Й.Костомарова сповненні біблійним змістом.

Він вважав, що всі народи створенні Богом, але не всі витримали перевірку часом та заповідями Господніми: французи більше шанували честь національну, ніж Христа, англійці більше кланялись золоту та скарбам. Чистим перед Богом зостався, за М.Костомаровим, тільки український народ, оскільки інші слов'янські народи відбилися від християнської віри: Польща стала країною найтяжчої неволі, а Москва утвердила самодержавство і знищила вільне новгородське народовладдя. Хоча Україна політичне знаходиться в руїнах, але репрезентовані нею політичні принципи переможуть.

Гносеологічні позиції М.Костомарова проявляться в його прагненні як історика реалістично змальовувати історичні події та явища. Він не зупинявся на їх поверхневому огляді, а йшов далі у глибини життєдіяльності народу: побуту, звичаїв, почуттів, прагнень. Тобто Й.Костомаров намагався застосувати діалектичний метод у з'ясуванні взаємозв'язку між явищем та сутністю, формою та змістом тощо. Він остерегівався абсолютизації будь-якого явища, наприклад, держави у суспільному житті.

Методологічні принципи Й.Костомарова ґрунтуються на тому, що до будь-якого явища він підходив історично, тобто простежував його розвиток в минулому; теперішньому і майбутньому часі з урахуванням тих життєвих обставин, в яких розгортаються події. Разом з тим М.Костомаров надавав переваги духовному перед матеріальним, релігії перед наукою. Він вважав, що знання треба подавати в православно-християнському дусі.

Проблему людини М.Костомаров розглядає з боку пізнання її живої душі, надій, сподівань та прагнень. На перше місце він ставив діяльні сили людини.

Проблеми суспільства та суспільного розвитку М.Костомаров розглядав, керуючись потребами, інтересами, ідеалами та цінностями українського народу. Перш за все його цікавила розв'язання національного питання. Мислитель виходив з того, що рано чи пізно Російська імперія має

перетворитися у федеративна державу, царизм, авторитаризм і класовий лад мусять бути знищені. Федеративний лад слов'янських народів уявлявся М.Костомарову на зразок федерацій древніх республік Еллади, або Сполучених Штатів Північної Америки. Ідею федеративного державного устрою М.Костомаров розробляв враховуючи не тільки практичний досвід американців, але й теоретичні надбання І.Канта, Й.Фіхте, Й.Шеллінга. На думку М.Костомарова Київська Русь також мала федеративний устрій, разом з тим вчений звертав увагу на те, що в Україні ще не було повного прояву федералізму. Однією із федеративних засад М.Костомаров вважав дотримання взаємоповаги до народностей, ставлення до них як до самобутніх, самоправних, саме такі відносини між етнічними спільнотами, які складають народ, мають розвинутися в недалекому майбутньому.

Аксіологічні позиції М.Костомарова полягають у тому, що над усе він цінував свободу як окремої людини, так і українського народу. Як історик він поставив собі за мету висувати на перший план народне життя в усіх його детальних проявах.

Праксеологічні принципи М.Костомарова виявилися в його любові до українського народу не по-донкіхотські й, а серцем і справою, не в абстракції, а в дійсності. Ці принципи М.Костомарова зустрічалися не оплесками. Перша його магістерська дисертація "значення унії в Західній Росії" не була допущена до захисту і її спалили за наказом С.Уварова. За організацію Кирило-Мефодіївського братства М.Костомаров був заарештований і після річного ув'язнення в Петропавській фортеці відправлений до Саратова в адміністративне заслання. У 1864 р. М.Костомарову було відмовлено у присудженні ступеню доктора історії "як сепаратистові і анти націоналістичній особі".

Пантелеймон Олександрович Куліш (1819-1897) - український письменник. Навчався в Київському університеті, з 1841 р. учителював. За участь в Кирило-Мефодіївському братстві був 4 роки в адміністративному засланні у Вологді, а потім в Тулі. Після покайного звернення до царя

отримав прощення і в 1850 р. переїхав в Петербург. У 60 рр. знаходився на урядовій службі у Варшаві. У 1868-1871 рр. знаходився в Галичині, потім деякий час служив у Петербурзі. Останні роки жаття провів в Україні.

Онтологічні погляди П.Куліша характеризуються романтизмом і етнографічним реалізмом, в якості першооснови і рушійної сили розвитку всього існуючого П.Куліш, як релігійна людина, приймав Бога, але без фанатизму і нетерпимості до інакомислячих. Разом з тим П. Куліш схилився до пантеїстичного бачення світу, оскільки ототожнював Бога і природу. Бог є "душа душі вселенської".

Гносеологічні погляди П.Куліша полягають у тому, що він ніяк не заперечував можливості пізнання явищ природи та використання отриманих знань в діяльності людей.

Методологічні позиції П.Куліша простежуються у його переконанні у тому, що наука потрібна людям. Але наука не повинна заперечувати, що носієм "науки наук" є Ісус Христос. З цим положенням пов'язана вимога П.Куліша надавати вирішального значення не фізичній природі, а духовній природі, царству необмеженого духу.

До проблеми людини П.Куліш підходив з позицій фаталістичного детермінізму. Людина є ідеєю інших людей. Ідеї безсмертні, як безсмертна душа людини. Ядро душі становить серце, в якому концентруються переживання, помисли, надії, пророка сила. Між серцем людини і зовнішнім світом йде постійна боротьба, тому, на думку П.Куліша треба постійно відкидати зовнішнє, поверхнєве і прислуховуватися до живого голосу людини.

Проблеми суспільного розвитку П.Куліш розглядає з позицій фаталістичного детермінізму. Він вважає, що в суспільному житті діють громадянські закони, які є породженням безконечного космосу. А ще в суспільному житті домінуюча роль належить ідейним духовним чинникам і моральним началам, газом з тим П.Куліш не заперечував також ролі і значення матеріальних, економічних факторів. Він наголошував, що без

економічної сили моральна сила - що душа без тіла. П.Куліш розглядав також питання про роль народних мас і особи в історії з досить суперечливих і інколи протилежних позицій. В одних випадках він вихваляв народ, в інших - заявляв, що народ нездатний до самостійних розумних дій і є пасивною силою.

Аксіологічні позиції П.Куліша полягають в обмеженні минулого. Свідчення про нього він шукав в народній творчості та поезії, яка є первісною по відношенню до історії та філософії. П.Куліш пропонує повернутися до культурних ідеалів минулого. Конкретним виразом цієї пропозиції є його хуторська філософія. П.Куліш звинувачує тепериність в урбанізації, бездуховності, розбещеності народу, у відступах від віковичних звичаїв своїх батьків. Зокрема, П.Куліш критикує місто, яке виробляє лише одну науку, а саме - науку обману. Хуторська філософія є альтернативою "цивілізації", вона ґрунтується на усвідомленні того, що дійсно людські цінності ще залишилися у поверненні до природи, загальнолюдських цінностей. Особливо П.Куліш цінував українську мову як атрибутивну ознаку народного серця. Разом з тим, П.Куліш високо цінував роль і значення російської мови та літератури. Не відкидав він і досягнень світової культури. Проте П.Куліш постійно радив дотримуватись рідного звичаю, рідної мови.

Праксеологічні погляди П.Куліша простежуються у його соціально-політичній орієнтації, яка, як і його соціально-філософські уявлення, була непослідовною. Незважаючи на це, він був прихильним федеративного устрою Росії як парламентарної республіки. На федеративних засадах Україна як суб'єкт федерації мала ввійти і залишатися у складі Росії.

Тарас Григорович Шевченко (1814-1861) - український мислитель, поет, художник, борець проти царизму і кріпацтва. Народився в сім'ї кріпака. У 1838 р. був викуплений у поміщика. У 1846 р. вступив у таємну організацію "Кирило-Мефодіївське братство". У 1847р. був заарештований і відданий у солдати. Знаходився у засланні в казахстанських степах до

1857 р. Головні літературні твори “Сон”, “Кавказ”, “Заповіт” та інші.

Онтологічні погляди Т.Шевченка носять антропологічний характер. Природа в його світогляді є щось підрядне людині, резонатор людських відчуттів. Вона відгукується на усе, що діється в серці людини, віддзеркалює духовне життя людини в наглядних образах і символах. Людина прагне гармонійного з'єднання з природою, землею, частини зливаються в єдине ціле.

Гносеологічні уявлення Т.Шевченка є не тільки романтичними, міфологічними, а й реалістичними. Його творчість дихає символами. Він слідує силі правди, його світогляду притаманна міфотворчість. Міф постає поєднанням аналітичного та синтетичного методів викладання інформації.

Методологічні позиції Т.Шевченка полягають у його своєрідному ставленні до минулого та майбутнього. Минуле - це передусім події і традиції, які були пов'язані з визвольною боротьбою українського народу проти своїх поневолювачів, соціального рабства, національного гноблення. Методологічні позиції Т.Шевченка є певною мірою плюралістичними, оскільки в них має місце органічне поєднання монізму і дуалізму, деїзму і пантеїзму.

Проблеми людини в творчості Т.Шевченка є єдино можливими, тобто недостатньо сказати, що вони є домінуючими. Вони цілком володіють серцем мислителя, людина у Т.Шевченка постає як образ Божий: вона багата внутрішнім змістом, однакова в добрі та злі. Людина - центральна фігура історії, будь-якої історичної події, весь світ, його барви залежать від того, що переживає людина, через інтенсивний автобіографізм витворюється все, що оспівується поетом.

Проблеми суспільного розвитку Т. Шевченко розглядає з позицій критики кріпацтва, царизму, соціальних та економіко-політичних порядків самодержавно-кріпосницької Росії, небаченого гноблення народів, причин відсталості самої Росії. Т.Шевченко вірив у світле майбутнє українського народу, яке пов'язував з таким суспільним і політичним ладом, який

забезпечить свободу народів. Ідеалом такого політичного устрою він вважав федеративну республіку на зразок Сполучених штатів Америки.

Аксіологічні принципи Т.Шевченка пов'язанні з його розумінням природи людини як найвищої цінності у всьому всесвіті. Основою людської гідності він визнавав милосердя. Бог - Ісус Христос - захисник гноблених, виразник їх потреб, інтересів, цілей та ідеалів. Особливо Т.Шевченко шанував рідну мову, яку розглядав в якості найвищої духовної цінності, закликав навчатися чужого і не цуратися свого.

Праксеологічні позиції Т. Шевченка простежуються в усіх його творах. По-перше, Т.Шевченко Борець проти всього, що гнітить людину, по-друге, він - Геній і Пророк, який був провісником свободи, виразником почуттів єдності і дружби народів, які стогнуть в кайданах, тобто поневолених народів російської імперії й усього світу.

5.3 Розвиток професійної академічної філософської думки

Петро Дмитрович Лодій (1764-1829) - український та російський філософ. Навчався у Львівській греко-католицькій семінарії і належав до найкращих її учнів. 1787 р. його призначають до вищої теологічної акаdemії, де викладались філософські дисципліни та математики. 1801-1808 рр. працював професором математики, логіки та етики. Краківського університету. 1803 р. переїздить до Петербурзького університету, там П.Лодій з 1819 р. професор філософії та права, обіймав також посаду декана філософсько-юридичного факультету, завідував кафедрою теоретичної та практичної філософії.

Онтологічні позиції П.Лодія сформулювались під впливом І.Канта. Позитивно ставлячись в цілому до філософських поглядів І.Канта, П.Лодій критикував кантівську спробу провести принципову межу між змістом і формою, сутністю і явищем, а також намагання І.Канта показати мислення незалежним від буття. Світ існує сам по собі, поза розумом і свідомістю людей, вважав П.Лодій.

Гносеологічні погляди П.Лодія перекликаються з філософським вченням І.Канта. Але П.Лодій не поділяє кантівського агностицизму. Він вважав, що пізнання істини можливо. Істина, за П.Лодієм, є співпадання наших думок з предметом, який дійсно існує поза людиною. П.Лодій розвивав, всупереч І.Канту, сенсуалістичні погляди на проблему пізнання. П.Лодій стверджував достовірність даних чуттєвого досвіду, зазначав також, що за допомогою мислення людина може глибше пізнати світ, закони природи. Критерієм істини П.Лодій вважав несуперечливість і одностайність думки більшості людей.

Методологічні позиції П.Лодія пов'язанні з онтологією і гносеологією І.Канта. Стосовно походження знань і методологічної функції філософії П.Лодій вважав, що наші органи почуттів відтворюють зовнішній світ, який є оригіналом, а знання про нього - копією. П.Лодій вбачав покликання людини в тому, щоб глибше пізнати світ, відкривати закони його розвитку та властивості предметів оточуючого нас світу. Істинність знання полягає у відповідності наших знань предметам матеріального світу. Істину П.Лодій розділяв на власне філософську, а також логічну, моральну та фізичну.

Проблема людини. Людину П.Лодій розглядав як єдність тіла і душі. Сутність душі, за П.Лодієм, полягає в ансамблі природних, пізнавальних та вольових здібностей. Проблему співвідношення душі та тіла П.Лодій розглядав з деїстичних позицій, а саме: заперечував божественний характер походження душі, її безсмертя. Він доводив, що психічні явища залежать від діяльності мозку, тобто якщо мозок буде пошкодженим, то людина не буде мати ніяких відчуттів.

До проблеми суспільного розвитку П.Лодій підходив з боку походження всезагального державного права. Він вважав, що воно має природне походження і з цього робив висновок, що всі люди рівні за своєю природою.

Аксіологічні погляди П.Лодія полягають у тому, що найвищою суспільною цінністю він вважав освіту і науку, тому він всіляко пропагував і

критично осмислював нові досягнення західноєвропейської філософської думки.

Праксеологічні позиції П.Лодія характеризуються тим, що він займав громадянську позицію у боротьбі проти спроб заборонити викладання філософії в Росії та звести її до ролі “служниці богослов’я”. У 1821 р. його було звільнено з посади декана, заборонено викладати філософські дисципліни.

Йоган Баптист Шад (1758 - 1834) - уродженець Баварії. Близько 30 років провів у бенедиктинському монастирі. Згодом критикував чернецьке життя і втік з монастиря. В Йєні обіймав посаду приват-доцента університету і писав філософські твори. Потім працював професором філософії Харківського університету, який в 1816 р. змушений був залишити.

Онтологічні погляди Й.Шада носять переважно пантеїстичний характер. Основою і джерелом розвитку природи виступають дві сили: позитивна і негативна. Сили ці існують як в неорганічній, так і в органічній природі, а також в людському суспільстві.

Гносеологічні погляди Й.Шада пов'язанні з критикою агностицизму та апріоризму І.Канта. Й.Шад вважав, що існує тільки один розум, який має теоретичну і практичну функції. Процес пізнання, за Ш.Ладом, проявляється в єдності чуттєвого та раціонального.

Методологічні позиції Й.Шада полягають у пошуку діалектичних зв'язків і відносин у розвитку природи, суспільства та духовності. Він помічає, що позитивні і негативні сили проявляються в неорганічній природі у вигляді протягування та відштовхування, в органічній - подразливості і відчуття, а у суспільному житті - як бажання і здатність мислити. Ніщо не відбувається без сутичок і безперервної боротьби двох протилежних видів. Внаслідок цього все в природі поєднується і вона становить один живий організм.

Й.Шад детально розглядає проблему походження людини. В основі її

походження лежать закони природи. У своєму розвитку людина проходить три етапи: тваринний, природний та моральний. Перехід від одного етапу до іншого детермінується соціальним середовищем. У розвитку суспільства ключову роль відіграє людина та її розум, врешті-решт, її потреби, інтереси, цілі, ідеали та цінності.

Проблеми суспільства та суспільного розвитку розглядаються Й.Шадом з позицій гармонії та взаємовиключення протилежностей. У суспільному житті цими протилежностями є правитель і народ, суспільні стани і покоління, в людському роді взагалі - досконалість та недосконалість націй. Коли знищується різниця між народами та націями, прагнення до гармонії згасав, суспільна гармонія можлива тільки за умови рівності протилежностей.

Аксіологічні погляди Й.Шада полягають у тому, що він багато уваги надавав проблемам розвитку природи, людини, роду людському як співдружності вільних націй. Саме ці ідеї Й.Шада сприяли формуванню витоків національної свідомості в Україні.

Праксеологічні позиції Й.Шада пов'язанні з його активною політичною позицією. Й.Шад у зв'язку зі "Звільненням Європи" від Наполеона виклав свої власні соціально-політичні погляди, які несподобались царському уряду і йому було запропоновано протягом 24 годин залишити межі Російської імперії.

Орест Маркевич Новицький (1806-1884) - за походженням належав до старовинного дворянського роду. Закінчив Острозьке духовне училище та Острозьку духовну семінарію. З 1831 р. - бакалавр польської мови, а з 1834 р. - бакалавр філософії Київської духовної академії. З 1837 р. - ординарний професор філософії Київського університету.

Онтологічні погляди О.Новицького простежуються в його роздумах про філософію та її роль в духовному розвитку людини та людства. Першоосновою та рушійною силою розвитку природи і суспільства є духовне начало. Всі реально існуючі природні та суспільні предмети, явища і

процеси являються лише формами і продуктами найвищого духовного енергетичного начала - Бога.

Гносеологічні уявлення О.Новицького полягають у визнанні активної ролі в пізнавальному процесі почуттів, розсудку, розуму та інших сил душі. Почуття інформують про необмеженість розмаїття природи і явищ нашого власного внутрішнього світу. Розсудок класифікує все розмаїття природи і зводить його до двох головних начал - матерії та духу. Розум своїм світлом ідей об'єднує двоїстий світ, надає йому єдності і гармонії. Саме цю роль виконує філософія. Значну роль в процесі пізнання відіграє досвід та умоспоглядання. Вони діють разом. Досвід надає речам зміст, єдність дійсність, а умоглядність - форму, єдність і необхідність.

Методологічні позиції О.Новицького полягають у тому, що автор намагається піймати гармонію та взаємовиключенність внутрішніх сил життя з зовнішніми та стихійними силами руйнування. Йдеться про те, що пізнаючий дух бореться зі світом, який містить у собі вільне та невільне начала, діяльне і стримуюче рух начала.

Проблема людини у творчості О.Новицького розглядається у зв'язку з питанням про роль великих людей в історії. О.Новицький звертає увагу на те, що не великі люди і не випадковість творять історію. В душі соціально-політичних поглядів К.Маркса автор вважає, що великі люди відіграють видатну роль в історії, коли їм вдається підхопити ті ідеї, які бродять в гущі народних мас. Він звертає увагу на те, що великі люди залишають по собі слід та пам'ять, коли знаходять підтримку серед народу. Якщо народ не підтримує ідей великих людей, то вони постають або як пророки, або як пам'ятники.

Думки про суспільство і суспільний розвиток О.Новицького також в значній мірі формувалися і розвивалися під впливом марксистської філософії. О.Новицький виступав проти крайніх точок зору, пов'язаних в дослідженнями людської історії. Він критично ставився до тих вчень, згідно з якими світова історія будується за умоглядними ідеями та вічними

законами світової ідеї. Він також виступав проти суб'єктивно-ідеалістичних вчень, за якими причини розвитку людства знаходяться виключно в моральних чи вольових мотивах. О.Новицький вважав, щоб скласти правильне об'єктивне уявлення про історичний процес необхідно точно відобразити факти і обставини, тобто добре знати місце, час, звичаї, особливості світогляду та мислення, найглибші ідеї, які рухають людьми. В поглядах на історію О.Новицький дотримувався європоцентризму. На його думку розвиток всесвітньої історії детермінується Європою. Не заперечувалась при цьому і роль інших народів та континентів.

Аксіологічні погляди О.Новицького розкриваються в процесі аналізу корисності філософії. Всі речі як матеріального, так і духовного гатунку корисні, коли слугують досягненню вищих духовних цілей. У співвідношенні дилеми “життя-праця” О.Новицький керується тим, що ми живемо не для того, щоб працювати, а, навпаки, працюємо, щоб жити істиною, досягати істинних цілей життя. Все високе і благородне гине, коли метою життя і найвищою цінністю постає користь. Там, де все вимірюється включно меркантильними інтересами, там не може бути героїчних вчинків, безкорисності, самопожертвування та істинно великих людських характерів.

Праксеологічні установки О.Новицького простежуються у його позиції, щодо звинувачень філософії у її шкідливості для держави і релігії. О.Новицький підкреслював, що філософія в цьому не винна. Навпаки, вина падає швидше за все на саму релігію і на державу, загалом на умови, в яких виникає, функціонує та розвивається філософія. Філософи є представниками народу і тому в їхніх вченнях концентрується те, що давно таїться в народній свідомості, тому філософія знаходиться в органічній єдності з практикою широких народних мас. Філософія живиться соками народної мудрості, а народ сприймає тільки такі філософські ідеї, які відповідають його потребам, інтересам, цілям, ідеалам та цінностям.

Сильвестр Сильвестрович Гогоцький (1813-1880) - навчався в

Києво-Могилянській академії. 1833-1837 рр. магістр Київської духовної академії. Бакалавр німецької мови в 1843 р. З 1851 р. професор філософії Університету Св.Володимира.

Онтологічні погляди С.Гогоцького характеризуються теоцентризмом, у відповідності з яким він розглядав душу і дух двома формами прояву життєвого начала Бога. С.Гогоцький заперечував атомістичну теорію. Схилявся до деїстичного ставлення до світу, а також до провіденціалізму, згідно з яким мета внутрішньо властива істотам, які розвиваються. За Г.Гогоцьким, мета править всіма проявами речей, розвитку всьому існуючому притаманні не лише зміни, а й послідовність, поступовість, спрямованість певного родового життя, властивого розвитковим системам.

Гносеологічні уявлення Г.Гогоцького пов'язанні з пошуками основних методів дослідження історико-філософського процесу. До цих методів, за Г.Гогоцьким, належать індуктивний і дедуктивний, аналітичний і синтетичний як на чуттєвому, так і на раціональному рівнях. Інакше кажучи, С.Гогоцький у процесі пізнання виділяв три основних етапи пізнавальної діяльності: 1) чуттєвий рівень; 2) рівень уявлюючої свідомості; 3) рівень мислення. Істину С.Гогоцький розглядав як гармонійне поєднання мислення і буття, а її критерій вбачав у внутрішньому житті людини, одухотворенні й релігією.

Методологічні позиції О.Гогоцького полягають у всебічному обґрунтуванні емпіричних і теоретичних методів аналізу у їх гармонії та взаємовиключеності. С.Гогоцький піддає критиці гегелівську діалектику, за якою єдність аналізу і синтезу відбувається на зовнішньому рівні, тобто на рівні мислення філософа, а не об'єктивно, незалежно від його свідомості. С.Гогоцький також звертає увагу на те, що мислення людини і людства детермінується низкою обставин, в яких жива людина, а й розвитком суспільства в цілому і зокрема освіти, культури, науки. Таким чином, методологічні погляди і уявлення Г.Гогоцького формуються і розвиваються з позицій широкого соціокультурного підходу. У своїх творах він також

обстоює ідею історизму.

Людина у поглядах та уявленнях С.Гогоцького виглядає живою істотою, якій властиве раціональне та ірраціональне ставлення до світу. Людина є пізнаючий і діючий суб'єкт. Внутрішньому життю людини постійно властиве гадання і мислення, яке прагне адекватно відобразити безкінечність і вічність реального світу. У розвитку людини має місце перехід від пасивного стану моральних сил до самосвідомості та самодіяльності.

Погляди на суспільство і суспільний розвиток у С.Гогоцького були теїстичними. Це значить, що основу і рушійну силу суспільного розвитку він вбачав у двох взаємопов'язаних моментах: рухливість, мінливість і сталість, незмінність, незнищувальність, які де термінуються ідеєю. Переважне значення С.Гогоцький у процесі розвитку надавав тому, що не руйнується і залишається постійним, вічним, непорушним. Значної уваги у суспільному Житті С.Гогоцький надавав самопочуттям, самосвідомості, моралі та релігії. Історію українського народу С.Гогоцький пов'язував з Росією, вважаючи, що південноруський народ ще не має достатніх підстав до самостійного життя. Водночас С.Гогоцький не поділяв гегелівського вчення про можливість одного народу панувати над іншими.

Аксіологічні позиції С.Гогоцького полягають у тому, що він надавав великої ролі і значення у суспільному житті філософії та релігії, обстоюючи концепцію двох істин. Філософські істини базуються на пошуках основ душевного Життя і законів мислення, тоді як релігійні істини утверджуються на вірі та божественному одкровенні. Релігійні істини, за С.Гогоцьким, являються опорними для розуму людини.

Праксеологічні принципи С.Гогоцького простежуються у його негативному ставленні до викладання в початкових школах українською мовою, яку він розглядав як своєрідний жаргон, С.Гогоцький не сприймав соціалістичних ідей, про які йшлося в другій половині ХІХ ст. майже на кожному перехресті. Причиною відчуженого ставлення до соціалізму було

те, що соціалісти заперечували приватну власність, яка, за С.Гогоцьким, є основою вдосконалення і самовдосконалення загальної природи людини. Інакше кажучи, скасування приватної власності веде до руйнації людської особистості. Без приватної власності людина відчуває себе чужою в оточуючому соціальному середовищі.

Памфіл Данилович Юркевич (1827-1874). Навчався в Полтавській семінарії, потім - у Київській духовній академії. По закінченню КДА залишається працювати в ній викладачем. З 1861 р. працює в Московському університеті завідуючим кафедри філософії. Основні філософські праці. “Ідея”, “Серце і його значення в духовному житті людини за вченням олова Божого” та ін.

Онтологічні погляди П.Юркевича полягають у тому, що в якості першооснови і рушійної сили розвитку всього існуючого проголошується Бог. Зв'язуючою ланкою між Богом та людиною визнаються ідеї, в яких ототожнюється мислення та буття. Ідея не є щось субстанційне та реальне. Вона – тільки прообраз реальності. Ідея має ідеальне буття. Буття взагалі, за П.Юркевичем, має три сфери: 1) царство ідей, “ноуменальний світ”; 2) царство розумних істот - реальний світ; 3) царство чуттєво-сприйнятливих речей - феноменальний світ. Ідеї - це майбутні предметів та явищ, тобто вони є те, чим мають бути предмети оточуючого світу.

Гносеологічні уявлення П.Юркевича пов'язанні з поняттям “ідеї”. Саме ідеї визначають усю діяльність і творчість суб'єкта. Ідеї є сутність речей, явищ, процесів. Пізнати їх неможливо. Ідея завжди індивідуальна. Розум же має справу із загальним, в тому індивідуальне він не здатний збагнути. Особистісне - індивідуальне - непроникливе для розуму. Ідеї виступають проявом діяльності людської душі, вони стоять поза межами розуму і осягаються тільки “серцем”. Раціональне, тобто мислення, заперечує моральне в людині, тому мислення не вичерпує всієї повноти нашого духовного життя. Органом душі визнається все людське тіло. Звідси впливає визнання того, що серце поєднує в собі всі тілесні сили і є

найближчим органом душевного життя.

Методологічні позиції П.Юркевича проявляються в обґрунтуванні положення про те, що серце становить центр пізнавальної діяльності душі. Він виходив з того, що розум, “голова” контролює, диригує, а серце - породжує пізнавальний процес. У відображенні дійсності яка породжується серцем, П.Юркевич пропонує розрізняти два аспекти: 1) знання зовнішніх предметів, яке присутнє у цьому уявленні; 2) душевний стан, який обумовлюється цим уявленням і знанням. П.Юркевич обґрунтовує положення про те, що будь-яке поняття входить в нашу душу як внутрішній етап її, а не тільки як образ речі.

Проблема людини цікавить П.Юркевича насамперед з боку її сутності. Сутність людини зосереджена в її душі, а сутністю душі є не розум, а серце, оскільки мислення не вичерпує всієї повноти духовного життя. Саме в серці знаходяться такі почуття, які становлять основу її вчинків. Ці почуття мають приватне визначене прямування. Отже, саме серце є центром душевного і духовного життя людини. Воно є джерелом доброго і злого в думках і вчинках людини. Людині, за П.Юркевичем, притаманний так званий етико-естетичний погляд на світ. Цей погляд впливає із природи серця, яке в як є першоосновою і рушійною силою людини. У цій якості серце виступає ансамблем почуттів, волі, розуму, віри, надії та любові.

Суспільство, за поглядами П.Юркевича, розпочинається, безпосередньо, з життя людини в певній спільності людей: рід та плем'я. Родо-племені звичаї становлять моральність людини, а знання - авторитет старших. П.Юркевич підкреслює, що людина формується як людина саме в суспільстві. не зоставалися осторонь у поглядах П.Юркевича моральні та екологічні проблеми людства, які зараз досягли глобального масштабу. Звідси впливає виключне значення загальнолюдських моральних цінностей.

Аксіологічні позиції П.Юркевича полягають в наступному:

найвищою цінністю визнається духовне начало в образі Бога. Представником Бога на землі є Людина, яка має божественне право на володарювання над живою та неживою природою. Посередником між Богом і Людиною виступають Ідеї, серед яких домінуючу роль виконують моральні та естетичні. Саме вони становлять рушійну силу Серця.

Праксеологічні уявлення П.Юркевича полягають в намаганні поєднати об'єктивний ідеалізм Платона і суб'єктивний ідеалізм І.Канта, об'єднуючим началом він проголошує серце, яке розглядається в якості основи і рушійної сили життєдіяльності людини. Із цього випливали певні методологічні та практичні висновки в тому значенні, що серце не помиляється і детермінує практичну діяльність людини.

Петро Іванович Ліницький (1839-1906). Закінчив Охтирське духовне училище та Харківську духовну семінарію. З 1865 р. - викладач філософських наук в Київській духовній академії. З 1867 р. - бакалавр філософії, з 1869 р. - доцент філософії, з 1871 р. – екстраординарний, а з 1876 р. - ординарний професор філософії і нарешті з 1890 р. - заслужений ординарний професор філософії. П.Ліницький опублікував близько двадцяти фундаментальних праць, перед них найбільш вагомі: “Загальний погляд на філософію” (1867 р.), “Огляд філософських вчень” (1874 р.) “Вчення Платона про божество” (1876р.), “Про умогляд та відношення умоглядного пізнання до досвіду” (теоретичного і практичного) (1881 р.) та ін.

Онтологічні погляди П.Ліницького все більше зміщуються з класичних філософських питань до питань про існування унікальної і неповторної людини. Центр тяжіння філософської думки П.Ліницького рухається у бік людської екзистенції, тобто осмислення своєрідності духовного особистісного буття. П.Ліницький схилився до вирішення смисложиттєвої, етичної проблематики, людської моральності. Він прагнув синтезувати метафізично-філософські підходи до змісту моралі, П.Ліницький обґрунтував необхідність релігійної віри, критично ставився до матеріалістичних та позитивістських онтологічних поглядів.

У гносеологічних питаннях простежується боротьба П.Ліницького проти емпіричних методів в богослов'ї. П.Ліницький надавав переваги розуму в релігійному житті людини, оскільки вважав, що релігійна віра будується на людських почуттях і особливо розумі. Особливості гносеологічних уявлень П.Ліницького відобразились у поглядах на об'єкт і суб'єкт пізнання. Об'єктами пізнання він визнавав Бога, Природу і людину в їх цілісності, основою пізнавальної діяльності П.Ліницький вважав умогляд, головним методом філософування є аналітико-синтетичний метод.

Методологічні уявлення П.Ліницького полягають у тому, що він на-самперед обґрунтовував роль філософії у духовному освоєнні світу, підкреслюючи, що філософія вносить в процес пізнання єдність, цілісність та гармонійність. П.Ліницький заперечував також емпіричний метод в тому значенні, як його пропагували позитивісти. Він захищав апріоризм від критики останнього з боку матеріалістів, доводячи, що апріоризм є характерною рисою людського розуму.

Проблема людини, віри та розуму. Він вважав, що ідеальна людина гармонійно поєднує віру та знання, які взаємопроникають і гармонійно взаємообумовлюють одне одного. На відміну від П.Юркевича, який надавав вирішального значення серцю в житті людини, Ліницький займає в цьому питанні помірковано-раціоналістичну позицію, підкреслюючи величезне значення розуму і серця в духовному світі людини.

У поглядах на суспільство П.Ліницький піддавав конструктивній критиці теорію економічного детермінізму, підкреслюючи разом з тим значення матеріального фактору в суспільному розвитку, П.Ліницький звертав увагу на те, що принцип свободи є ілюзія, якщо він не підкріплюється матеріально. П.Ліницький не заперечував можливість соціалістичної перебудови суспільства, але на засадах інтелектуальної революції, оскільки в якості першооснови і рушійної сили розвитку суспільства проголошував моральні цінності.

Аксіологічні уявлення П.Ліницького були пов'язані перш за все з

такими об'єктами як Бог, Природа і Людина в їх цілісності, по-друге, він дотримувався ідеалістичних поглядів, різко виступав проти позитивізму і схилився до неокантіанства. По-третє, П.Ліницький не виходив за межі християнського світогляду, надаючи особливого значення філософії як історичному типу світогляду, який детермінує світорозуміння, світосприймання та в цілому поведінку людини.

Праксеологічні позиції П.Ліницького простежуються у тому, що незважаючи на те, що на зламі 60-70-х роках XIX століття філософія йшла у наймички до конкретних наук або до політики, він не піддався моді, а боровся з вульгарний матеріалізмом та позитивізмом. П.Ліницький намагався йти своїм шляхом в філософії, дотримуючись всього конструктивного, що є в матеріалізмі та ідеалізмі, надаючи переваги останньому.

Олексій Олександрович Козлов (1831-1900). 1843 р. вступив до 1-ї московської гімназії. У 1851 р. стає вільним слухачем математичного Факультету московського університету, через рік перейшов на історико-філологічне відділення і захоплюється Фур'єризмом і матеріалізмом. Захистив магістерську дисертацію “Про ренту за теорією Рікардо”, а з 1856 р. по 1861 р. викладав російську словесність. У 40-і роки ґрунтовно захоплюється філософією. У 1876-1886 рр. працював в Київському університеті. 1884 р. захистив докторську дисертацію “Тенеза теорії простору та часу в Канта”. Займався видавницькою діяльністю в Києві та Москві.

Онтологічні погляди О.Козлова пов'язані з панпсихізмом, у відповідності з яким в якості першооснови і рушійної сили розвитку всього існуючого визнається духовна субстанція. Під впливом Г.Ляйбніца О.Козлов сприймає положення, що справжній світ становить систему взаємодіючих різноманітних субстанцій, чуттєво-сприйнятливий світ вважався ілюзорним і не мав справжньої реальності. Внаслідок об'єктивно-ідеалістичного сприйняття світу рух, простір і час виступають тільки знаком або символом різноякісних духовних субстанцій. Бог є найвища

субстанція, свідомість якої необмежена. Людина є субстанція, свідомість якої обмежена, тому людина користується таким» поняттями як “до цього, тепер, після”. Звідси випливає суб'єктивне уявлення про минуле, сучасне і майбутнє. О.Козлов виходив з того, що одні духовні субстанції деградують, а інші - удосконалюються. Але найвища духовна субстанція Бог залишається незміною. Більше того, вона пронизує собою весь світ. Тут спрацьовує анімістична традиція щодо живої душі, яка притаманна всім речам оточуючого нас світу.

Гносеологічні уявлення О.Козлова стосуються того, що найвища духовна субстанція може усвідомлюватися людиною, скільки Бог створив людину за власним образом і подобою. Але пізнати себе стовідсоткове неможливо, тим більше неможливо пізнати Бога, який є необмеженим і неконкретним. Бог не має ні початку, ні кінця, тому йдучи шляхом понятійного пізнання Бога, людство здійснює немало помилок.

Методологічні уявлення О.Козлова пов'язані з його онтологічними та гносеологічними поглядами. Він всебічно обґрунтовував положення про те, що філософське пізнання за своєю сутністю і метою принцип відрізняється від конкретно-наукового пізнання. Звідси стає зрозуміло, чому О.Козлов негативно ставився до реалізму в мистецтві. Його трактування реалізму швидше мають відношення до середньовічного реалізму.

Проблеми людини О.Козловим з позицій об'єктивного ідеалізму. Людина є творінням Бога, яка намагається збагнути свою сутність і сутність Творця.

Питання суспільного розвитку розглядаються О.Козловим у зв'язку з пошуками оптимальних шляхів, форм, методів та засобів розв'язання складних соціально-політичних проблем. У той час, коли в Росії склалась революційна ситуація, О.Козлов виступив противником революційного руху, а також лібералізму, він також, негативно поставився до простого народу, заявляючи, що він не в змозі самотійно здобути свободу та користуватися нею. О.Козлов висміював заклики народників стосовно

гуманістичного ставлення до селянства.

Олексій Максимович Гіляров (1855-1938). 1876 р. вступив до Московського університету, в якому 1884 р. розпочав викладацьку діяльність. З 1887р. життя і творчість О.Гілярова були пов'язані з Київський університетом. З 1891 р. - професор університету, а 1922 р. був обраний академіком Всеукраїнської академії наук. Основні праці О.Гілярова: “Платонізм, як основа сучасного світогляду, у зв'язку з питаннями про завдання та долю філософії”, “значення філософії”, “Грецькі софісти, їх світогляд та діяльність у зв'язку із культурною історією Греції” та ін.

Онтологічні погляди О.Гілярова пов'язані з панпсихізмом німецького філософа, фізика та психолога Г.Фехнера. Сам же О.Гіляров розробляв оригінальне філософське “синехологічне” вчення, тобто вчення про всезагальну єдність усього матеріального і духовного у Всесвіті. Головна думка О.Гілярова полягала у тому, що Всесвіт є живий організм, в якому свідомість не виникає і не зникає, а існує вічно. Вона причина самої себе. Поза свідомості матерія не існує. Більше того, першоосновою і рушійною силою всього існуючого є свідомість, разом з тим О.Гіляров дотримувався думки про тотожність буття і свідомості, оскільки оточуючий світ становить зміст свідомості, треба зазначити, що вчення про “всесвітню свідомість” О.Гілярова близьке до філософського вчення В.Соловйова про “всеєдність”. Різниця між ними полягає в тому, що Гіляров стояв осторонь теологічної проблематики.

Гносеологічні погляди О.Гілярова стосуються головним чином філософського ідеалізму. В його межах він займав позиції релігійного скептицизму і вільнодумства.

Методологічні уявлення О.Гілярова пов'язані з обґрунтуванням вчення про тотожність буття і свідомості. Із цього О.Гіляров робив висновок, що природу можна вивчати після того, коли вивчимо дух.

В поглядах на людину О.Гіляров знаходився на гуманістичних позиціях і не поділяв офіційної доктрини радянського періоду, коли людина

фактично морально і фізично була позбавлена особистісної системи життєвих цінностей та переконань.

У поглядах на суспільство О.Гіляров знаходився на позиціях філософського ідеалізму, визнаючи в якості першооснови і рушійної сили його розвитку морально-релігійний фактор. В радянський період своєї творчості О.Гіляров намагався перейти на позиції історичного матеріалізму, але гуманістична спрямованість його філософського світогляду не сприйняла офіційної філософії вульгарного економізму.

Аксіологічні позиції О.Гілярова пов'язані перш за все з творчістю, пошуком нових поглядів і уявлень, зокрема, “синехологічного вчення” у відповідності з яким Всесвіт є “одухотворений організм”. Звідси, заклик ставитися до всього існуючого по-людськи, не завдавати шкоди живий істотам.

Праксеологічні принципи О.Гілярова стосуються його ставлення до політики, до Жовтневої революції. Він не вступав у будь-яку партію, не поділяв жорстоких принципів Жовтневої революції, боляче реагував на безглуздя братовбивчої громадянської війни. Дотримувався і пропагував загальнолюдські цінності.

Георгій Іванович Челпанов (1862-1936) - відомий український і російський психолог і логік, прихильник неокантіанства. Вищу освіту отримав в Одесі. У 1892-1906 рр. - професор філософії і психології Київського університету. 1907 р. переїхав до Москви, де був професором психології Московського університету. 1912 р. заснував і був директором першого в Росії Інституту психології (до 1923р.). Основні твори Г.Челпанова: “Мозок і душа” (1890), “Проблема сприйняття простору в зв'язку із ученням про апріорність і вродженість” (ч. I -1896, ч. II – 1904), “Вступ до філософії” (1907) та ін.

Розглядаючи онтологічні питання щодо першооснов та рушійних сил розвитку всього існуючого Г.Челпанов намагався поєднати матеріалізм з ідеалізмом. Принаймні він прагнув подолати однобічності моністичної

філософії та зайняти дуалістичні позиції. Г.Челпанов був впевнений у тому, що матеріалістичні та ідеалістичні уявлення про першооснову всього сущого органічно пов'язані. Досвід він трактує в дусі ідей Р. Декарта та І.Канта про відносну незалежність тіла та дуді. Свої онтологічні уявлення Г.Челпанов називав трансцендентальним реалізмом, а пізніше – ідеал-реалізмом.

Гносеологічні уявлення Г.Челпанова пов'язані із визнанням у свідомості апріорних ідей та елементів. Він вважав, що протяжність, однорідність, нескінченість і т. п. є не видимі образи оточуючого людей світу, а швидше апріорними (до-досвідними) поняттями, тобто виступають в якості необхідних передумов пізнавальної діяльності, Г.Челпанов дотримувався тези, що в пізнанні ми маємо справу не з безпосередніми речами, а з нашими поняттями про них. В понятті річ виступає не такою, якою вона є, а такою якою вона сприймається суб'єктом. Тому в поняттях присутній суб'єктивний Фактор. Г.Челпанов вводить в теорію пізнання поняття гносеологічного суб'єкта. Гносеологічний суб'єкт, на його думку, ідеалізує та раціоналізує дійсність. Поняття, за Г.Челпановим, є апріорними, разом з тим вони виступають логічною основою досвіду, досвід розглядається Г.Челпановим в якості універсальної форми знання. Відчуття виступають символами речей, в яких є частинка емоцій та розсудку людей, тому образи речей не стовідсоткове відповідають речам. Г. Челпанов давав своє пояснення кантівським “речам в собі”. Він вважав, що в поняттях “речі в собі” І.Кант прагнув показати онтологічну автономність світу. Разом з тим Г.Челпанов давав своє тлумачення поняттю “річ у собі”. Воно є одночасно, по-перше, джерелом об'єктивності, по-друге, причиною відчуттів, по-третє, єдністю свідомості. Головна функція свідомості полягає у з'ясуванні “речей у собі” як тотожності змісту реального буття речей з поняттями про них.

Методологічні уявлення Г.Челпанова стосуються перш за все процесу пізнання, в якому він констатує поєднання двох закономірностей: 1) об'єктивної закономірності речей і 2) суб'єктивної закономірності

відображення речей в свідомості. Серед найголовніших засобів пізнавального процесу Г.Челпанов розглядав простір і час. Як елементи просторових відношень всі явища розташовуються з необхідністю одне поза одним. Однак, тільки завдяки розуму просторові елементи можуть одночасно розглядатися у будь-яких поєднаннях.

5.4 Розвиток філософських ідей у творчості українських письменників і вчених другої половини XIX - початку XX ст.

Значний вплив на розвиток філософської та соціально-політичної думки в Україні мала поразка Росії в Кримській війні (1853-1856). Внаслідок цього пожвавився національно-визвольний рух в Україні. Його основним питанням було звільнення селян від кріпацтва. Виникають духовні осередки національно-визвольного руху в Петербурзі, Києві та інших містах. У київській “громаді” об’єдналися діячі культурного й громадського життя; В.Антонович, М.Драгоманов, П.Житецький, П.Чубинський, М.Лисенко, М.Старицький, І.Нечуй-Левицький та ін. Громадівці боролися за розвиток української науки, освіти, культури. У поглядах на суспільство і суспільний розвиток йшлося про федеративний устрій Росії, автономність України, дехто з громадівців схилився до соціалізму.

Михайло Петрович Драгоманов (1841-1895) - український мислитель, історик, етнограф, соціолог, літератор, публіцист, навчався в Полтавській гімназії. 1859 р. вступив до Київського університету на історико-філологічний факультет. З 1864 р. займав посаду приват-доцента, а потім - доцента цього ж університету по кафедрі загальної Історії, член київської “Громади” з 1863 р. 1875 р. за політичну неблагонадійність і пропаганду соціалізму М.Драгоманова було звільнено з університету. 1876 р. він переїздить до Швеції, де займається науковою та суспільно-політичною діяльністю. З 1889 р. М.Драгоманов працює по запрошенню в софійському університеті (Болгарія) на посаді професора історії.

Онтологічні погляди М. Драгоманова пов'язані з матеріалізмом, хоча сам автор свої погляди характеризував як позитивістські. Критично ставився до ідеалізму та релігії.

У гносеологічних питаннях дотримувався положень про те, що в природі та суспільстві мають місце об'єктивні закони їх розвитку.

Щодо методологічної орієнтації М. Драгоманова, то він дотримувався діалектичного підходу до аналізу явищ природи та суспільства.

Проблема людини в творчості М. Драгоманова займає гідне місце. Але вона є предметом осмислення тільки в контексті проблем розвитку всього українського суспільства.

Проблема суспільства і суспільного розвитку є ключовою в творчості М. Драгоманова. Можна сказати, що М. Драгоманов ставиться до розвитку суспільства як до природно-історичного процесу. Особливого значення він надає ідеалам лібералізму та соціалізму в житті українського народу. Соціалізм М. Драгоманов розглядає як добровільну організацію гармонійно розвинених особистостей, шлях до побудови соціалізму проходить через конституційний федералізм. Поза цими рамками, за М. Драгомановим, немислима соборна. Єдина і вільна Україна. Пріоритет у федеративному державному устрої належить не вузько партійним, а загальнолюдським цінностям. Саме федеративна республіка дає можливість вирішувати будь-які національні питання, соціальне визволення народу. Разом з тим М. Драгоманов виходив з того, що національність є лише "формою", а зміст має бути інтернаціональним. М. Драгоманов виступав за "об'єдинительство" у тому значенні, що мають об'єднуватися освічені, добрі та чесні люди усіх часів і народів заради спільної праці, волі, освіти проти нещастя, неволі, своєлюбства.

М. Драгоманов засуджував спроби ідеалізувати минуле українського народу, зокрема, козацтва, виступав проти штучного "підтягування" історичних фактів під чийсь погляд.

Аксіологічні позиції М. Драгоманова. Найвище за все М. Драгоманов

цінував, по-перше, ідею соборності, єдиної і вільної України. Він був прихильником широкого волевиявлення як громадських, так і особистих інтересів. По-друге, цінністю вищого гатунку була для нього ідея федеративної перебудови царської Росії на конституційних засадах. По-третє, М. Драгоманов прагнув автономності України як єдино можливого варіанту у тій конкретно-історичній ситуації, яка склалася після скасування кріпосного права царським маніфестом 19 лютого 1861р.

Праксеологічні дії М. Драгоманова пов'язані, по-перше, з його боротьбою за перебудову царської Росії у конституційну федеративну республіку. По-друге, в Женеві він заснував вільну українську друкарню, де видавав спочатку збірник, а потім журнал “Громада”. По-третє, М. Драгоманов постійно виступав на захист української культури, яка жорстоко переслідувалась царським урядом (особливо після Ємського указу).

Володимир Боніфатійович Антонович (1834-1908) - відомий український історик, етнограф, археолог, громадянський діяч. Навчався в Київському університеті, закінчивши медичний та історико-філологічний факультети. У 1882 р. став одним із організаторів Київської громади, приєднався до групи україно-польських хлопоманів. З 1863 по 1880 р. головний редактор Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у Києві. В 1870 р. був запрошений до Київського університету на посаду доцента. З 1878 р. професор кафедри російської історії. До 1901 р. читав лекції з історії України. В. Антонович написав близько 300 наукових праць, зокрема: “Дослідження про козацтво за актами 1500 по 1648” (1863), “Дослідження про міста в Південно-Західній Русі за актами 1432-1798” (1870), “Монографія з історії Західної та Південно-Західної Росії” (1885) та ін.

Онтологічні погляди В. Антоновича можна характеризувати як матеріалістичні.

Гносеологічні позиції В. Антоновича близькі до раціоналізму. Саме науковому аналізу він надавав вирішального значення.

Методологічні уявлення В.Антоновича характеризуються прагненням до діалектичного осмислення історичних подій, явищ та процесів. В.Антонович підкреслював, що фактичні дані є лише основа наукового аналізу, суть якого полягає в поєднанні фактичних даних з узагальненнями та філософськими висновками.

Проблема людини цікавить В.Антоновича в контексті його всебічного аналізу життєдіяльності українського народу,

Думки про суспільство та суспільний розвиток займають центральне місце в творчості В.Антоновича. Найдемократичнішим елементом, за В.Антоновичем, є селянство, саме селяни характеризуються сильною природною логікою, розвиненою етикою. Зміст історії, на думку В.Антоновича, визначається не політичними та державними стосунками, а проявами громадянських та національних відносин. Разом з тим першоосною та рушійною силою суспільного розвитку В.Антонович вважав розвиток самосвідомості народ. Власне життя народу з чуттєвими, антропологічними та культурними ознаками і становить дійсну історію. В полі зору В.Антоновича як історика знаходились питання долі народу, його віковичного прагнення до створення своєї самобутньої державності, яка б відповідала основним началам народного побуту і захищала його. У суспільному розвитку В.Антонович ставив над усе ідеали народу в різні періоди його життя, простежував особливості впливу культури та цивілізації на життя народу. В.Антонович поділяв український народ на три типи (південне західний, північний та власне український) і прагнув з'ясувати їх тотожність і відмінність. В.Антонович простежив історію 700 родин верхівки українського суспільства і дійшов висновку, що в Україні основу національних станів становили поляки, німці, росіяни та представники інших національностей.

Аксіологічні уявлення В.Антоновича сфокусовані на історії українського народу, його моральних, політичних та естетичних ідеалах. Будучи поляком за походженням, він вважав справою честі знати історію краю, в

якому живеш, його людяність.

Праксеологічні позиції В.Антоновича пов'язанні з його діяльністю у Київській громаді. Він проводив значну культурно-освітню роботу, був свідомим популяризатором історії українського народу, створив першу в Україні національну історичну школу, приймав активну участь у хлопоманському русі, брав участь у підготовці до друку багатотомного видання “Архіву Південно-західної Росії”.

Павло Платонович Чубинський (1839-1884) - український громадський діяч, фольклорист, юрист, автор національного гімну “Ще не вмерла Україна” (1862р.). Навчався на юридичному факультеті Петербурзького університету, де у 1861 р. захистив дисертацію на “Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии”. Отримав науковий ступінь кандидата правознавства. З 1862 по 1869 р. брав участь в експедиціях Російського географічного товариства і отримав визнання талановитого дослідника-науковця. 1867 р. обирається дійсним членом Товариства любителів природознавства, а в 1869 р. - Російського географічного товариства.

Онтологічні погляди П.Чубинського мають матеріалістичне забарвлення, тобто він визнавав світ таким, яким він є.

Гносеологічні уявлення П.Чубинського пов'язанні з прагненням до гармонійного поєднання емпіричних та раціональних методів дослідження.

Методологічні позиції П.Чубинського характеризуються прагненням до діалектичного осмислення минулого і більш-менш реалістичного передбачення майбутнього українського народу.

У поглядах на людину П.Чубинський керувався, сприйнятою від Т.Шевченка ідеєю людської особистості.

У якості першооснови і рушійної сили суспільного розвитку П.Чубинський розглядав розвиток освіти і науки. У своїх наукових дослідженнях П.Чубинський понад усе ставив проблеми реального життя народу, його побуту та культури. У його наукових дослідженнях

відтворювалось історичне минуле України у складі чисельних пам'яток народної творчості, обрядів, звичаїв, казок і легенд.

Аксіологічні уявлення П.Чубинського. Понад усе він цінував високу і багату культуру українського народу. Він прагнув бачити його високоосвіченим, мудрим і вільним.

Праксеологічні позиції П.Чубинського простежуються у його активній участі у Петербурзькій, українській громаді. Він був включений у з Петербурзького університету за участь у мітингу проти розправи над учасниками варшавської маніфестації. У науково-просвітницькій діяльності царський уряд вбачав “замисел повалення існуючого ладу в Російській державі” шляхом “перебудови його на демократичних засадах з допомогою революційних засобів” і покарав П.Чубинського засланням до Архангельської губернії. А у 1874 р. його звинуватили в українському сепаратизмі.

Олександр Федорович Кістяківський (1833-1885) - відомий український вчений-юрист. Навчався у повітовому духовному училищі, семінарії в Чернігові, на юридичному факультеті Київського університету. Захистив магістерську дисертацію. Перебував за кордоном, слухаючи лекції в кращих європейських університетах. Повернувшись до Києва захистив докторську Дисертацію. Обіймав посади екстраординарного, а потім ординарного професора на кафедрі карного права і судочинства. Був почесним членом Петербурзького і московського університетів, вів значну наукову і педагогічну діяльність.

Онтологічні погляди О.Кістяківського ґрунтуються на матеріалістичних засадах.

Стосовно гносеологічних уявлень О.Кістяківський надавав вирішального значення раціональним шляхам, принципам, формам і методам розв'язання будь-яких проблем.

Методологічні принципи О.Кістяківського простежуються у його обґрунтуванні еволюційних шляхів розвитку всього існуючого, за власними

законами.

Проблеми людини О.Кістяківський розглядає у тісному взаємозв'язку з пошуком ліберальних правових реформ, розбудови правової держави і громадянського суспільства.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку О.Кістяківський намагався розв'язувати шляхом поєднання західноєвропейської традиції криміналістики з українським правом, проведення ліберальних правових реформ. В якості першооснови і рушійної сили розвитку політизованого суспільства О.Кістяківський розглядав закон і конституцію. Для розв'язання українського питання, за О.Кістяківський, потрібна “єдність серед українських діячів, оскільки кожний прагнув бути свого роду гетьманом”. О.Кістяківський негативно ставився як до політичної орієнтації М.Драгоманова, який покладав великі надії на молодіжне середовище, так і до народництва. Національне й соціальне визволення українського народу О.Кістяківський пов'язував з еволюційним розвитком суспільства, проведенням ліберальних правових реформ на основі домінування в суспільстві законів, конституції, правової держави.

Аксіологічні орієнтації О.Кістяківського простежуються у його захопленій еволюційним шляхом розвитку, особливим вшануванням законів і конституції, на основі яких можливий прогресивний розвиток українського суспільства.

Праксеологічні позиції О.Кістяківського як вченого-юриста простежуються в його громадській діяльності. Він був членом Південно-західного відділення Російського географічного товариства, членом-кореспондентом російського географічного товариства, дійсним членом Товариства любителів природознавства.

Іван Якович Франко (1856-1916) - видатний український мислитель, письменник, вчений, політичний і громадський діяч. 1875 р. вступив до Львівського університету на філософський факультет, навчання продовжив у Чернівецькому університеті, який закінчив 1891 р. Захоплювався со-

ціалістичною ідеєю і за її пропаганду вісім місяців продурив у в'язниці. Зробив переклад на українську мову 4-го розділу першого тому "Капіталу" К.Маркса. 1893 року у Віденському університеті захистив дисертацій отримав звання доктора філософії, а згодом - почесну ступінь доктора філології.

Онтологічні погляди І.Франка полягають у його критичному ставленні як до матеріалізму, так і до ідеалізму. Намагаючись вийти за межі моністичної філософії, схилився до позитивізму О.Конта і Г.Спенсера та еволюціонізму Ч.Дарвіна.

Гносеологічні позиції І.Франка пов'язанні з його раціоналістичними поглядами та уявленнями. Він скептично ставився до ірраціоналізму, зокрема А.Шопенгауера, Ф.Ніцше та ін.

Методологічні принципи І.Франка простежуються у його прагненні подолати однобічність метафізичного методу. В його філософських поглядах є чітко вираженні діалектичні ідеї. Взагалі І.Франко розглядав діалектику як універсальний метод у науці, який виводить мислення на бачення світу в його багатоманітності та вічності, закономірних змінах, які відбуваються в природі, суспільстві та духовності.

Кожна людина живе у суспільстві. Вона, за І.Франком, є неподільний духовний атом спільності. Від її життєдіяльності залежить в кінцевому підсумку її майбутнє. Людина разом з тим є витвором природи. І все, що вона робила, робить і буде робити здійснюється на підставі вроджених ідей. Таким чином, людина, за І.Франко, як природна істота підпорядковується законам природи і вродженим силам і як суспільна істота має виробляти в собі певні поняття істинності та справедливості, правди, приязні та добра. Саме життя в суспільстві, в якому домінує етика, перетворює тваринну природу людини і робить її здатною до сприйняття щастя, як внутрішнього, так і суспільного задоволення, що ґрунтується на узгодженій праці і братерській любові. Особливу увагу І.Франко звертає на усвідомлення й прийняття своєї національності, яка виступає детермінантою особистої

долі.

Погляди І.Франка на суспільство і суспільний розвиток пов'язанні насамперед з “науковим соціалізмом”, яким захоплювалося не одне покоління людей. І.Франко визнавав соціалізм як суспільний ідеал, але без класового підходу і диктатури пролетаріату. Соціалістичний лад І.Франко розглядає як вільну федерацію общин, організованих за принципом широкого самоврядування. З цього випливає неприйняття ним держави в майбутньому соціалістичному суспільстві, оскільки існування держави формує привілейований прошарок управлінців, які узурпують владу в своїх інтересах. Не поділяв І.Франко і марксистських поглядів стосовно соціалістичної революції як насильницького шляху досягнення суспільного прогресу. І.Франко також не сприймав вирішення національного питання марксизмом, оскільки першорядне значення в марксизмі мали соціальні питання. І.Франко мав рацію, підкреслюючи думку про необхідність органічного поєднання соціального і національного питань.

Майбутню долю України І.Франко пов'язував із світовим історичним процесом. Цілісність світової історії, на його думку, залежить від права кожного народу, в тому числі й українського, на самоствердження. Подальша доля українського народу залежить від того, наскільки він сам як колективний суб'єкт дозріє до самовладного й самодіяльного історичного життя.

Аксіологічні уявлення І.Франка пов'язанні з, по-перше, етикою як останньою та найвищою наукою. Етика виховує людину, керує її кроками у житті. Визначальними рисами морального прогресу людства є ідеали та принципи свободи, гуманізму і солідарності. По-друге, заслуговує на увагу ставлення І.Франка до національної ідеї, яку він виводить з кола міфологічного сприйняття на рівень персоналістської етики. По-третє, у вирішенні національного питання, при ствердженні ідеалу національної самостійності І.Франко ніде не протиставляє українську націю іншим. Навпаки, він вважав, що всі народи рівні і мають право на вільний

розвиток.

Праксеологічні орієнтири І.Франка простежуються перш за все у його намаганнях сприяти розвитку культурного життя України. Він вважав, що без власних шкіл, без письменства, освіти й науки неможливе здійснення суспільного ідеалу українського народу. По-друге, значної уваги І.Франко надавав національній українській мові, без якої виховання народу неможливе.

Леся Українка (Лариса Петрівна Квітка-Косач) (1871-1913) - українська письменниця, літературний критик, прихильниця романтично екзистенційної тенденції в українській філософській думці. Через хворобу навчалася вдома, отримала всебічну освіту, оволоділа десяти мовами. Почала друкуватися у львівському журналі “Зоря”. З середини 90-х років вивчала і популяризувала твори К.Маркса та Ф.Енгельса, але переконливою марксисткою не стала.

Онтологічні погляди Л.Українки формувалися під впливом ідей Т.Шевченка, М.Драгоманова, І.Франка. У поглядах на всесвіт дотримувалася в основному матеріалістичних позицій. Висловлювала думки про вічність і несотворимість матерії. Л.Українка висловлювала впевненість стосовно об'єктивного, незалежне від людей існування матеріальних речей. Матерія є першооснова і рушійна сила закономірного розвитку всіх предметів, явищ і процесів. Ідеальне виникає на певному етапі розвитку матеріального. Разом з тим почуття і мислення людей, за Л.Українкою, відіграють активну роль у життєдіяльності людей. Л.Українка не сприймала ідей щодо потойбічного життя, критикувала релігію, фаталізм, ідеалізм та вульгарний матеріалізм.

Гносеологічні позиції Л.Українки виявилася в постійному використанні в її творчості реалістичних народних образів, а також антично-міфічних та біблійно-християнських сюжетів. Почуття, воля, розум, уся палітра серця працюють на філософське осмислення дійсності.

Методологічні принципи Л.Українки пов'язані з діалектикою. Саме

діалектичний підхід до аналізу всіх явищ дійсності дозволяв письменниці розкрити в її творах складні й суперечливі зв'язки і відносини між природою і людиною.

Проблема людини є ключовою в творчості Л.Українки. Вона виходить з положення про органічну єдність людини й природи (в певному розумінні - тотожності природи і людини). Ці взаємовідносини складні і суперечливі, вони мають як позитивні, так і негативні ознаки. Л.Українка вболіває за природу, яка розкриває людині всю свою красу, а людина ставиться до неї ганебно. Разом з тим Л.Українка висловлює впевненість, що без єднання з природою людина жити не може. Тому рано чи пізно людина приходить до природи зі своїми радощами і хворобами, Л.Українка поклала великі сподівання на національну ідею на народний рух у вихованні нової людини. На захисті кожної людини має стояти держава.

Проблеми суспільного розвитку розкриваються в творчості Л.Українки через осмислення нещасної долі рідного краю, свого народу, який не має свободи і незалежності. Однією із умов завоювання свободи і незалежності є розбудова власної держави. Шлях до її розбудови проходить через національне пробудження, боротьбу проти неволі й "національної ганьби".

Аксіологічні уявлення Л.Українки пов'язані з рідним народом. Його мовою, культурою, традиціями. Найвищими цінностями у житті українського народу виступають свобода і незалежність. Саме за волю і щастя ведуть боротьбу герої письменниці.

Праксеологічні позиції Л.Українки проявилися в її постійній турботі за підвищення рівня національної свідомості, національних ідеалів. Вона переклала українською мовою "Маніфест Комуністичної партії" К.Маркса і Ф.Енгельса, "Розвиток соціалізму від утопії до науки" Ф.Енгельса, "Нариси матеріалістичного розуміння історії" А.Лабріоли. За пропаганду марксистської літератури Л.Українка переслідувалася царськими властями. Разом з М.Лисенком, Б.Грінченком та ін. була заарештована. Закласти новий фундамент має національна інтелігенція, еліта. У певному значенні

Л.Українка Виконувала саме цю історичну місію, а саме: палким полум'яним словом закликала свій народ до національного пробудження, до боротьби проти неволі, за створення нової державності.

Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934) - історик, автор наукових праць з проблем історії, культури й освіти, громадський і державний діяч, перший Президент України. Навчався в Тифліській гімназії, Київському університеті на історичному факультеті. 1890 р. закінчив університет. 1894 р. захистив магістерську дисертацію і з цього року працює у львівському університеті, де став першим професором історії України, у молодому віці (27 років). У 1924 р. був обраний академіком. Вів науково-організаційну роботу в Києві та Москві.

Онтологічні погляди М.Грушевського формувалися під впливом позитивізму. Був обізнаний з творчістю І.Канта, Г.Гегеля, до яких ставився критично. Вивчав твори К.Маркса та Ф.Енгельса. Але сам не залишив окремої філософської розвідки.

Гносеологічні позиції М.Грушевського формувалися під впливом критичного ставлення до філософських концепцій І.Канта, Г.Гегеля, а також марксизму, М.Грушевський розробляв історико-соціологічний метод, в якому перевага надається не національно-особливому, а загальнонародному.

Методологічні засади М.Грушевського формувалися під впливом німецьких філософів Гердера, Канта, Гегеля, Маркса, Енгельса. У розробці своєї історіософської концепції М.Грушевський обґрунтовував історико-соціологічну методологію. Для його творчості характерне звернення до широкого фактичного матеріалу. До наукового аналізу залучалися архівні матеріали, невідомі літературні та історичні пам'ятки. На пій основі учений виробляв власні теоретичні узагальнення.

Проблема людини хвилює М.Грушевського настільки, наскільки вона пов'язана з народом. Він наголошував на тому, що людина, а тим більше видатна особа, є продуктом епохи і середовища. І .Вишенський, Б.Хмель-

ницький, Г.Сковорода зіграли саме ту роль в історії українського народу, яка була визначена збігом обставин.

У центрі уваги М.Грушевського знаходились проблеми суспільного розвитку. Основою і рушійною силою суспільно-історичного процесу він проголошує народ під впливом Кирило-Мефодіївського братства, суб'єктом, альфою і омегою історичного поступу є народ. Він єдиний герой історії, який прагне зрозуміти своє економічне, політичне, соціальне і культурне становище, з'ясувати свої бажання та ідеали. За М.Грушевським усі періоди історії України непорушне пов'язані між собою саме народною боротьбою за свободу і демократію. Вчений знаходився на позиціях соціологічного монізму і через це історія цікавила його як процес життєдіяльності народних мас. Народ у поглядах М.Грушевського виступав не як абстрактне поняття, а як суб'єкт з національним обличчям. Автора турбували психофізичні та культурні ознаки народу. Саме вони зв'язують в національну цілість різноманітні угруповання українських людей, роблять з них живу національну індивідуальність, центральною фігурою історії українського народу М.Грушевський вважав селян, підкреслював "селянську" природу українського народу. На селі, за М.Грушевським, знаходяться основні джерела національної культури, самобутність українського народу. Саме селянство ніколи не зраджувало національні інтереси і тому у відродженні України селяни мають бути провідним суб'єктом.

Оскільки головною дійовою особою історії є народ з національним обличчям, великої уваги М.Грушевський надавав національному питанню. Історичний розвиток народу неможливий без вирішення питань, пов'язаних з національними потребами, інтересами, ідеалами, цілями та цінностями. Розв'язання національного питання неможливо здійснити без налагодження міжнаціональних відносин, в основі яких мають лежати принципи толерантності, узгодженості, довіри та поваги до свободи, незалежності та суверенітету етнічних спільностей, що входять до складу

народу.

Значну роль в суспільному розвитку відіграють держава і релігія. Політико-державний устрій суспільства повинен відповідати політико-державним уявам та сподіванням народу, а не нав'язуватися йому насильно. Вина за конфліктні ситуації між народом та державними органами, за М.Грушевським, завжди лежить на владі. Інтерес трудового народу - це найвищий закон суспільного розвитку .

У духовному житті народу визначну роль відіграє релігія. М.Грушевський високо оцінював факт входження України у християнський світ. Саме християнство сприяло прилученню українців до світового культурного процесу. Історичне покликання християнської церкви, за М.Грушевським, полягає саме у сприянні духовному очищенню й оновленню народу.

Аксіологічні погляди М.Грушевського формувалися під впливом європейського позитивізму та історіософської традиції, започаткованої кириломедодіївцями. Найвища цінність історичного процесу - народ з національним селянським обличчям як єдиний герой історії, який має свої соціальні, політичні, культурні національні цінності.

Праксеологічні позиції М.Грушевського пов'язані з його громадською та політичною діяльністю. 1917 р. він очолює Центральну Раду, обирається Президентом Української Народної Республіки. В радянські часи М.Грушевський не зраджує свої наукові та політичні ідеали, незважаючи на атмосферу недовіри і ворожнечі та звинувачення в участі в “Українському національному центрі”. М.Грушевський намагався втілити в життя ідею вільної соборної України.

Володимир Іванович Вернадський (1863 - 1945) - мислитель-натураліст, творець вчення про ноосферу, вчений зі світовим ім'ям. Навчався в Петербурзькому університеті, по закінченню якого в 1885 р. був залишений в ньому для підготовки до професорського звання. 1889-1890 рр. стажувався у Німеччині і Франції. З 1890 р. - приват-доцент, а з 1898 по

1911 р. - професор московського університету. З червня 1917 р. жив в Україні, приймав участь в політичному і громадському житті. В листопаді 1918 р. був обраний президентом організації Української академії. У 1920-1921 рр. - ректор Таврійського університету в Сімферополі. На початку 20-х рр. повертається в Росію де до останніх днів свого життя займається науково-організаційною роботою.

Онтологічне вчення В.Вернадського стосуються переходу біосфери в ноосферу, тобто сферу розуму. В.Вернадський звертає увагу на виняткову роль розуму, завдяки якому людство створює й перетворює природу.

Гносеологічні орієнтири В.Вернадського ґрунтуються на використанні у науковій діяльності філософських (законів діалектики), загальнонаукових (індукція-дедукція, аналіз-синтез тощо) та спеціальних методів дослідження.

Методологічні позиції В.Вернадського знаходяться на шляхах подолання вузького моністичного уявлення про Всесвіт. Він тяжіє до плюралістичної методології, тобто врахування всіх факторів, які впливають і можуть впливати на розвиток природи і суспільства.

Проблема людини турбує В.Вернадського з точки зору її впливу на біосферу, та відповідальність за свою діяльність. В.Вернадський наголошував на моральній відповідальності вчених за втілення наукових відкриттів у життя і за негативні наслідки їх впливу на оточуюче середовище і, зокрема, на людство.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку цікавили В.Вернадського з боку політичних шляхів, принципів, форм, методів та засобів. В.Вернадський був прихильником лібералізму та автономії, засуджував будь-яке насильство і кровопролиття, виступав за розвиток громадянських свобод. В.Вернадський вважав, що соціалізм є проявом насильства над особистістю і його не можна було вважати по-справжньому демократичним. В.Вернадський не залишався осторонь проблем стосовно українського народу. Він підкреслював, що з часів приєднання України до

Росії політика Москви полягала в тому, щоб “проковтнути” і “переварити” українців, підпорядкувати їх пануючій російській нації. В.Вернадський сподівався, що рано чи пізно Росія відмовиться від своєї експансіоністської політики і визнає за Україною право на національне визволення.

Аксіологічні уявлення В.Вернадського пов'язані з його вченням про ноосферу, то ото з обґрунтуванням виключної ролі людського розуму як реологічної сили. В.Вернадський вірив в здорові сили народу і вищою суспільною цінністю вважав дійсно людські відносини,

Праксеологічні позиції В.Вернадського виявлялись в його громадсько-політичних поглядах і уявленнях. Його праці “Размышления натуралиста”.

“Философские мысли натуралиста”, “Труды по всеобщей истории науки”, “Украинский вопрос и русское общество”, “Об автономии” та ін. суттєво вплинули на розвиток світогляду і становлення сучасної наукової картини. В.Вернадський засуджував централістські прагнення російських владних структур, позитивно ставився до українського національного руху, вважав його природним, оскільки він має коріння в самій життєдіяльності народу.

5.5 Філософська думка в Україні в 20-90-х роках ХХ ст.

Зазначений період в історії філософської думки в Україні був періодом соціалістичного будівництва. Це був чи не найскладніший період в історії вітчизняної філософії. Було заборонене будь-яке самостійне мислення. Заборонялося все, що не відповідало єдиним вимогам, єдиним завданням, єдиним цілям і єдиному світогляду. Дозволялося лише повторювати “глибокі” думки геніального мислителя всіх народів і часів - товариша Сталіна”. І все ж таки певні зрушення у філософському житті України були: 1944 р. був відкритий філософський факультет у Київському університеті, 1946 р. створюється Інститут філософії АН УРСР, 1950 р.

розпочав діяти Інститут підвищення кваліфікації (ІПК) при Київському університеті ім. Т.Шевченка.

Певною мірою позитивним зрушенням в ідеологічній сфері сприяв ХХ з'їзд КПРС 1956 р. так звана “хрущовська відлига” сприяла “другому відродженню” (перша відбулася в 20-х р.) філософії в Україні.

Зупинимося коротко на філософській творчості С.Семковського, В.Юринця, П.Копніна, А.Канарського, М.Тарасенко, В.Шинкарука, М.Злотіної та інших знаних в Україні філософів.

Семковський (Бронштейн) Семен Юлійович (1882 – 1937) - навчався в Петербурзькому університеті. У 1918-1920 р. працював викладачем Київського університету. У 1920-1922 рр. - професор Харківської академії теоретичних знань. У 1929 р. був обраний академіком Всеукраїнське академії наук (ВУАН). У 1934-1936 рр. очолив кафедру історії європейської культури і комісію філософії при ВУАН.

Онтологічні погляди С.Семковського ґрунтувалися на діалектичному та історичному матеріалізмі філософських питаннях природознавства. Обстоював діалектико-матеріалістичний світогляд. Першоосновою всього сущого приймав матерію як об'єктивну реальність, яка характеризується внутрішньою активністю та незалежним від свідомості існуванням. Рушійною силою розвитку при роді, суспільства і духовності визнавав внутрішні, іманентні суперечності.

Гносеологічні уявлення С.Семковського стосуються діалектики як логіки і теорії пізнання. Розкриваючи зміст діалектичних законів С.Семковський неправомірно ототожнював закон заперечення з однією із категорій, яка становить категоріальний апарат цього закону. Йдеться про тріаду, яка позначає ритмічність, закономірність зміни тези, антитези та синтезу.

Методологічні позиції С.Семковського характеризуються всебічним обґрунтуванням основних і неосновних законів діалектики. С.Семковський

розкривав діалектичний зв'язок причини й наслідку, звертав увагу на об'єктивну природу випадковості, виступав проти індетермінізму, розкривав універсальний взаємозв'язок предметів та явищ об'єктивної реальності, піддавав різкій критиці еклектику та схоластику.

Проблема людини була предметом швидше політичної орієнтації С.Семковського. Він прагнув всебічного розвитку людини, звільнення її від будь-яких форм експлуатації.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку також були питаннями перш за все політичних інтересів С.Семковського. Він виступав за еволюційний, тобто реформістський шлях перебудови суспільства.

Аксіологічні позиції С.Семковського виявились у його прихильності до марксизму, прагненні подолати догматичне ставлення до цього вчення. Найвищою цінністю С.Семковський вважав людину і звідси вів пошук діалектичних шляхів, принципів, форм та методів її визволення.

Праксеологічні орієнтири С.Семковського виявились в його активній участі з 1900 р. в соціал-демократичному русі в якості меншовика центристського напрямку. С.Семковський входив до складу меншовицького ЦК. У 30-х роках був необгрунтовано репресований і розстріляний 18 березня 1937 р. Реабілітований посмертно.

Володимир Олександрович Юринець (1891-1937) навчався у Львівській гімназії, Львівському університеті та Віденському університеті. Продовжував навчання в Берліні та Парижі. 1920 р. вступив до Червоної Армії, де працював політпрацівником, редагував армійські газети. Закінчив Інститут червоної професури, працював у Комуністичному університеті народів Сходу. У 1925 р. переїхав до Харкова, де очолив кафедру соціології в Українському інституті марксизму-ленінізму. Входив до складу ряду редакцій журналів. Академік ВУАН з 1929 р.

Онтологічні погляди В.Юринця сформувалися під впливом марксистської філософії, яку він прагнув розвивати в контексті новітніх досягнень науки. В.Юринець не залишив осторонь головні здобутки історії філософії,

зокрема найвидатніших представників сучасної йому ідеалістичної філософії.

Гносеологічні позиції В.Юринця пов'язані з визнанням того, що пізнавальний процес має чуттєвий та раціональний рівні. В.Юринець прагнув синтезувати філософські та загальнонаукові методи пізнання.

Методологічні уявлення В.Юринця характеризуються спробами збагатити діалектичний матеріалізм досягненнями наукового пізнання, діалектику - здобутками сучасної логіки.

Проблемі людини В.Юринець надавав значної уваги. Очолюючи кафедру соціології він планував і здійснював систематичні конкретно-соціологічні дослідження з метою пошуку конструктивних шляхів, форм, методів та засобів її всебічного розвитку.

Проблеми суспільного буття і суспільної свідомості також були в центрі уваги В.Юринця як філософа та соціолога. Він розгортав конкретно-соціологічні дослідження шляхів, форм, методів та засобів подолання протилежностей між містом та селом, людьми фізичної та розумової праці тощо.

Аксіологічні уявлення В.Юринця стосуються людини, суспільства та філософії як науки. Значної уваги він надавав усвідомленню необхідного зв'язку філософії з наукою і мистецтвом.

Праксеологічні позиції В.Юринця ґрунтуються на його прагненні розвивати марксистсько-ленінську філософію в тісному зв'язку з практикою соціалістичного будівництва, а не з вказівками "геніального мислителя сучасності". У 1933 р. В.Юринець був виключений з партії і заарештований, в Липні 1937 р. Розстріляний 4 жовтня 1937 р. До цього часу не реабілітований.

Павло Васильович Копнін (1922-1971). Навчався в середній школі. У 1939 р. вступив на філософський факультет московського інституту філософії, літератури та історії (знаменитий МІФЛІ), а 1941 по 1944 рр перебував в армії, навчався в аспірантурі московського педагогічного

інституту. Захистив кандидатську дисертацію на тему “Боротьба матеріалізму та ідеалізму в розвитку вчення про сутність судження”. 1955 р захистив докторську дисертацію “Форми мышления и их роль в познании”. У 1962-1968 рр. - очолював Інститут філософії АН України. 1968-1971 - директор Інституту філософії АН СРСР. Головні твори: “Діалектика як логіка”, “Вступ в марксистсько-ленінську гносеологію” та ін.

Онтологічні погляди П.Копніна пов'язані з філософією марксизму, яка в якості першооснови і рушійної сили всього існуючого приймає матерію як об'єктивну реальність, що існує до і незалежно від свідомості людини і людства і копіюється, фотографується їх свідомістю. матерія в розумінні П.Копніна не-якимось механічним скоплінням речей, а живим організмом, в якому предмети, явища і процеси знаходяться в суперечливій єдності. Саме їх гармонія і взаємовиключеність становить джерело розвитку і саморозвитку всього існуючого.

Гносеологічні уявлення П.Копніна розкриваються в його кандидатській та докторській дисертації і носять матеріалістичне забарвлення. Разом з тим, форми мислення існують у безпосередньому зв'язку із суб'єктом пізнання, тобто людиною. У процесі пізнання людина виступає як творчий активний суб'єкт.

Методологічні позиції П.Копніна ґрунтуються на діалектичному матеріалізмі. А це значить, що матеріалізм в діалектичним, рухливим, активним, дійовим, а діалектика матеріалістичною - пов'язаною із життєдіяльністю існуючих незалежно від свідомості явищ і процесів. Словом, П.Копнін прагнув, наскільки це було можливо в межах матеріалістичного монізму, подолати однобічність, неповноту, непослідовність марксистського матеріалізму.

Проблема людини цікавить П.Копніна в якості активного суб'єкта пізнавального процесу, такий підхід до проблеми людини виявився близький до неомаркстської західноєвропейської філософії.

Проблеми суспільства П.Копнін не розглядав, оскільки це було

“заборонено” в умовах догматичного ставлення до марксизму з боку офіційної ідеології.

Аксіологічні уявлення П.Копніна мають безпосереднє відношення до науки, логіки та логіки науки, а головне - до діалектики, яку він розглядає як логіку і теорію пізнання. Істиною вищого гатунку він вважає наукову істину, а не ідеологічну кон'юнктуру.

Праксеологічні позиції П.Копніна виявляються у його подвижницькому способі жаття. Він працював з Томську, Києві та Москві, відшукуючи **своїх** слухачів, учнів та соратників. П.Копніну було притаманне творче автентичне осмислення марксизму.

Анатолій Станіславович Канарський (1936-1984) - український філософ. Навчався в семирічній школі, військовому авіа технічному училищі морської авіації. 1961 р. вступив на філософське відділення історико-філософського факультету Київського університету. Після закінчення університету усе своє життя працював на кафедрі етики та естетики Київського університету. Головні твори А.Канарського: “Диалектика эстетического как теория чувственного познания” (1979), “Диалектика эстетического процесса: Генезис чувственной культуры” (1982).

Онтологічні погляди А.Канарського характеризуються діалектико-матеріалістичним ставленням до світу.

Гносеологічні уявлення А.Канарського стосуються пізнавальних аспектів естетичного. Естетика розглядається як форма, метод і засіб пізнання навколишнього середовища.

Методологічні орієнтири А.Канарського пов'язані з діалектикою історичного процесу в загальному контексті наукового пізнання, й культури.

Проблема людини є ключовою в естетичній концепції А.Канарського. Автор ґрунтовно проаналізував форми естетичної, чуттєвості та естетичної свідомості людини.

Проблеми суспільства та суспільного розвитку розглядаються

А.Канарським в контексті виховання молоді. А.Канарський глибоко розумів, що інтерес до світу пролягає через естетичне його сприйняття. Без естетичного ставлення до видимого і невидимого світу, до природи неможливе виховання не тільки освіченої, а й духовно розвиненої людини і суспільства.

Аксіологічні погляди А.Канарського мають пряме відношення до естетичного виховання людини. Отже, людина та її естетичні ідеали та цінності привертають до себе більше за все увагу А.Канарського.

Праксеологічні позиції А.Канарського виявилися в його плідній науковій і викладацькій діяльності. Як теоретик мистецтва А.Канарський надавав значної уваги генезису естетичної культури та її взаємозв'язку з практикою виховної роботи і взагалі з життєдіяльністю людини і суспільства. Естетичне освоєння світу є елементом практичної перебудови в людини і людства.

Олександр Іванович Яценко (1929-1985) – відомий український філософ. Народився в м. Сніжному Донецької області. Навчався на філософському факультеті та в аспірантурі Київського університету. Працював старшим викладачем, доцентом Житомирського сільсько-господарського інституту, доцентом кафедри філософії природничих факультетів Київського університету, старшим співробітником, завідуючим відділом діалектичного матеріалізму Інституту філософії АН УРСР. Головна праця О.Яценка “Целеполагание и идеалы” (1977).

Онтологічні погляди О.Яценка ґрунтувалися на діалектичному та історичному матеріалізмі. Варто зазначити, що вчений розглядав онтологічні питання стосовно першооснов і рушійних сил розвитку всього існуючого в єдності з гносеологічними, методологічними та іншими аспектами філософського розуміння світу.

Гносеологічні аспекти філософської спадщини О.Яценка пов'язані з пошуком шляхів та форм розробки законів і категорій матеріалістичної діалектики. Філософ прагнув до автентичного прочитання філософських

творів К.Маркса. Він надавав значної уваги розробці неосновних законів діалектики.

Методологічні засади творчості О.Яценка простежуються у розробці ним категорії “цілепокладання” та “ідеали” в контексті категорій “потреби”, “інтереси” та “цінності”, наданні переваги духовному фактору в життєдіяльності людини.

Проблема людини трактувалася О.Ясенком з позицій матеріалістичного розуміння історії, у відповідності з яким людина має природне походження, а її сутність детермінується сукупністю суспільних зв'язків і відносин. Разом з тим мислитель відчував недоліки моністичного розуміння історії і намагався їх подолати.

У поглядах на суспільство і суспільний розвиток О.Яценко дотримувався матеріалістичного розуміння історії, визнавав примат суспільної практики і звертав також увагу на творчу активність людського фактору в суспільному житті. Особливого значення О.Яценка надавав положенню К.Маркса про те, що історія є не що інше як діяльність людини, яка намагається задовільнити свої потреби, цілі, інтереси, ідеали та цінності. Рушійною силою суспільного розвитку виступає перш за все людина, а потім її суспільні об'єднання.

Аксеологічні принципи О.Яценка пов'язані з філософією та такими її складовими частинами як онтологія, гносеологія та методологія у їхньому органічному поєднанні.

Праксеологічні позиції О.Яценка простежуються у прагненні до втілення у життя його філософських поглядів і уявлень, допомагати людям. По завершенні навчання у Київському університеті О.Яценко перебував на низовій партійній роботі в Київській області (1954-1957). В останні роки свого життя працював завідувачим кафедрою філософії Інституту підвищення кваліфікації при Київському університеті.

Микола Васильович Дученко (1931-1988) – український філософ, доктор філософських наук, професор. Вищу освіту здобув на

філософському факультеті Київського університету, закінчив аспірантуру філософського факультету (1955-1958). Працював інспектором-методистом з навчальної роботи (1959-1960), заступник директора Інституту підвищення кваліфікації при Київському університеті (1970-1973). У 40 років захистив докторську дисертацію. У 1972 р. здобув звання професора. Був наймолодшим доктором наук і професором України. У 1973 р. був обраний завідуючим кафедрою філософії гуманітарних факультетів КДУ, а в 1978 р. – завідуючим кафедрою діалектичного матеріалізму названих факультетів. Головні твори М.Дученка: “Категорії суб’єкта та об’єкта в теорії пізнання діалектичного матеріалізму” (1964), “Проблема об’єкта в марксистсько-ленінській теорії пізнання” (1970) та інші.

Онтологічні погляди М.Дученка знаходились в орбіті марксистсько-ленінського вчення про буття. Першоосновою і рушійною силою всього існуючого вчений визнавав матерію як об’єктивну реальність, що існує до і незалежно від свідомості людей і разом з тим відображається в ній.

Гносеологічні проблеми переважали в філософській спадщині М.Дученка. Він поділяв матеріалістичні уявлення про чуттєві та логічні шляхи, форми, принципи, методи і засоби пізнавальної діяльності. Головну увагу філософ надавав з’ясуванню природи категорій суб’єкта та об’єкта в пізнавальному процесі.

Методологічні позиції М.Дученка розкриваються в розумінні ним співвідношення суб’єкта та об’єкта не тільки в теорії пізнання, а й у широкому світоглядному висвітленні людської діяльності.

До людини М.Дученко ставився перш за все, як до діяльнісного суб’єкта пізнавального процесу. Разом з тим філософ звертав увагу на необхідність формування і розвитку активної життєвої позиції будь-якої людини з метою її всебічного вдосконалення та суспільного прогресу.

Проблеми суспільного розвитку не стояли осторонь онтологічних, гносеологічних, методологічних та антропологічних поглядів мислителя. В якості основи суспільного розвитку М.Дученко приймав людський фактор у

поєднанні з наукою і практикою побудови нового суспільного ладу.

Аксіологічні орієнтири М.Дученка пов'язані з гносеологією та світоглядом. Йдеться про те, що гносеологія має ґрунтуватися на прогресивних світоглядних позиціях, а у світогляді повинен домінувати раціонально-гуманістичний імператив.

Праксеологічні позиції М.Дученка базуються на принципах матеріалізму та діалектики. Мислитель займав активну життєву позицію, сприяв розвитку творчих зв'язків Київського університету з країнами демократичної орієнтації, працюючи заступником декана факультету країн народів соціалістичної демократії (1960-1962) та декана підготовчого факультету для іноземних громадян (1962-1970).

Вадим Петрович Іванов (1933-1991). Навчався в Ніжинській середній школі, на філософському факультеті Київського університету, аспірантурі. У 1968 р. захистив кандидатську дисертацію, у 1979 р. - докторську дисертацію з філософії. Професор - з 1987 р.

Онтологічні погляди В.Іванова свідчать про його схильність до діалектико-матеріалістичного напрямку. Він негативно ставився до поділу філософії на діалектичний та історичний матеріалізм, який був притаманний марксистсько-ленінській традиції. Його аргументація зводилася до того, що такий поділ веде до нехтування низкою світоглядних категорій, зокрема, таких, як: світ, життя, людина та ін.

Гносеологічні уявлення В.Іванова випливають з його прагнення переосмислити проблему зв'язку філософії з життям, світоглядом і самоусвідомленням людини.

Методологічні позиції В.Іванова простежуються в його виступах за перебудову філософського мислення, ставлення до філософської проблематики, структури курсу філософії, переосмислення її базису та структури. Філософія, за В.Івановим, має бути вплетеною в смислове поле людської діяльності. Філософський категоріальний апарат має розвиватися в якості форм практичного освоєння людиною світу, подолання ото-

тожнення категорій “світогляд” і “філософія”, “знання” й “свідомість”, “світ” і “матерія”.

Проблема людини в філософській спадщині В.Іванова займає ключове положення. Розглядаючи цю проблему, він Виходив, насамперед, з діяльнісних аспектів людського буття, складовими частинами якого виступають онтологічні, гносеологічні, методологічні та інші чинники в їх єдності, оточуючий світ є людський світ, основа людської життєдіяльності. Філософія має обслуговувати людину і її основою має бути сама людська сутність.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку В.Іванов розглядав з позицій людини. Він звертав увагу на те, що людина є частиною і природи і суспільства. Вона є тією живою істотою, яка з'єднує природу і суспільство. Тому від ставлення людини до природи залежить екологічна стабільність в світі, на суспільство людина суттєво впливає, але ще більш суттєво суспільство впливає на людину.

Аксіологічні орієнтації В.Іванова пов'язані перш за все з проблемою людини, її світоглядом та культурою.

Праксеологічні позиції В.Іванова найбільш яскраво проявилися у його намаганнях перебудувати філософію у напрямку практично - діяльнісної природи людини.

Надія Павлівна Депенчук (1920-1992) - український філософ, методолог науки, доктор філософських наук, професор, навчалася у середній школі. 1938 р. вступила на біологічний факультет Київського університету. 1943 -1944 рр. - медсестра військового шпиталю. Після війни продовжила навчання, захистила докторську дисертацію. Завідувала відділом філософських питань біології та екології. Коло наукових інтересів Н.Депенчук досить широке: філософські проблеми походження життя, проблеми генетики, методології наукового пізнання тощо.

Онтологічні погляди Н.Депенчук мають матеріалістичне забарвлення, коло її наукових інтересів становлять проблеми розвитку

живої природи, організації та функціонування живих Систем, Системності та структури живого.

Гносеологічні уявлення Н.Депенчук мають відношення до діалектики наукового пізнання, осмислення законів і категорій фізики, математики» біології у їх взаємозв'язку.

Методологічні позиції Н.Депенчук ґрунтуються на основі системно-структурного аналізу. Вона всебічно обґрунтовувала цілісність біологічного знання, а також ідею доповняльності як одного з методологічних принципів пізнання не тільки фізичних, а й біологічних об'єктів. Філософське осмислення проблем біології Н.Депенчук здійснювала через використання методів інших наук, виходячи з діалектичного уявлення про те, що все в світі взаємопов'язане.

Проблема людини в творчості Н.Депенчук розглядалася з боку адекватного переосмислення біології людини.

Проблем суспільства і суспільного розвитку Н.Депенчук торкається в системі “наука – виробництво” шляхом впровадження еколого-еволюційного підходу, взаємозв'язку точних наук і біології, етико-моральних аспектів екології.

Аксіологічні позиції Н.Депенчук пов'язані з природничими та суспільствознавчими поглядами на людину, діалектичним мисленням.

Праксеологічні орієнтири Н.Депенчук виявилися в її високих організаторських здібностях, самостійності та оригінальності мислення, переконливості, умінні відстоювати свою точку зору на протипагу номенклатурним чиновникам від науки.

Микола Феодосійович Тарасенко (1939-1995) - український філософ. 1958 р. закінчив Одеський технікум підготовки культ просвітників. 1967р. закінчив філософський факультет і отримав призначення в Інститут філософії АН УРСР. Закінчив аспірантуру, захистив кандидатську дисертацію 1973 р. 1987 р. захистив докторську дисертацію. В тому ж році був обраний деканом філософського факультету Київського

університету, де працював до кінця свого життя, М.Тарасенко опублікував більше 51 наукових праць.

Онтологічні погляди М.Тарасенка ґрунтувалися на марксистсько-ленінській філософії, де в якості першооснови і рушійної сили розвитку всього існуючого приймається матерія в її діалектичному забарвленні. М.Тарасенко головну увагу звертав на специфіку співвідношення технології та культури, запропонував та реалізував оригінальний підхід до аналізу соціально-культурних основ технології, який полягає (на відміну від субстратного, формаційного та структурно-функціонального) у виявленні інтерсуб'єктивного змісту промислової технології через специфіку суспільних форм практики та суб'єкт-об'єктних відносин.

Гносеологічні уявлення М.Тарасенка знаходяться в орбіті діалектичного бачення світу, форм та методів його пізнання.

Методологічні позиції М.Тарасенка ґрунтуються на діалектичному обґрунтуванні гармонійних стосунків людини і природи, органічного поєднання форм руху матерії та технологій, які будуються на основі колективної праці людей.

Проблема людини розглядається М.Тарасенком через призму стосунків з природою. Людина є природна, суспільна і духовна істота. Сказане кристалізується у формулі М.Тарасенка “природа-технологія-культура”.

Проблема суспільства та суспільного розвитку розглядається М.Тарасенком в системі “природа-технологія”, де технологічні процеси уявляються як суб'єктивно-об'єктивні відносини.

Аксіологічні орієнтири М.Тарасенка свідчать про його намагання поставити на світоглядний рівень людські відносини. Це була смілива альтернатива більшовицькій практиці, де людина розглядалася не як самобутня цінність, а як елемент, додаток до машини.

Праксеологічні позиції М.Тарасенка простежуються у тому, щоб наблизити філософів до життя, розглянути світоглядні проблеми у поєднанні з розвитком суспільства, матеріального й духовного Виробництва, червоною

стрічкою через які проходить положення про інтерсуб'єктний зміст промислової технології.

Марія Львівна Злотіна (1921-2000) - український філософ-перипатетик, один із фундаторів соціологічної думки в Україні. 1938 р. вступила на Філософський факультет Московського інституту філософії і літератури (МІФЛІ). Після закінчення війни завершує філософську освіту в Московському університеті ім. М.Ломоносова. З 1947 р. і до кінця свого життя працювала в Київському університеті ім. Т.Шевченка. У 1952 р. захистила кандидатську, а у 1965 р. - докторську. З кінця 1950-х років викладала на кафедрі філософії Інституту підвищення кваліфікації.

Онтологічні погляди М.Злотіної ґрунтувались на діалектичному матеріалізмі, у відповідності з яким першооснову і рушійну силу розвитку всього існуючого становить само рухливість матерії як об'єктивної реальності. Треба зазначити, що М.Злотіна завжди дотримувалась не букви, а духу марксизму.

Гносеологічні уявлення М.Злотіної ґрунтуються на марксистсько-ленінській теорії відображення. Основою мислення є суспільно-історична практика, мислення поза матерією не існує. Почуття виникають внаслідок взаємодії людини з об'єктивною реальністю. Почуття є перетворення енергії у факт свідомості. М.Злотіна дотримувалась марксистсько-ленінської формул, стосовно того, що пізнання є процес руху від активного споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики. М.Злотіна вважала, що істина - це знання, об'єктивний зміст якого не залежить від людини і людства. Істини вона поділяла у відповідності з марксистсько-ленінською традицією на об'єктивну, абсолютну і відносну. Також вона виходила з точки зору Г.Гегеля стосовно того, що істина завжди конкретна. Методологічні позиції М.Злотіної співзвучні марксистсько-ленінському вченню про діалектику. Діалектика, за М.Злотіною, є логіка процесу, логіка становлення будь-чого, а не логіка функціонування завершеного результату, М.Злотіна розглядала будь-які процеси крізь призму діалектики,

що вимагало всебічного, глибокого, повного й послідовного дослідження. Наукове дослідження пов'язане з тим, до в ньому задіяні три групи явищ: по-перше, об'єкти, по-друге, форми, методи та засоби пізнання, по-третє, сам суб'єкт пізнавальної діяльності. М.Злотіна виходила з того, що діалектика вимагає врахування специфіки конкретного.

Проблема людини не була спеціальним предметом філософії М.Злотіної. Але її викладацька діяльність пов'язана була з тим, щоб допомогти молодим людям (студентам) мати власний об'єктивний погляд на життя, який був би збагачений науково-діалектичним (а не догматично-діалектичним) методом.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку не були предметом спеціальних філософських розвідок М.Злотіної. Але як людина, яка виховувалась в епоху тоталітаризму, вона щиро вірила в комуністичне майбутнє, тобто в можливість такого рівня суспільного розвитку, коли людські відносини будуть сприяти всебічному розвитку кожної людини. Разом з тим М.Злотіна критично ставилась до практики соціалістичного будівництва. З особливим сарказмом вона ставилась до таких новацій радянських теоретиків як “розвинутий” та “зрілий” соціалізм. М.Злотіна говорила, що термін “розвинутий” можна віднести до людини, але не до суспільства, а “зрілим” може бути певна стадія розвитку плода, за якою наступає фаза “гниття”, її розуміння соціалістичного суспільства ґрунтувалось на ідеї іманентної суперечливості суспільного розвитку.

Аксіологічні позиції М.Злотіної полягали в її вірі у моральний кодекс будівників комунізму. Практику ж соціалістичного будівництва вона зважувала на принципах діалектики. Саме діалектика була для неї тією там “лакмусовим папірцем”, який дозволяв чітко розмежувати істину від її антиподів.

Праксеологічні позиції М.Злотіної, по-перше, детермінувались марксистсько-ленінським вченням про роль суспільно-політичної практики як критерій істини. По-друге, М.Злотіна була достатньо мудрою і мужньою

людиною і з принципових питань не поступалася істиною. Мабуть, не випадково на її докторську дисертацію було зроблено негативний відгук і на засіданні експертної комісії ВАК СРСР їй вдалося після довгої полеміки переконати людей у своїй правоті.

Володимир Іларіонович Шинкарук (1928-2001) філософ, доктор філософських наук, теоретик соціального та політичного пізнання. 1950 р. закінчив Київський університет ім. Т.Шевченка, філософський факультет. 1953 р. захистив кандидатську дисертацію “Матеріалізм О.М.Радищева”. 1965 р. - докторську дисертацію “Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля”. Працював в Київському університеті. Один із засновників Київської філософської школи. Автор понад 350 наукових праць.

Онтологічні погляди В.Шинкарука розвивалися в орбіті марксистко - ленінського матеріалізму. Але В.Шинкарук відходив від ортодоксального марксизму-ленінізму в бік антропоцентризму. Це означало, що центр уваги філософа зміщується на онтологію людського буття, а не буття взагалі, чи класове буття.

Гносеологічні уявлення В.Шинкарука мають діалектико-матеріалістичне забарвлення, тобто він дотримувався філософських, загальнонаукових та спеціальних методів теоретичної та практичної діяльності.

Проблема людини в філософській концепції В.Шинкарука займає центральне місце. Він всебічно розглядав людину в якості природної, суспільної та духовної істоти. Світ дається людині передусім у формах її діяльнісного впливу на нього. Існує, за В.Шинкаруком, дивовижна подібність між структурою діяльності й самосвідомості людини.

Проблема суспільства і суспільного розвитку хвилювали В.Шинкарука не менше, ніж проблеми людини. Незважаючи на ідеологічні обставини 60 - першої половини 80-х років, В.Шинкарук схилився до лібералізації суспільства» прагнув послаблення авторитарно-тоталітарного суспільного режиму.

Аксіологічні принципи В.Шинкарука полягають головним чином у його намаганнях розвинути антропологічну проблематику, збагачену діалектичним та історичним матеріалізмом.

Праксеологічні позиції В.Шинкарука розвивались в контексті перебудовчих процесів в СРСР та боротьби українського народу за побудову суверенного, правового, соціального та демократичного українського суспільства.

Володимир Миколайович Мельников (1923-2003) – знаний в Україні філософ, спеціаліст в галузі формальної та діалектичної логіки. Народився в м. Харкові, навчався в 91-й середній школі. Під час Великої Вітчизняної війни В.М.Мельников захищав Сталінград, звільняв Донбас, Волинь і Польщу. Був нагороджений орденами і медалями. Вищу освіту здобув у Харківському юридичному інституті в 1948-1952 рр., який закінчив з відзнакою. Навчався в аспірантурі Інституту філософії НАН України. У 1960 р. захистив кандидатську дисертацію по темі “Сутність і явище – категорії матеріалістичної діалектики”, а у 1991 р. – докторську дисертацію по темі “Категоріальність мислення”. Автор більше 20 робіт з логіки та методології сучасної фізики, зокрема: “До питання про природу філософських категорій” (1959), “Задачник по логике” (1962), “Логические задачи” (1989) та ін.

В галузі онтології В.Мельников знаходився на позиціях діалектичного матеріалізму, розробляв категоріальний апарат матеріалістичної філософії у співпраці з фахівцями природознавчих дисциплін Донецького національного університету та інших вузів регіону.

Гносеологічні погляди В.Мельникова розвивалися в контексті діалектичного матеріалізму. Вчений враховував два ступені пізнавального процесу: чуттєвий і раціональний; розробляв філософські та загальнонаукові форми та методи пізнання.

В галузі методології В.Мельников переважно розробляв раціональні шляхи, форми, принципи і методи теоретичної та практичної діяльності. У

полі зору наукових інтересів вченого знаходилася розробка методологічних функцій філософії в системі науки та культури.

Проблема людини в значній мірі цікавила В.Мельникова з боку сприяння розвитку інтелектуального потенціалу студентської молоді. Переважаючого значення В.Мельников надавав формуванню самостійної думки, пошуку оригінальних думок у слухачів, логічному обґрунтуванню своєї позиції.

У поглядах на суспільство і суспільний розвиток В.Мельников був прихильником оптимістичних орієнтацій, поважливо ставився до засновників вчення про комуністичну суспільно-економічну формацію, вважав, що не варто ототожнювати засновників і виконавців комуністичної ідеї. В.Мельников підкреслював, що спалювати можна будь-яку ідею, адже історичний процес є не що інше, як боротьба інтересів не тільки окремих особистостей, а й певних верств, партій, класів, націй тощо.

Аксеологічні позиції В.Мельникова простежуються в його творах, де червоною ниткою проходить думка про необхідність шанувати і розвивати інтелектуальні здібності людини, опанувати законами логіки як науки.

Праксеологічні орієнтири В.Мельникова пов'язані з його участю у Великій Вітчизняній війні, активною життєвою позицією в роботі партійної організації Донецького університету, де він працював понад 40 років, в міській організації суспільства “Знання”, лекторській роботі в Донецькій області, у посаді професора, вченого секретаря Ради ДонНУ по присудженню наукових ступенів.

Віктор Васильович Альохін (1931-2003) – філософ, доктор філософських наук, професор, відомий спеціаліст в галузі методологічних проблем управління. Народився в м. Слов'янську Донецької області. Навчався в Слов'янському механічному технікумі, працював інженером-конструктором в “Главмаметі”. Вищу освіту здобув на філософському факультеті Московського університету ім. М.Ломоносова. Там же навчався в аспірантурі. В 1967 р. захистив кандидатську дисертацію. 1983 р. захистив

докторську дисертацію по темі “Інженерно-технічна діяльність як предмет філософського аналізу”. Завідував кафедрами філософії в Московському медичному інституті ім. Сеченова, Горлівському інституті іноземних мов, Донецькому університеті, працював у посаді професора кафедри філософії Донецької державної академії управління. Автор численних праць, зокрема: “Философские проблемы инженерно-технического труда” (1983), “Отчуждение и социальное управление (философско-социологический анализ)” (2000), “Формації і хвилі цивілізації” (2002) та ін.

У поглядах на буття В.Альохін знаходився на позиціях діалектичного та історичного матеріалізму, приймаючи в якості першооснови та рушійної сили всього існуючого матерію як об’єктивну реальність існуючу незалежно від свідомості людей. Разом з тим він надавав значної уваги духовному фактору суспільного розвитку. В.Альохін обґрунтовував положення про вирішальну роль науки в системі продуктивних сил суспільства.

Гносеологічні позиції В.Альохіна свідчать про його поважливе ставлення як до емпіричних, так і раціональних принципів, шляхів, форм і методів пізнавального процесу. Особливого значення в творчості В.Альохіна набули гносеологічні аспекти відчуження в соціальному управлінні. Займався пошуком шляхів, принципів, форм та методів розв’язання проблем відчуження в сфері управління суспільними процесами.

Методологічні погляди і уявлення В.Альохіна пов’язані з розробкою принципів матеріалізму і діалектики в галузі державного управління розвитком продуктивних сил суспільства. Вчений обґрунтовував три рівня управлінського процесу: 1) технологічний; 2) прагматичний та 3) морально-світоглядний, які мають органічний взаємозв’язок. Домінуюча роль в цьому процесі належить світоглядному фактору.

Проблема людини в творчості В.Альохіна розглядається через призму інженерно-технічної діяльності. Особливої уваги В.Альохін надавав

проблемам походження і сутності людини в контексті екзистенціальної філософії. Філософ відчував обмеженість одномірного, матеріалістичного моностичного ставлення до людини. Значної уваги В.Альохін надавав проблемам мислення і діяльності менеджера, якому мають бути властиві плюралістичні орієнтири і толерантне ставлення до інакомислячих.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку не залишалися осторонь у філософських розвідках В.Альохіна. Мислитель в позитивно-критичному плані ставився як до формаційної теорії К.Маркса, так і до сучасної цивілізаційної теорії Е.Тоффлера. В якості основи і рушійної сили суспільного розвитку В.Альохін приймав духовний фактор помножений на технічний прогрес.

Аксіологічні позиції В.Альохіна ґрунтуються на тому, що в центрі уваги його філософських поглядів знаходиться проблема “людина-інженер-менеджер”. Тобто В.Альохін прагнув з’ясувати саме такий вектор розвитку людини, хоча й не заперечував інших варіантів її розвитку. Найвищою цінністю В.Альохін вважав духовний чинник і зокрема творчість людини, яка є головним її виміром та умовою всебічного розвитку особи.

Праксеологічні принципи В.Альохіна знайшли розвиток в його філософській системі “наука-технологія-техніка”. В.Альохін обґрунтував необхідність відкриття філософської аспірантури на кафедрі суспільно-гуманітарних дисциплін в Донецькій державній академії управління. Він також вважається засновником наукової школи з філософії управління в ДонДАУ. В.Альохін є автором інженерних винаходів, пов’язаних з механізацією та автоматизацією процесів в галузі коксохімічного виробництва.

ВИСНОВКИ

XIX століття ввійшло в українську філософську думку диханням Великої французької буржуазної революції. Саме вона надихнула прогресивну частину українського народу на пошук власних шляхів, форм, методів та засобів звільнення України від російського самодержавства зазіхань інших сусідів на її суверенітет. На превеликий жаль Москва ставилася до України не як до самостійної, чи, хоча б, автономної країни, а як до частини Великооруської держави. Тому вона впроваджувала в Україні такі заходи, які були корисні Російській імперії.

XX століття ввійшло в українську філософську думку подихом Великої Жовтневої революції, як її називали більшовики, що було сприйнято більшістю трудового народу як позитивний факт. Розчарування з'явилися потім, пізніше. Але про це межа йтиметься трохи далі.

Поки що ми звертаємо увагу на те, що саме детермінувало спалахи та згасання філософської думки в Україні. Зі сполохами ми пов'язуємо розвиток раціоналізму, зі згасанням— ірраціоналізму. Хоча в цілому раціональні та ірраціональні погляди, уявлення та вчення іманентне притаманні філософії будь-якого народу, чи регіону.

Кінець XX століття знов-таки позначився в долі українського народу і його філософській думці значними зрушеннями, які за своїм значенням мають по істині революційний характер; революційний не в значенні класової боротьби, а в значенні фундаментальних зрушень. Але вони тільки помітилися. Рух України до справжнього (а не папірцевого, надуманого) суверенітету, відбувається не так швидко, як хотілося б. Заважають, як завжди, виключно людська жадібність, марнославство, гонитва за золотом, сріблом з боку можновладців державних структур. Інколи здається, що

історія рухається самостійно і незалежно від людей. Здається, що Україні надто поталанило в тому значенні, що їй відкрився широкий шлях до суверенітету. Але вона цього не чекала. І ті люди, які були ближче до державних, тобто всенародних ресурсів, перш за все почали займатися накопиченням матеріальних ресурсів, оскільки на більше у них не вистачало ні розуму, ні часу.

Після короткої характеристики епох XIX і XX століть повернемося до розвитку філософської думки в Україні впродовж XIX століття. Підсумки будемо проводити за тими критеріями, за якими ми розглядали філософські погляди і уявлення мислителів зазначеної доби; онтологічні, гносеологічні, методологічні, проблеми людини і суспільства, аксіологічні та праксеологічні.

1 В онтологічній сфері значних зрушень не сталося у порівнянні з ХУІІ століттям. Тут спрацював механізм відносної автономності, самостійності духовного розвитку суспільства у порівнянні з суспільним буттям. Більше того суспільна свідомість деякий час запізнювалася з адекватною реакцією на зміни, що відбувалися в суспільстві. Так, в першій половині XIX ст. уявлення більшості вчених і письменників про першооснови всього суцього еволюціонують від ідеалізму до матеріалізму. Значний вплив на онтологічні уявлення українських мислителів мала класична німецька філософія, яка також виникла під впливом Французької буржуазної революції. Так, онтологічні погляди П.Подія, Г.Челпанова та ін. формувались під впливом ідей І.Канта, а Й.Шад критикував агноцизм та апріоризм І.Канта. О.Козлов знаходився під впливом Г.Ляйбніца і вважав, що справжній світ становить систему взаємодіючих різноманітних субстанцій. Онтологічні погляди О.Гілярова близькі до філософського вчення В.Соловйова про “всеєдність”, оскільки О.Гіляров дотримувався положення про тотожність буття і свідомості.

У другій половині XIX століття суспільно – політичне життя в Росії і, відповідно, в Україні жвавішає внаслідок того, що кріпацтво залишалося

ахіллесовою п'ятою Російської імперії. Поглибила кризу поразка Росії в Кримській війні. Врешті-решт, склалася революційна ситуація і царизм змушений був скасувати кріпосне право 19 лютого 1861 року. Незважаючи на це в Україні виникають осередки національно-визвольного руху. Прогресивно мислячі люди відгукуються на проникаючі в Україну альтернатив-марксистські та позитивістські погляди, якими навантажуються онтологічні уявлення М.Драгоманова, В.Антоновича, П.Чубинського, О.Кістяківського, І.Франка, Л.Українки, М.Грушевського та ін. На особливу увагу заслуговує онтологічне вчення В.Вернадського про перехід біосфери в ноосферу.

Онтологічні погляди мислителів 20-80-х років ХХ століття знаходилися під впливом панівної в Радянському союзі марксистсько-ленінської філософії, діалектичному та історичному матеріалізмі. Це стосується всіх хто не Виїхав за межі України, зокрема: С.Семковського, В.Юринця, П.Копніна, Н.Депенчук, А.Канарського, В.Іванова, М.Тарасенка, М.Злотіної, В.Шинкарука та ін.

2 Гносеологічні уявлення мислителів ХІХ-ХХ століть також різнобарвні. Вони детермінуються як онтологічними позиціями авторів, власне особливостями пізнавального процесу, а також впливом гносеологічних концепцій іноземних філософів.

Значної уваги надавалося проблемі тотожності об'єкта і суб'єкта пізнання. Більшість мислителів виходили з того, що пізнавальний процес розпочинається з чуттєвої інформації, специфіка якої полягає в тому, що вона дає знання лише про окремі, одиничні предмети, явища та процеси. Завдяки органам почуттів природа проникає в свідомість людини. Констатація загальних ознак в явищах та їх зв'язку з найвищою духовною сутністю відбувається на вищому рівні пізнання з активною участю розуму та розсудку. Розум характеризується волею, єдністю чуттєвого і логічного пізнання, а розсудок є логічним пізнанням. Все в світі можна пізнати, крім Бога (Д.Велланський). Мислителі поважно ставилися до почуттів, волі та

розуму простих людей (І.Котляревський, Т.Шевченко). Дехто із авторів використовує метод моделювання світу (М.Гоголь) на зовнішній та внутрішній, видимий і невидимий. Цей метод був запозичений в античності (Платон), використовувався в середньовічній філософії, а також в філософських поглядах Г.Сковороди. Звертається увага на роль слова як знаряддя пізнавальної діяльності (О.Потебня). Чуттєвий ступінь пізнання розкривається не поверхово, а здобуває поглиблене осмислення на рівні побуту, звичаїв, почуттів, прагнень (М.Костомаров). В якості форм та методів пізнавальної діяльності українські мислителі зазначеного періоду використовують мій (М.Гоголь, Т.Шевченко). Гносеологічні погляди мислителів ХІХ ст. характеризуються критичним ставленням до передуючого філософського досвіду. Наприклад, П.Лодій, Й.Шад та ін. критикували кантівський агностицизм, схвально ставилася до достовірності даних чуттєвого досвіду, мислення людини. Критерій істини вбачали в несуперечності і одностайності думок (П.Лодій).

Почуття повідомляють не тільки про необмеженість природи, але й явищ нашого власного внутрішнього світу (О.Новицький).

Розсудок класифікує все розмаїття природи і зводить його до двох головних начал - матерії та духу (О.Новицький).

Розум своїм світлом ідей об'єднує двоїстий світ, надає його єдності гармонії (О.Новицький).

Досвід та умоспоглядання відіграють значну роль в процесі пізнання. Вони діють разом. Досвід надає речам зміст, єдність, дійсність, а умоглядність - форму, єдність і необхідність (О.Новицький).

Звертається увага на методи дослідження історико-філософського процесу. До цих методів належать індуктивний та дедуктивний, аналітичний та синтетичний. Пізнавальний процес підрозділяється на три основних етапи: 1 - чуттєвий рівень, 2 - рівень уявляючої свідомості та 3 - рівень мислення (С.Гогоцький).

Істина є гармонійне поєднання мислення і буття, а її критерії

знаходяться у внутрішньому житті людини, одухотворена і й релігією (С.Гогоцький).

Розум не може збагнути індивідуальне, оскільки має справу з індивідуальним (П.Юркевич).

Серце охоплює все, що знаходиться за межами розуму, а саме моральність людини (П.Юркевич).

Розум відіграє значну роль в релігійному житті людини (П.Ліницький).

Об'єкти пізнання Бог, Природа і Людина в їх цілісності (П.Ліницький).

Бог підлягає пізнанню, оскільки він створив людину за власним образом і подобою. Але пізнати стовідсоткове Бога неможливо, який є неконкретним і необмеженим (О.Козлов).

На роль і значення суб'єктивного фактору в пізнавальному процесі звертав увагу Г.Челпанов.

Відчуття виступають символами речей, в яких є частинка емоцій та розсудку людей (Г.Челпанов). Тому образи речей не стовідсоткове відповідають речам. Кантівські "речі в собі" є джерелом об'єктивності, по-перше. По-друге, причиною відчуттів, по-третє, єдністю свідомості. "речі у собі" становлять тотожність змісту реального буття речей з поняттями про них (Г.Челпанов).

У природі та суспільстві мають місце об активні закони їх розвитку (М.Драгоманов).

В процесі пізнання вирішального значення надається науковому аналізу (В.Антонович).

Емпіричні та теоретичні методи дослідження мають бути гармонійно поєднанні (П.Чубинський).

Раціональні шляхи, принципи» форми та методи пізнання мають вирішальне значення (О.Кістяківський).

Дехто скептично ставиться до ірраціоналізму А.Шопенгауера,

Ф.Ніцше (І.Франко).

Використання народних обрядів, антично-міфологічних, біблійно-християнських сюжетів (Л.Українка).

Серце є синтетичне поняття, яке охоплює почуття, волю, розум (Л.Українка).

Критичне ставлення до філософських концепцій І.Канта, Г.Гегеля та К.Маркса (М.Грушевський). Розробляв історико-соціологічний метод (М.Грушевський). Перевага надається національно-особливому а загальнонародному (М.Грушевський).

У процесі пізнання використовують філософські (закони діалектики), загальнонаукові (індукція-дедукція, аналіз-синтез) та спеціальні методи дослідження (В.Вернадський).

Гносеологічні погляди та уявлення мислителів ХХ ст. знаходяться переважно під впливом філософії Г.Гегеля та К.Маркса. Тому значної уваги надається проблемі співвідношення діалектики, логіки та теорії пізнання (С.Семковський, М.Злотіна, В.Шинкарук).

Естетика розглядається як форма, метод і засіб пізнання (А.Канарський).

В пізнавальному процесі мають використовуватися закони діалектики, закони і категорії фізики, математики, біології (Н.Депенчук).

3 Методологічні позиції мислителів ХІХ століття характеризуються всебічним обґрунтуванням шляхів, форм, методів та засобів теоретичної та наукової діяльності. Перш за все мислителі ХІХ ст. обґрунтовували єдність почуттів, розсудку та волі в процесі життєдіяльності людини. Але ансамбль всіх складових частин пізнавального процесу одні обмежували розумом (Д.Велланський), який нібито єдиний дає інформацію про сутність речей і оперує ідеями. Чимало уваги звертається також на те, що філософія як наука про сутність всього суцього має розглядатися в якості основи для інших наук (Д.Велланський). Мислителі ХІХ ст. послідовно обстоювали органічний зв'язок емпіризму та раціоналізму, єдність теорії та практики,

аналізу і синтезу, вимагали конкретно-історичного підходу до вивчення явищ природи, суспільства та духовності (М.Максимович).

Значної уваги надавалось обґрунтуванню пріоритетів духовності перед буденним, самоусвідомленню національної ідентичності широких верств українського суспільства (І.Котляревський).

Прагнення розкрити суперечливість буття в усіх його барвах простежується в творчості М.Гоголя. Він швидше схиляється до плюралістичного бачення світу, його погляди на суспільне буття мають екзистенційне вбрання.

Не залишається осторонь обґрунтування мови як знаряддя людської - діяльності (О.Потебня).

Прагнення до будь-якого явища підійти істерично, тобто з точки зору минулого, теперішнього і майбутнього з урахуванням життєвих обставин характеризує методологічні позиції М.Костомарова. Він також вважав, що духовне має перевагу перед матеріальним.

П.Куліш обґрунтовував положення про те, що вчення І.Христа є "наукою наук". Звідси випливало метрологічне положення про те, що в життєдіяльності людей вирішального значення набуває духовна природа, царство необмеженого духу. Мислителям ХІХ століття притаманна в певній мірі плюралістична традиція, коли йдеться про органічне поєднання монізму і дуалізму, деїзму і пантеїзму. (Т.Шевченко).

З'ясовувалось уявлення про співвідношення чуттєвої та логічної інформації. П.Лодій вважав, що органи почуттів повідомляють про світ істинний, де мають місце оригінали речей, а знання про нього - неістинне, оскільки є похідним, залежним від світу почуттів, і відповідно є копією чуттєвих речей. (П.Лодій). Пошуку діалектики речей значної уваги надає Й.Шад, який джерело розвитку всього існуючого вбачав в протиріччі, сторонами якого є протилежності. В якості останніх, за Й.Шадам, виступають протягування та відштовхування, подразливість та відчуття, бажання і здатність мислити. Внаслідок цього в природі все поєднано і

становить один живий організм.

О.Новицький також намагається піймати гармонію та взаємовіключенність внутрішніх та зовнішніх сил розвитку всього існуючого.

Органічній єдності емпіричних та теоретичних методів пізнавальної діяльності надавав особливого значення С.Гогоцький. Він обстоював положення про діалектичний зв'язок об'єктивного і суб'єктивного світу речей, обстоював ідею історизму в розвитку всього існуючого. Подібних поглядів дотримувався також П.Юркевич, який обґрунтовував положення про співвідношення серця і розуму. Серце опоряджує а голова (розум) контролює пізнавальний процес, диригує ним.

До методологічних уявлень українських мислителів ХІХ ст. варто віднести обґрунтування ролі філософії в духовному освоєнні світу, її ролі в забезпеченні єдності, цілісності та гармонійності пізнавального процесу (П.Ліницький). Поруч з критикою агномтизму І.Канта, були і погляди, за якими апіоризм розглядається як нормальна характерна риса людського розуму. На специфіку філософського пізнання у порівнянні з конкретно-науковим звертав увагу О.Козлов. Про тотожність буття і свідомості розвивав погляди О.Гіляров. Разом з там він виходив з того, духовне має пріоритетне значення у порівнянні з природним.

Стосовно поєднання закономірностей пізнавального процесу говорив Г.Челпанов. Йшлося про об'єктивну закономірність речей і суб'єктивну закономірність відображення речей в свідомості. Прагнення до діалектичного осмислення історичних подій поділяли М.Драгоманов, В.Антонович, П.Чубинський, І.Франко, Л.Українка та ін. Всебічне обґрунтування еволюційних шляхів розвитку всього існуючого здійснював О.Кістяківський.

Тяжінням до плюралістичної методології тяжіють погляди В.Вернадського, оскільки він виходив з того, що на розвиток природи і суспільства впливає безліч факторів.

Методологічні уявлення мислителів ХХ ст. знаходяться під значним впливом марксистсько-ленінської методології. Разом з тим такі філософи, як С.Семковський, В.Юринець, П.В.Копнін, А.Канарський, Н.Депенчук, М.Тарасенко, М.Злотіна, В.Шинкарук та ін. прагнули обґрунтувати з позицій матеріалізму та діалектики особливості суспільного розвитку : умовах соціалістичного будівництва. Вони помічали певну однобічність, неповноту, непослідовність марксистського матеріалізму, зокрема, В.Іванов вважав за доцільне розвивати категоріальний апарат в смисловому полі людської діяльності.

4 Проблема людини проходить червоною стрічкою через філософські погляди і уявлення всіх українських мислителів ХІХ-ХХ століть. Проявам моральних якостей українців надавали значної уваги М.Максимович, І.Котляревський, М.Гоголь виходив з того, що головне в людині її душа, але її потрібно оживляти, роздмухувати її жар. Саме в душі людини знаходиться ключ до всього. Велике значення в життєдіяльності людини займає мова як знаряддя праці душі.

Душа людини безсмертна. Її ядро становить серце. За П.Кулішем, саме в душі концентруються переживання, помисли, надії, пророча сила. Єдино можливими проблемами мають бути проблеми людини, за Т.Шевченко. Весь світ, його барви залежать від переживань людини, стосовно сутності людини в філософській думці в Україні були й інші погляди. Так, П.Лодій розглядав людину як ансамбль природних, пізнавальних та вольових здібностей. Проблему співвідношення душі та тіла він розглядав з деїстичних позицій. Реалістичними поглядами на проблему походження людини відрізняються філософські уявлення Й.Шада, який вважав, що у своєму розвитку людина проходить три етапи: тваринний, природний та моральний. Ключову роль у розвитку людини відіграє суспільство. Проблемі співвідношення народних мас і особи в історії значної уваги надавав О.Новицький. Проблема вирішувалась в дусі марксистського закону про визначну роль народних мас в історії. Про

раціональне та ірраціональне ставлення людини до світу розмірковував С.Гогоцький у відповідності з яким людина є пізнаючий і діючий суб'єкт. У розвитку людини має місце перехід від пасивного стану моральних сил до самосвідомості та самодіяльності. Сутність людини зосереджена в її душі, а сутність душі є не розум, а серце, в якому знаходяться такі почуття, що становлять основи її вчинків (П.Юркевич). Ідеальна людина, за П.Ліницьким, гармонійно поєднує віру і знання, серце і розум, які гармонійно взаємопов'язані. Важливу роль в розвитку людини відіграє особистісна система життєвих цінностей та переконань.

Для певної низки мислителів проблема людина знаходиться в контексті проблем розвитку всього українського суспільства (М.Драгоманов, В.Антонович). Ідея людської особистості займає ключове положення в творчості Т.Шевченка і П.Чубинського. О.Кістяк і всякий розглядає проблему людини у тісному взаємозв'язку з пошуком ліберальних шляхів, форм, методів та засобів розбудови правової держави і громадянського суспільства. Детермінантом особистої долі людини є її належність до певної нації, за І.Франко. Ідею єднання людини з природою розвиває у своїй творчості Л.Українка. Проблему людину М.Грушевський пов'язує з народом. В.Вернадського проблема людини цікавить настільки, наскільки вона пов'язана з оточуючим середовищем, впливає на біосфера і несе відповідальність за свою діяльність.

У ХХ ст. проблема людина розглядається як предмет політичної орієнтації (С.Семковський), як мета всесвітньо-історичного процесу (В.Юринець), як активний суб'єкт пізнавального процесу (П.Копнін), як естетично-свідома істота (А.Канарський), як основа філософського світорозуміння (В.Іванов), як предмет адекватного переосмислення біології людини з позицій новітніх досягнень науки і техніки (Н.Депенчук), як природна, суспільна і духовна істота (М.Тарасенко), як самотійно і об'єктивно мисляча особа (М.Злотіна), як особа, з тотожною структурою діяльності й самосвідомості (В.Шинкарук).

Погляди на суспільство і суспільний розвиток у мислителів XIX ст. мають переважно конкретно-історичний характер (М.Максимович) і розкриваються через мовознавство, етнографію, історію, усну народну творчість (І. Котляревський).

Оскільки в суспільстві панують безладдя, безглуздя, нещирість, байдужість тощо, то найкращим лічиливим засобом, за М.Гоголем, має бути сміх поєднаний з любов'ю до Бога.

О.Потебня значної уваги надає мові в суспільному розвитку та його носію - народу. Він також намагається з'ясувати становлення і розвиток таких соціокультурних спільностей як нація, національність, народність. Проблеми суспільства і суспільного розвитку розглядав М.Костомаров, керуючись такими критеріями, як: потреби, інтереси, ідеали та цінності. Костомаров вбачав майбутнє українського народу в федеративній республіці слов'янських народів, серед яких Україна має посідати гідне місце. За П.Кулішем першоосною суспільного розвитку виступають духовні чинники і насамперед моральні. Яскравим критиком кріпацтва був Т.Шевченко. Він безмежно вірив у світле майбутнє українського народу. Як і М.Костомаров він вважав, що федеративний устрій на зразок США є оптимальним варіантом для слов'янських народів.

П.Лодій головною проблемою суспільного розвитку вважав державне будівництво, яке має забезпечити в суспільстві верховенство закону, справедливості та рівноправності. Й.Шад розвиток суспільства пов'язував з гармонією та взаємовиключеністю протилежностей: правитель і народ, суспільні стани та покоління, досконалість та недосконалість націй. У поглядах на історію О.Новицький дотримувався європоцентризму.

Стосовно першооснов і рушійних сил суспільного розвитку С.Гогоцький дотримувався того положення, що суспільством рухають ідеї (близьких до Платона). Разом з тим він значної уваги надавав самопочуттям, самосвідомості, моралі та релігії. Близькі позиції займав у поглядах на суспільство П.Юркевич, а саме рушійною силою розвитку

суспільства виступають родоплемінні звичаї, авторитет старших, мораль.

Альтернативні позиції займав П.Ліницький, який підкреслював вирішальне значення в суспільному розвитку матеріального фактору, але піддавав конструктивній критиці теорію економічного детермінізму.

У пошуках оптимальних шляхів, форм, методів та засобів О.Козлов критикував народників, лібералів, негативно ставився до народу, займаючи по суті справи позицію об'єктивного ідеалізму, тобто покладав ся на волю Бога. О.Гіляров також в якості першооснови і рушійної сили суспільного розвитку приймав морально-релігійний фактор.

М.Драгоманов ставився до розвитку суспільства як до природно історичного процесу. Особливого значення в суспільному житті він надавав ідеалам лібералізму та соціалізму. В.Антонович в якості рушійної сили суспільного розвитку приймав селянство, яке характеризується сильною природною логікою, розвиненою етикою. П.Чубинський в якості першооснови і рушійної сили суспільного розвитку розглядав розвиток освіти і науки. О.Кістяківський в якості першооснови і рушійної сили розвитку суспільства приймав правові закони та конституцію у політизованому суспільстві. І.Франк звертав особливу увагу на проблему цілісності світової історії, яка залежить від права кожного народу, в тому числі й українського, на самоствердження, Л.Українка в якості основи і рушійної сили українського народу вбачала у розбудові власної держави.

Суб'єктом, альфою і омегою історичного розвитку є народ, котрий як суб'єкт має національне обличчя (М.Грушевський). Народ - це селянство, яке має бути провідним суб'єктом, тому що в ньому основні джерела національної культури, самобутність українського народу (М.Грушевський). В.Вернадський був прихильником лібералізму та автономії, виступав за розвиток громадянських свобод.

У період соціалістичного будівництва деякі в мислителі виступали за еволюційний, реформістський шлях перебудови суспільства. (С.Семковський) розгортали конкретно-соціологічні дослідження шляхів,

форм, методів та засобів розв'язання актуальних проблем (В.Юринець). А.Канарський значної уваги виховній роботі серед молоді. Він підкреслював необхідність того, щоб в суспільстві панувала не тільки не просто освіченість, а духовність. Тобто надавав великого значення духовному фактору. Проблеми суспільного розвитку В.Іванов розглядав через призму єдності природи, суспільства і духовності.

Н.Депенчук надає переважного значення в суспільному розвитку системі “наука-виробництво”, М.Тарасенко – “природа-технологія-культура”. В якості першооснови і рушійної сили суспільного розвитку М.Злотіна розглядала іманентні суперечливості суспільного розвитку.

В.Шинкарук в питаннях рушійних сил суспільного розвитку схилився до лібералізації та послаблення авторитарно-тоталітарного політичного режиму.

6 Аксіологічні погляди і уявлення українських мислителів XIX ст. характеризуються значним розбіжжям від шанування філософії, єдності теорії та практики, емпіричних і раціональних, методів дослідження до людини, Бога і Батьківщини, М.Гоголь намагався прилучити людину до самопізнання і перетворення суспільства, "мертві душі" шляхом морального самовдосконалення мають перейти до "живих душ". Для О.Потебні найвищою цінністю є національна мова, оскільки її втрата викликає дезорганізацію і аморальність суспільства. Аксіологічні уявленні М.Костомарова пов'язані зі свободою як окремої людини, так і українського народу. П.Куліш обожнював минуле українського народу та його мову. Т.Шевченко, як О.Потебня і П.Куліш, шанував рідну мову. Найвищою цінністю у всьому світі Т.Шевченко вважав людину. П.Лодій найвищою цінністю вважав освіту і науку. Аксіологічні погляди Й.Шада сприяли формуванню витоків національної свідомості в Україні, оскільки він багато уваги надавав проблемам розвитку природи, людини, роду людському як співдружності вільних націй. О.Новицький у співвідношенні дилеми "життя-праця" найвищою цінністю вважав життя у відповідності з

істиною, а не користю. С.Гогоцький обстоював концепцію двох істин, тобто розгалужував філософські та релігійні істини. Останні він розглядав як опорні для розуму. П.Юркевич найвищою цінністю визнавав духовне начало в образі Бога, потім людину та ідеї, які виступають посередниками між ними. Подібних поглядів дотримувався і П.Ліницький. Творчість, пошук нових поглядів і уявлень, зокрема, “синхологічне вчення” - головні цінності для О.Гілярова.

До мислителів другої половини ХІХ століття належать М.Драгоманов, В.Антонович, П.Чубинський, О.Кістяківський, І.Франко, Л.Українка, М.Грушевський, В.Вернадський та ін. М.Драгоманов найвище за все цінував ідею соборності України. Аксіологічні позиції В.Антоновича стосуються моральних, політичних та естетичних ідеалів українського народу. П.Чубинський понад усе цінував високу і багату культуру українського народу. Цінністю найвищого гатунку, за О.Кістяківським, є спокійний, еволюційний шлях розвитку. Найвищою наукою, за І.Франко, є етика, яка виховує людину, керує її кроками у житті. Аксіологічні уявлення Л.Українки пов'язані зі свободою і незалежністю українського народу. Найвищі цінності історичного прогресу, за М.Грушевським, конкретно-історичний народ, зокрема, український народ. Головною цінністю В.Вернадський вважав розум, на основі якого виникає ноосфера.

До представників філософської думки в Україні в 20-80-х роках ХХ століття належать С.Семковський, В.Юринець, П.Копнін, А.Канарський, В.Іванов, Н.Депенчук, М.Тарасенко, М.Злотіна, В.Шинкарук та ін.

С.Семковський та В.Юринець найвищою цінністю вважали людину і прагнули знайти оптимальні шляхи, форми, методи, принципи і засоби - її всебічного розвитку. П.Копнін також вирішального значення надавав пошуку об'єктивної істини і не прилаштовувався до ідеологічної кон'юнктури. Більше за все А.Канарський цінував людину та її естетичні ідеали. Аксіологічні орієнтації В.Іванова пов'язані зі світоглядом та культурою людини, а Н.Депенчук - з діалектичним мисленням. Аксіологічні позиції

М.Тарасенка свідчать про його ставлення до людини як до самобутньої цінності, найвищою цінністю для М.Злотої була діалектика як засіб розмежування істини від її антиподів. Аксиологічні принципи В.Шинкарука полягають у розвитку антропологічної проблематики.

7 Праксеологічні погляди мислителів першої половини ХІХ століття полягають у тому, щоб зробити щось корисне людям (М.Максимович), показати всьому світу, що українці талановиті, працелюбні та чесні люди (І.Котляревський), М.Гоголь прагнув активно вплинути на "мертве" суспільство і відкрити, принаймні, літературно-культурні шляхи, Форми, методи та засоби його переходу до суспільства "живих душ". Праксеологічні позиції О.Потебні виявилися в його рішучому виступі проти царського указу від 18 травня 1876 р., яким повністю заборонялась українська мова. Праксеологічні позиції М.Костомарова надихалися його любов'ю до українського народу. Він був одним із засновників Кирило-Мефодіївського братства, покараний, але не зрадив своїм ідеалам. Соціально-політична орієнтація П.Куліша простежується у його прихильності до федеративного устрою Росії. Т.Шевченко рішуче виступав проти будь-якого гніту поневолених народів, зокрема, рідного українського. П.Лодій виявив неабияку громадянську позицію у боротьбі проти заборони викладання філософії в російській імперії. Й.Шад зайняв активні політичні позиції після звільнення Європи від Наполеона. Йшлося про необхідність демократичних перетворень в Росії. О.Новицький обстоював ідею органічної єдності філософії з практикою широких, народних мас. С.Гогоцький негативно ставився до викладання в початкових школах українською мовою, що свідчило про його непослідовність у ставленні до українського народу. Праксеологічні уявлення П.Юркевича полягають у його прагненні пояснити роль і значення серця у практичній діяльності. Йшлося про "серце" як філософську категорію. Праксеологічна орієнтація П.Ліницького тяжіє до примирення матеріалізму з ідеалізмом. О.Гіляров у праксеологічних принципах дотримувався і пропагував загальнолюдські

цінності, заперечував безглуздя братовбивчої громадянської війни. М.Драгоманов прагнув перетворення царської Росії у конституційну федеративну республіку. Праксеологічні позиції В.Антоновича яскраво виявилися в його діяльності у Київській громаді. П.Чубинський був прихильником перебудови Російської держави на демократичних засадах. І.Франко надавав значної уваги освіті й українській мові, без якої виховання народу неможливе. Л.Українка також працювала на підвищення рівня національної свідомості українського народу. Полум'яним словом вона закликала свій народ до боротьби за створення власної державності. Праксеологічні позиції М.Грушевського пов'язані з його громадською та політичною діяльністю на чолі Центральної Ради та на посаді Президента Української Народної Республіки. В.Вернадський засуджував нейтралістські прагнення російських владних структур, позитивно ставився до українського національного руху.

Мислителі ХХ століття, зокрема, С.Семковський та В.Юринець прагнули приймати активну участь у перебудові Російської імперії в соціалістичну республіку. Але “вожді” революції не поважали самостійно мислячих людей. О.Семковський і В.Юринець розстріляні в 1937 р. як “вороги народу”. П.Копнін намагався творчо осмислювати марксизм. А.Канарський надавав значної уваги естетичному вихованню людини і суспільства. В.Іванов давав поради стосовно перебудови філософії у напряму практично діяльнісної природи людини. Н.Депенчук мав діалектичний склад мислення і відстоювала свої погляди на протигагу номенклатурним чиновникам від науки. М.Тарасенко прагнув наблизити філософію до життя, поєднати світоглядні проблеми з розвитком суспільства, пропагував положення про інтерсуб'єктивний зміст промислової технології. М.Злотіна виховувала студентську молодь в дусі діалектичного мислення. В.Шинкарук розвивав антропологічну проблематику, яку пов'язував з побудовою суверенного, правового, соціального та демократичного суспільства в Україні.

Контрольні питання і завдання

1. Дайте коротку історико-філософську характеристику XIX - XX століттям.
2. Які головні онтологічні уявлення українських мислителів XIX та XX століть?
3. Розкрийте коротко гносеологічні пошуки українських філософів XIX-XX століть?
4. У чому особливості методологічних позицій українських мислителів XIX-XX століть?
5. Охарактеризуйте погляди українських мислителів XIX-XX століть стосовно людини і суспільства.
6. Яких аксіологічних принципів дотримувалися українські мислителі XIX-XX століть?
7. У чому особливості праксеологічних уявлень мислителів XIX-XX століть?

6 ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА МИСЛІТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У попередніх розділах розглядалися особливості розвитку української філософської думки на теренах України з моменту зародження її і майже до кінця ХХ століття. Проте є ще один пласт української духовності, досить значний. Йдеться про творчий доробок мислителів української діаспори.

Історично склалося так, що за межами України опинилися мільйони українців. Живучи в різних країнах світу, зокрема в США, Канаді, ФРН та інших країнах, вони були і залишаються часткою українського народу. Знаходячись в іншому етнічному середовищі, українці зуміли зберегти звичаї, традиції та культуру свого народу, внести творчий доробок у розвиток його духовності. Звичайно, не все рівнозначне у цьому доробку українців за кордоном. Але ігнорувати надбання української діаспори (як це робилося до недавнього часу) було б невиправдано. Такий підхід збіднював українську культуру, насамперед у сфері мистецтва, літератури та філософії.

Серед українських мислителів, які через низку обставин змушені були продовжувати свою творчу діяльність за кордоном, варто назвати Л.Шестова, В.Винниченка, В.Липинського, Д.Донцова, В.Зеньковського, Д.Чижевського, О.Кульчицького та ін.

Лев Пестов (Лев Ісакович Шварцман) (1866-1938) – один із фундаторів екзистенціалізму. Народився в родині відомого єврейського фабриканта-мільйонера. З 1873 р. навчався у 3-й Київській гімназії, потім на фізико-математичному факультеті Московського університету, з якого незабаром перевівся на юридичний. Навчання закінчив в Київському університеті в 1889 р. Захоплювався марксистською філософією. Підготував до захисту дисертацію по законодавству в Росії, але її публікація була заборонена цензурою. У 1890-1891 рр. служив в армії,

деякий час працював помічником присяжного повереного. З 1895 по 1914 р. жив у Фрейбурзі на о. Лемон. 1914 р. повернувся до Москви. Займався літературно-філософською діяльністю. У 1918 р. переїхав до Києва. Читав лекції з давньої філософії в народному університеті. У 1919 р. переїхав до Ялти, був приват-доцентом Таврійського університету (Сімферополь). З січня 1920 р. знаходився за кордоном. Автор праць: “Достоевский и Ницше. Философия трагедии”. – Спб., 1903; “Апофеоз беспочвенности (Опыт адогматического мышления)”. – Спб., 1911; “Откровение смерти”. – Париж, 1921 та ін.

Онтологічні погляди Л.Шестова сформувалися під впливом поглядів Ніцше, Достоевського, Толстого. Він також сприйняв ряд ідей Платона, Плотіна, Канта, Паскаля та ін. Разом з тим мислитель не надавав переваги будь-якій філософській концепції, вважав, що всі вони мають право на існування.

Гносеологічні погляди і уявлення Л.Шестова ґрунтуються на ірраціоналізмі та запереченні раціонального ставлення до світу. До пізнавального процесу Л.Шестов ставиться як до творчості. У пізнавальній діяльності варте не розуміння, а сам процес мислення. Тобто істину шукати не має сенсу, бо це приводить до матеріалізму, чи позитивізму, яких недостатньо для повної картини.

Методологічні позиції Л.Шестова полягають в обґрунтуванні необхідності відмовитися від всезагальних істин і загальнообов'язкових принципів моралі. Виносячи на суд розум і науку, Л.Шестов прагнув все пов'язувати з совістю людини, її долею. Тобто він заперечував все загальне, яке тотально вбиває індивідуальне, особистісне. Мислитель близько підійшов до поняття “прикордонної ситуації”, коли глибока думка з'являється з відчаю.

Проблема людини є ядром філософських пошуків Л.Шестова. Філософ намагався вивести людину з-під гніту загальних, універсальних, логічних і моральних істин та принципів. Коли людина втрачає

індивідуальні неповторні свої якості, вона перетворюється в “ніщо”, одномірне, абстрактне “Я”. Така людина нездатна викликати до себе ні любові, ні ненависті. Спасіння людини від соціального та духовного рабства Л.Пестов вбачав у вірі, пошуках особистого Бога, надії на власне “божество”.

Ставлення до суспільства і суспільного розвитку з боку Л.Шестова ірраціональне. Він вважав, що росіянам і українцям притаманне презирливе ставлення до будь-якої науки і знання. Л.Пестов не сприймав ні шаблонів, ні здорового глузду, ні логічних сурогатів, оскільки вони позбавлені душі, як це притаманно людям. Він засуджував різноманітні соціальні утопії і закликав цінування життя конкретних людей на землі, де свобода та індивідуальність не придушуються будь-якими суспільними нормами та правилами.

Аксіологічні орієнтири Л.Шестова простежуються у його спробах відкрити новий тип філософії про людину, її дух, права та свободи. Саме філософія покликана, за Л.Шестовим, виявити першооснови людського життя, неповторність її долі одної і єдиної.

Праксеологічні позиції Л.Шестова яскраво простежуються в його полемічних виступах. В молоді роки він захоплювався марксистською філософією, брав участь в організації марксистських гуртків. Потім зрозумів, що зводити всю палітру суспільного буття, різноманітність історичного процесу під єдиний знаменник неможливо і, навіть, небезпечно не тільки в політиці, а й у філософії.

Володимир Кирилович Винниченко (1880-1951) - український мислитель, письменник, публіцист, та політичний діяч. Народився на Херсонщині в родині чабана. Навчався в місцевій школі, займався сам освітою, екстерном склав іспити в гімназії. Вступив на юридичний факультет Київського університету, звідки був виключений за революційно-пропагандистську діяльність, заарештований і кинутий до в'язниці. Перебував у 1905-1917 рр. на становищі політичного емігранта в

Австрії, Швейцарії, Франції. Кілька разів приїздив на батьківщину, переховувався на конспіративних квартирах в Москві. У 1917 р. повернувся до Києва, входив до складу Центральної Ради, стояв на чолі Генерального Секретаріату. У 1918 р. емігрував за кордон, у 1920 р. повернувся на батьківщину з певними пропозиціями стосовно соціалістичного будівництва, які радянським керівництвом були відхилені. Знов виїхав за кордон. Останні роки життя провів у Приморських Альпах.

Головні твори В.Винниченка: “Чесність з собою”, “Рівновага”, “Божки”, “Великий Молох”, “Щаблі життя”, “Відродження нації”, “Заповіт борцям за визволення”.

Онтологічні погляди В.Винниченка знайшли відображення в його концепції конкордизму, у відповідності з якою людина і людство мають жити в “згоді” з собою, природою, бути чесними з іншими людьми, націями.

Гносеологічні уявлення В.Винниченка характеризуються суперечливістю. В них простежується досить реалістичне ставлення до світу і разом, з тим певна ідеалізація, утопізм; поважне ставлення як до раціональних так і ірраціональних форм пізнання світу.

Методологічні позиції В.Винниченка ґрунтувалися, по-перше, на постійному прагненні до реалістичного розуміння швидкоплинної течії подій, явищ та процесів у суспільному житті європейських народів і перш за все східних слов'ян. По-друге, В.Винниченко знаходився у постійному пошуку адекватних форм, які б відкривали простір до всебічного розвитку українського народу як суверенного члена федерації вільних народів.

Проблема людини була ключовою темою творчості В.Винниченка. Людині притаманний свіжий, здоровий інстинкт життя. Людина, за В.Винниченком, мусить любити все, що дає їй життя, зміцнює її здорові, відновлює її сили. В.Винниченко засуджував явища, які пригнічують людську гідність, примушують її підкорятися аморальним обов'язкам, які суперечать її природним правам .

Переважного значення В.Винниченко надавав проблемам суспільного розвитку і зокрема національно-визвольному руху в Україні. В якості першооснови і рушійної сили суспільного розвитку В.Винниченко розглядає так званий “конкордизм”, тобто злагоду, гармонійну взаємодію людей. Він засуджував будь-які форми експлуатації, насильницької централізації, панування одного народу над іншим. Установлення централізованих зв'язків і відносин України з Росією насильницьким приводить до “убожіння”, “занепаду” українства. Майбутнє України В.Винниченко пов'язував з федеративним устроєм слов'янських, народів. Він схвально ставився до створення СРСР, але разом з тим застерігав проти того, щоб це явище не закінчилося адміністративними рішеннями, оскільки проголосити СРСР легко, але потребується “велетенська складна робота”, щоб гарантувати народам вільний всебічний розвиток. В.Винниченко був прихильником інтернаціоналізму як “кооперації народів”. Такий інтернаціоналізм він вважав “вищим щаблем поступу людськості”. У зв'язку з цим він засуджував інтернаціоналізм у “спеціально руському виданні”, коли від інших народів вимагалось “одречення від своєї національності”. Такий інтернаціоналізм він називав “абсурдним”, “лицемірним”, “шкідливим”, “самогубним” для української нації, українського народу.

Аксіологічні принципи В.Винниченка пов'язані з людиною, українським народом та ідеєю “конкордизму”, про що вже йшлося. До сказаного додамо, що В.Винниченко був послідовний у пропаганді цих цінностей і це надає йому честі.

Праксеологічні позиції В.Винниченка простежуються у його боротьбі за втілення у життя його онтологічних, антропологічних, соціологічних та аксіологічних поглядів і переконань. Зі студентської пори В.Винниченко приймав участь у революційному русі, входячи до Революційної української партії - РУП, яка з 1905 р. отримала назву УСДРП - Українська соціал-демократична робітнича партія. В.Винниченко обирався

заступником голови Центральної Ради з червня 1917 р. - очолював Генеральний секретаріат Центральної Ради і виконував обов'язки генерального секретаря внутрішніх справ. Радянський уряд на чолі з В.Леніним запрошував, з В.Винниченка до співпраці на посадах комісара закордонних справ, заступника Голови Раднаркому України. В.Винниченко погоджувався на співпрацю на умовах, що радянський уряд буде ширше використовувати кооперативи в промисловості та сільському господарстві, а також буде шукати взаємовигідні форми співробітництва з капіталістичними країнами. Але пропозиції В.Винниченка в 1920 р. були відхилені, а В.Винниченко відмовився від запропонованих посад. Варто підкреслити, що пізніше, через два роки, в 1922 р. В.Ленін, розробляючи стратегію і тактику нової економічної політики (НЕП) скористався порадами В.Винниченка, який в той час вже знаходився за кордоном.

Вячеслав Казимирович Липинський (1882 – 1931) - історик, соціолог, політик, публіцист. Виходець з польського шляхетського роду. Закінчив Краківський університет з історії та Женевський університет – з агрономії, відзначався бездоганною культурою поведінки. Приймав активну участь в українській революції, в організації Української демократично-хліборобської партії, в 1918 р. був послом Української держави у Відні. Після падіння УНР В.Липинський жив головним чином в Австрії, де і помер, похований у родинному селі Затурцях на Волині. Головні твори: “Україна на переломі 1657-1659”, “Листи до братів-хліборобів”, “Релігія і церква в історії України” та ін.

Онтологічні позиції В.Липинського не сформовані автором у більш чіткій формі. Про них можна лише здогадуватись аналізуючи суспільно-політичну позицію автора. Швидше за все В.Липинський схилився до ідеалістичного вирішення проблем розвитку всього існуючого, надаючи переваги духовному факторові. В.Липинський поділяв погляди стосовно існування “вищих сил”, які наперед визначають призначення людини та народу.

Гносеологічні уявлення В.Липинського ґрунтуються на його поєднанні емпіричних та теоретичних шляхів, принципів, форм і методів пізнавальної діяльності. Цьому сприяла і його базова освіта: історія та агрономія.

Методологічні позиції В.Липинського простежуються у його обґрунтуванні еволюційних шляхів суспільного розвитку. Він обстоював ідеї єдності, гармонізації суспільних відносин, надавав переваги творчим силам над руйнівними (революційними).

До проблеми людини В.Липинський підходив як історик і природознавець. Він також схилявся до ідеалістично-релігійних уявлень про наперед визначену долю людини. Проблема людини розглядалася В.Липинським у контексті дискусій про співвідносний націй, класів та партій. Він обстоював положення про природне право людини на вільний розвиток. В.Липинський критикував українських соціалістів, для яких українець не може вважатися українцем, якщо він не є соціалістом. Тобто В.Липинський не надавав пріоритету класовому у співвідношенні з національним.

Найбільшій увазі В.Липинський надавав проблемам суспільного розвитку. Центральні теми його творчості пов'язані в основному з національними та державотворчими питаннями. На першому місці серед них стояла проблема держави, оскільки через вирішення державотворчих проблем можливе вирішення проблем нації. Нація, за В.Липинським, повинна народжуватися від держави, від єдності територіально-політичної, а не навпаки. Ядро державотворчої концепції В.Липинського становить ідея українського монархізму. Гетьман-монарх “має спрямувати містичні сили, месіанське призначення, релігійний порив народу у боротьбі за незалежність, і самостійність Української держави”. Гетьман-монарх, за В.Липинським, повинен отримувати владу у спадковість, а не вибиратися народом. Відповідно монарх повинен спиратися аристократію, тобто активну меншість, яка є творцем держави і нації. В.Липинський схилявся до думки, що український народ не має власної держави саме тому, що не

пройшов період абсолютної монархії. В.Липинський дотримувався її ідеї тотожності держави і національної приналежності. Він вважав, що всі мешканці Української землі мають право бути повнокровними громадянами Української держави.

Аксіологічні орієнтири В.Липинського сягають містичних та релігійних сил, які визначають призначення українського народу. До вищих цінностей суспільного розвитку, за В.Липинським, належать поняття “нація”, “державна”, “українських монархізм”.

Праксеологічні позиції В.Липинського простежуються у його політичній та громадській діяльності, де він пройшов шлях від демократа до ідеолога консервативно-монархічного ладу. Брав активну участь в революційних подіях 1917-1918 рр. в організації Української демократично-хліборобської партії, був послом Української держави у Відні.

Дмитро Іванович Донцов (1888-1973) - видатний ідеолог українського націоналізму. Навчався в Санкт-Петербурзькому університеті, де вивчав право. Приймав активну участь у революційному русі в Росії та Україні. Продовжував навчання у Відні та Швейцарії. У 1917 р. повертається до Києва, а після падіння УНР переїздить до Львова, а з 1939 р. проживав у Бухаресті, Празі, після війни - у Франції, Англії, США. 1947 р. оселяється в Канаді (Монреаль), де мешкає до кінця свого життя.

Найважливіші праці Д.Донцова: “Модерне москвофільство”, “Сучасне політичне положення нації і наші завдання”, “Історія розвитку української державної ідеї”, “Підстави нашої політики”, “Націоналізм”, “Московська отрута”, “Дух нашої давнини”, “Від містики до політики” та ін.

Онтологічні позиції Д.Донцова близькі до Ф.Ніцше, у відповідності з якими першоосновою і рушійною силою розвитку всього існуючого приймається воля в ірраціоналістичному розумінні. У Д.Донцова йдеться про волю нації до життя, до влади, до експансії.

Гносеологічні уявлення Д.Донцова побудовані на принципі ірра-

ціоналізму. З цього випливало різко негативне ставлення Д.Донцова до розуму, знання.

Методологічні орієнтири Д.Донцова ґрунтуються на його критичному ставленні до розуму, який прагнув пояснити причини соціальних і національних конфліктів боротьбою ідей, відсталістю, непорозумінням, неуцтвом, браком культури. Саме розум конструював логічний, ідеальний устрій суспільства. Вважалося, що достатньо людей переконати у доцільності теоретичних ідеальних конструкцій і всі заплутані громадські справи, в тому числі і національна, розв'яжуться самі собою.

Проблема людини розглядається Д.Донцовим в контексті підпорядкування одиничного загальному, тобто окрема людина мусить підкорятися загально національним потребам, інтересам, ідеалам, цілям та цінностям. Право національної суспільності вище від права одиниці, особи, яка мусить коритися суспільності.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку є найголовнішими в творчості Д.Донцова. В якості першооснови і рушійної сили розвитку суспільства він проголошував вольове начало, а саме: прагнення нації до влади, експансії, панування. З цього вольового начала Д.Донцов виводив національну ідею, яка ґрунтується на фанатизмі та аморальності. Національна ідея має “гукати не до світової справедливості”, а до своєї волі, своїх потреб, інтересів, цілей, ідеалів та цінностей. Головним і, власне кажучи, єдиним суб'єктом історії є нація як етнічне біологічне утворення, скріплене єдністю крові, походження, генофонду. Національним інтересам мають підпорядковуватися інтереси одиниць, окремих осіб.

Нація, за Д.Донцовим, не однорідна. Вона має складну ієрархічну структуру. Коли суспільство і нація поділяються на маси й еліту, то поділ впливає з генетичного розподілу функцій, тобто він детермінується природними здібностями людей. Погляди Д.Донцова на соціальну структуру суспільства і нації близькі до поглядів Платона, у якого кожна людина і певна верства мають знати своє місце і не виходити за його межі.

Але Д.Донцов не виключав можливості одиничних переходів з нижчої касты у вищу. Він наполягав на необхідності таких переходів, якщо вони зумовлені “спорідненою працею”. Разом з тим у широких масштабах подібні перескоки у “неспоріднену” сферу, можуть привести до фатальних наслідків для будь-якої нації. В цілому ж кожна суспільна верства касты, група мають займати свій власний ієрархічний щабель. Коли ж такий порядок порушується або через повстання низів, або через розбрат нагорі, тоді нація стає частиною чужого сильного етнічного державного організму або повертає до форм примітивного устрою на чолі з тираном.

Ядром нації постає активна меншість, тобто правляча верства, еліта. Саме від неї залежить історична доля нації, її духовні цінності і територія. Еліта суворо карає будь-які егоїстичні тенденції верств, каст чи груп. Вона пильнує за тим, щоб складові частини нації тримались вкупі і чітко дотримувались цінностей провідної касты. До основних чеснот еліти Д.Донцов відносив героїзм, відданість справі, вірі в своє високе призначення, не потурання злу. Щосили Д.Донцов наголошував на тому, що без провідної касты, керуючої верстви суспільство не існує. Животворчу та формоутворюючу функцію в суспільстві виконують люди особливого складу, особливої вдачі. Це, як правило, аскети, подвижники, фанатики, які палимі негасимим внутрішнім вогнем. Вони складають вищу провідну касту нації, прагнуть до сильної влади, здатні забезпечувати незалежність нації, її панування в суспільстві.

У тих суспільствах, де має місце поліетнічна структура, як, скажімо, в стародавній Україні, провідну верхівку становить провідна, тобто корінна нація, яка дає силу і свободу суспільному розвитку. Встановлення в країні влади юрби, маси викликає кризу і може привести до падіння її влади і загибелі суспільства під власними руїнами.

Аксіологічні уявлення Д.Донцова пов'язані з наданням вольовому фактору, нації та національній ідеї виключного значення у становленні та розвитку суспільства. Саме з позицій становлення до національного

питання, національної ідеї Д.Донцов підходив до оцінок діяльності й творчості українських письменників, політичних та громадських діячів.

Він високо цінував В.Винниченка, Г.Сковороду, Л.Українку та ін. Разом з тим, часом незаслужено різко нападав на М.Драгоманова, В.Винниченка, М.Грушевського, що викликало зворотну негативну оцінку його творчості та діяльності,

Праксеологічні позиції Д.Донцова мають досить суперечливий характер. Він висував досить радикальні ідеї, але не прикладав зусиль до їх реалізації. Д.Донцов не розглядав ні шляхів, ні форм, ні методів реалізації своїх ідей. Він тільки вигукував лозунги, які мав значний вплив на національний рух. Його погляди стали ідеологічною основою світогляду і політичної діяльності керівників Організації українських революціонерів-націоналістів С.Бандери, Р.Шухевича та ін.

Василь Васильович Зеньковський (1891-1962) – український та російський філософ. Вищу освіту здобув на історико-філологічному факультеті Київського університету. Читав курс психології та логіки. У 1919 р. виїхав за кордон, працював у Белградському університеті, а з 1926 р. – у Парижі, обіймаючи посаду професора філософії Богословського православного інституту. В 1942 р. прийняв сан священника. В.Зеньковський автор численних праць, зокрема: “Современное состояние психофизической проблемы”. – К., 1915; “Проблема воспитания в свете христианской антропологии”. – Париж, 1934; “История русской философии”. – Париж, 1956. – Т. 1-2; “Н.В.Гоголь”. – Париж, 1961 та ін.

Онтологічні погляди В.Зеньковського знаходились в орбіті об'єктивного ідеалізму. В інтерпретації своєрідності людської душі він стояв на теологічних позиціях, а у питаннях детермінації психологічних явищ спирався на неокантіанство, ідеї З.Фрейда, феноменологію Е.Гуссерля.

Гносеологічні позиції В.Зеньковського пов'язані з апіоризмом та

іраціоналізмом, що викликали негативне ставлення до матеріалізму, заперечення закономірностей світу.

Методологічні орієнтації В.Зеньковського простежуються у розробці та обґрунтуванні принципів апіоризму та іраціоналізму. Значної уваги мислитель надавав поняттям причинності та необхідності, які розглядав в контексті апіоризму. Явища причинності та необхідності, за В.Зеньковським, зводяться виключно до психіки, врешті-решт, до релігійної свідомості.

Проблема людини цікавила В.Зеньковського перш за все з боку її походження та сутності. І за походженням і за сутністю людина є духовна особа. Визначальну роль в ній відіграє створена богом безсмертна душа. Психічне буття людини завжди індивідуальне. Останнє є проявом Абсолюту і свобода детермінується Божеством.

У поглядах на суспільство і суспільний розвиток В.Зеньковський поділяв позиції прихильників об'єктивного ідеалізму, оскільки першоосною суспільного розвитку визнавав ідеальні сили, які підпорядковували собі матеріальні чинники.

Аксіологічні погляди В.Зеньковського побудовані на визнанні Бога в якості творця видимого і невидимого світу. Ідеальне логічне Начало у своєму саморозвитку породжує матеріальну реальність.

Праксеологічні позиції В.Зеньковського виявилися в його активній політичній діяльності. У 1918 р. він обіймав посаду міністра віросповідань у складі уряду П.Скоропадського.

Юліан Вассиян (1894-1953) - діяч українського суспільно-громадського і політичного життя в діаспорі. Його суспільно-філософські нариси були опубліковані в Торонто 1972 року.

Онтологічні позиції Ю.Вассияна ґрунтуються на поєднанні християнства і суб'єктивно-ідеалістичної традиції. В якості першооснови всього сущого Ю.Вассиян приймає Божественне Духовне Начало. Щодо суспільно-історичного розвитку він значної уваги надає волі та творчості людини.

Гносеологічні погляди Ю.Вассіяна. торкаються явищ самопізнання та творчості, співвідношення одиниці та єдиного, частини та цілого, емпіричного та теоретичного, реального та ілюзорного.

Методологічні орієнтири Ю.Вассіяна ґрунтуються на спромогах критичного інтегрального ставлення до шляхів, принципів, форм, методів та засобів духовного освоєння світу. Ю.Вассіян піддає критиці діалектичний метод. Він звертає увагу на те, що “діалектичний поступ цікавий методологічно як один із способів нагляду руху дійсності, однак він не заторкає істотного в ньому і не розкриває останньої основи. Якщо нею мав би бути сам закон діалектики, він констатував би суперечність як основу і свого поступу не мав би від чого почати...” Вдається, Ю.Вассіян намагається з’ясувати той факт, що діалектика зраджує сама собі, коли перетворюється в служницю моністичної філософії матеріалістичного, чи ідеалістичного забарвлення.

Ю.Вассіян мав також поважні критичні зауваження до позитивістської соціології, створеної О.Конттом. Ю.Вассіян вважав, що контівська соціологія занадто поверхово-описова й здібна виявити лише верхні сфери людських взаємин. Більш науково-оправданою, за Ю.Вассіяном, має бути національна соціологія, оскільки найінтенсивніша соціальна діяльність людини розгортається у її поєднанні з духовністю своєї національності.

Проблема людини є найбільш цікавою в діаспористичній філософії оскільки в умовах відірваності від рідного краю, на чужинні людина дуже гостро розмірковує про своє призначення, про сенс життя. Ю.Вассіян вихопив з того, що людина має природне і соціальне походження. Визначальну ж роль відіграє соціальний фактор, з яким пов’язана самосвідомість людини. Але є ще третій щабель в розвитку людини - світобудуючий. Отже, на природному рівні людина є, але як природничо-біологічний організм, на другому - вона вже виступає суспільною істотою, має суспільну свідомість та самосвідомість, на третьому рівні людина виступає культурно-творчою, світобудовою, тобто підноситься над

природою і суспільством. На цьому, третьому рівні розвитку людська одиниця є “рушійною силою та вирішуючим чинником всякого здійснення”.

Ставлення Ю.Вассияна до проблем суспільства і суспільного розвитку простежується у його загальних підходах до історії. В якості основи суспільно - історичного процесу Ю.Вассиян приймає волю людей, певних суб'єктів, в тому числі й націй. Історія виконує в житті суспільства виховну роль. Тому у більшості випадків люди шанують прагматичну історію, яка була ідеалом людства на протязі більше як 2000 років. Ю.Вассиян розглядає історію з позицій такого історичного процесу як нація, для якої пізнання власної минувшини не самоціль, а творчий засіб для подальшої боротьби. За Ю.Вассияном, нації потрібна головним чином не об'єктивна теоретична правда а мобілізація інтелектуальних й вольових зусиль на покращення своєї сучасності. Мислитель заперечує принцип повторності в історії і прагне визволитися з тенет “невільницької моралі з її вірою в панування принципу космічної справедливості” Ю.Вассиян так само негативно сприймає спроби запозичувати чужі світогляди, оскільки світогляд виникає й гине “із своїм органічним носієм”. В питаннях традиції й без традиційності Ю.Вассиян також займає цікаві позицію. Він проти “беззастережного культу традиції”, а також так званого футуризму, тобто “заперечення всякої традиції взагалі”. Ю.Вассиян ратував за розумне, гармонійне поєднання традиціоналізму й футуризму, тобто поглибленого вивчення минулого і проектування майбутнього українського народу.

Аксіологічні уявлення Ю.Вассияна ґрунтуються на глибоко поважному ставленні до волі й творчості людської особистості, яка є “рушійною силою та вирішуючим чинником всякого здійснення”, тобто йдеться про видатну роль особистості в суспільному житті.

Праксеологічні орієнтири. Ю.Вассияна стосуються його бажань чимось допомогти рідній Україні у її боротьбі за здобуття свободи, демократії та незалежності. Мислитель значної уваги надавав українській

ідеї, яку розглядав і пропагував як явище, яке є “більше ніж проблема політичного визволення, і власного державного буття”. Йдеться про українську ідею як “новий образ життя”, який має встановлюватися після повалення “царства сатани”. Ю.Вассиян був і залишається яскравою фігурою серед апостолів, які пропагували думки про високе призначення життя і віри в українську людину.

Дмитро Іванович Чижевський (1894 -1977) - видатний український мислитель, філолог, філософ, культуролог, навчався в Олександрівській гімназії на Херсонщині, Петербурзькому та Київському університетах. Останній університет закінчив 1918 року. З 1921 р. перебував в еміграції. Знаходячись за межами Батьківщини поглиблював свою філософську освіту, навчався у К.Ясперса, М.Хайдеггера, Е.Гуссерля та ін. З 1924 р. вів викладацьку роботу у відомих інститутах та університетах світу - Мюнхена, Праги, Галле, Марбурга, Гарварда, Гейдельберга. Помер Д.Чижевський 1977 року, похований на кладовищі у Гейдельберзі (Німеччина). Головні праці Д.Чижевського: “Логіка”, “Філософія в Україні”, “Нариси з історії філософії на Україні”, “Філософія Г.Сковороди”, “Тегель у Росії” та ін.

Онтологічні погляди Д.Чижевського носять плюралістичний характер, оскільки він достатньо критично становився до всіх передуючих історичних форм філософії: моністичної, дуалістичної, деїстичної та пантеїстичної. Незважаючи на те, що філософія є лише один історичний тип світогляду, Д.Чижевський надавав йому виключного значення, оскільки філософія найяскравіше представляє національний світогляд і національну культуру. Філософія будь-якого етносу несе інформацію про особливості саме цього етносу. Це простежується, по-перше, у формі існування філософських думок, по-друге, у методі філософського дослідження, по-третє, у будові філософської системи.

Д.Чижевський схилився до плюралістичної філософії. Свідченням цьому слугує той факт, що, пройшовши школу західноєвропейської філософії, він не потрапив під вплив жодної із них, а тяжів до синтетичних

узагальнень. Д.Чижевський обґрунтовував історичні форми філософії за власне філософськими критеріями. Якщо філософіє в якості першооснови та рушійної сили всього суцього приймають один принцип, то вони дотримуються моністичного напрямку, якщо ж двох принципів - дуалістичного, багатьох - плюралістичного.

Досить своєрідне обґрунтування Д.Чижевський давав ідеалістичній філософії. Ідеалізм, за його інтерпретацією, є, по-перше, віра в щось вище, ліпше в “ідеалі”, а людина-ідеалісти вірять в певні ідеали і відповідно живе (“непрактична людина”). Варто зазначити, що в цьому відношенні до ідеального погляди Д.Чижевського перегукуються з уявленнями про ідеальне Л.Фейєрбаха. По-друге, “ідеалізм” означає певне філософське вчення, у відповідності з яким в якості першооснови і рушійної сили всього суцього приймається духовне начало, наприклад, “ідея” (Платон), “абсолютна ідея” (Гегель) і т. ін.

Гносеологічні погляди Д.Чижевського пов'язанні з тим, що власна сфера філософії - людська діяльність. В залежності від того, що мислиться формою життя - розум чи емоції, філософські вчення Д.Чижевський поділяв на раціоналізм та емоціоналізм. Особливого значення Д.Чижевський надавав містици як містку між людськими душами, поєднання людської душі з Богом.

Методологічні принципи Д.Чижевського полягають у його обґрунтуванні сутності філософії. Філософія має своїм завданням, за Д.Чижевським, з'ясувати шляхи, якими окремі науки шукають істину. У цьому значенні є підстави розглядати філософію як теорію пізнання, логіку і методологію. Інакше кажучи, історію філософії Д.Чижевський розглядав як процес пошуку людською думкою істини. Кожне окреме філософське твердження є лише часткова правда, фрагмент, неповний і недосконалий відблиск Абсолютного. Ця “неповнота” людських знань є причиною гармонії і боротьби ідей в історії філософії. Виходить, що одна неповна правда бореться з іншою теж неповною та частковою. І навіть сполучення

таких неповних і часткових правд в єдність, будь-який їх синтез, який може бути досягнений людським розумом, є знов-таки неповна і часткова істина, яка вимагає продовження доповнень.

Проблеми людини і суспільного розвитку розглядаються Д.Чижевським в контексті розкриття історії філософської думки. Суспільно-історичний процес є не сукупність випадкових рухів у різних напрямках окремих сфер розвитку людини та людства, а цілісність, системність рухів та змін. Філософія поєднує, наближає один до одного народи і нації. Так, інтелектуальний розвиток України і Російської імперії відбувався під значним впливом західноєвропейської філософської думки, зокрема, німецького містицизму і пієтизму XVI-XVIII, класичної німецької філософії XVIII - початку XIX ст. На розвиток філософської думки українського народу впливали французький раціоналізм та просвітництво, західне картезіанство. Але вони, на думку Д.Чижевського, були другорядними. Головну роль у розвитку філософської думки в Україні відігравав специфічний світогляд східних слов'ян і, власне, українців. Головною рисою, за Д. Чижевським, українського світогляду є емоціоналізм, а саме: схильність до духовного усамітнення, прагнення до гармонії між зовнішнім та внутрішнім, до злагоди, миру і толерантності. Звичайно, філософське мислення українців мало релігійне забарвлення, в якому фантастично переплітались слов'янська міфологія та християнське світобачення. Д.Чижевський, можливо, перебільшував, але вважав, що найвидатнішим східнослов'янським філософом XVIII-XIX ст. в Україні був Г.Сковорода, творчість якого суттєво вплинула на формування філософської думки в Російській імперії.

Періодизацію розвитку українського суспільства Д.Чижевський давав через свою концепцію культурно-історичних епох: X – XVIII ст. є період формування перед філософії, XVIII ст. - барокова доба в Україні, яка характеризується пишною урочистістю, пишною декоративністю, динамічністю композиції, перша половина XIX ст. знаходиться під впливом

німецького ідеалізму, друга половина ХІХ ст. характеризується романтичним піднесенням.

Разом з тим Д.Чижевський висловлював сподівання, що коли-небудь Україна досягне високого рівня розвитку в економічній, політичній та духовній сферах і подарує світові великого філософа, який відкриє новий напрям в історії філософії, і Україна буде мати вплив на розвиток національних культур інших країн.

Досліджуючи філософську думку у світі, Д.Чижевський звернув увагу на різні погляди щодо національності, серед яких найбільш поширеними були раціоналістичний і романтичний. Йому імпонував романтичний напрям, оскільки був позбавлений національного засліплення і національної винятковості Д.Чижевський не поділяв поглядів націоналістів і шовіністів, підкреслював пріоритет загальнолюдських цінностей перед національними.

Аксіологічні погляди Д.Чижевського фокусувалися навколо філософії, як історичного типу світогляду, та історичних форм філософії. Можливо Д.Чижевський був перший в історії філософської думки в Україні, хто тяжів до синтетичних, плюралістичних уявлень стосовно першоснов і рушійних сил розвитку всього існуючого.

Праксеологічні позиції Д.Чижевського проявилися в його активній участі в революційному русі в молоді літа. Студентом Київського університету він став марксистом і членом РСДРП (входив до складу меншовиків). У 1916 р, був заарештований і тільки лютнева революція 1917 р. врятувала його від в'язниці. У 1917 р. був обраний до Центральної Ради від фракції російських меншовиків. 22 січня 1918 р. виступав проти незалежності Української Народної Республіки.

В еміграції Д.Чижевський також займав активні політичні позиції, сміливо висловлював думки про низький рівень радянської філософської науки у зв'язку з тим, що в СРСР мислителі були залякані партійними та радянськими органами.

Олександр Юліанович Кульчицький (Олександр Шумило фон

Кульчицький) (1895 – 1980) - філософ, громадський та культурно-освітній діяч української діаспори. Народився на Тернопільщині. Навчався в гімназії, на філософському факультеті Львівського університету, у Сорбоні в Парижі. У 1930 р. захистив докторську дисертацію з філософії. У 1930-1932 рр. працював у Краківському університеті. У 1939 р професор Кульчицький призначається радянським урядом директором Львівського педагогічного інституту, а у 1940 р. емігрував на Захід під загрозою арешту більшовиками. З 1945 р. О.Кульчицький працював в Українському Вільному університеті в Мюнхені, а в 1951 р. переселився до Парижу, де був обраний членом Українського-наукового товариства ім. Т.Шевченка. Автор 130 статей і монографій, 110 публічних статей, 158 доповідей на наукових і громадських зібраннях. Писав німецькою, французькою і англійською мовами. Помер 30 квітня 1980 р.

Онтологічні погляди О.Кульчицького ґрунтуються на трьох запитаннях: 1)що насправді існує? 2)що таке справжнє буття? 3)що таке дух і матерія? О.Кульчицький звертає увагу на те, що на ці запитання відповідали і продовжують відповідати мислителів всіх часів і народів, О.Кульчицький аналізував онтологічні погляди в історії філософії, розглядав, зокрема, моністичні та дуалістичні вчення, показуючи їх незавершеність та односторонність, оскільки одні автори вважали основою буття матерію, другі - дух, треті - те та інше і т. д. О.Кульчицький схилився до плюралістичного розуміння буття, оскільки не можливо всі явища і процеси оточуючого світу пояснити тільки якимось одним матеріальним, чи духовним чинником. Тут має бути безліч факторів, пов'язаних між собою “в одній онтологічній структурі”.

Гносеологічні погляди О.Кульчицького свідчать про те, що мислитель знаходився на позиціях класичної філософії. Він не сумнівався в можливостях істинного пізнання, не підтримував концепцій релятивізму, прагматизму, крайнього скептицизму, критично ставився до сенсуалізму Дж.Локка, апріоризму І.Канта. Разом з тим О.Кульчицький не погоджувався

з марксистською критикою Д.Берклі, Д.Юма, І.Канта.

Методологічні позиції О.Кульчицького простежуються у його обґрунтуванні необхідності узгоджувати пізнання із буттям предметів, на які воно спрямоване. За О.Кульчицьким, пізнання є правдиве відтворення дійсності. Він обстоює ідею тотожності свідомості й предметності, О.Кульчицький наголошує на тому, що в цьому процесі мають використовуватись чуттєвий досвід, раціональне міркування, безпосереднє інтуїтивне споглядання та безліч інших форм і методів пізнання. О.Кульчицький обґрунтовує також положення про активну роль суб'єкта в пізнавальному процесі, оскільки моральні, політичні, релігійні, естетичні та інші переживання не стоять осторонь від теоретичної та практичної діяльності людини.

О.Кульчицький виявляв значний інтерес до проблеми людини. Вчений розглядав людину як універсальне, так і унікальне явище. Універсальні якості людини фокусують загальнолюдське в будь-якій особі. Але універсальне існує у конкретних постатях і передусім у національних психічних структурах. У поглядах на людину О.Кульчицький дотримувався принципу персоналізму, у відповідності з яким конкретна реальна особа має пріоритет перед універсально-абстрактною людиною. В якості конкретної людини О.Кульчицький розглядає українську особу. Сутність української людини детермінується особливостями історичного та культурного її розвитку.

Думки про суспільство та суспільний розвиток у О.Кульчицького пов'язані передусім з історією українського народу. Він звертає увагу на те, що внаслідок економіко-політичних та інших умов український народ перетворився у психологічну та духовну провінцію, втрачав свою самосвідомість, розуміння свого місця у світі. О.Кульчицький був стурбований долею українського народу. Він досліджував вплив географічних, кліматичних, психологічних та інших факторів на походження та розвиток українського народу на формування українського ха-

рактеру. О.Кульчицький надавав особливої уваги суспільній структурі, яка залежить від природних і власне суспільних факторів, які формували серед українців, з одного боку, лицарсько-козацький ідеал людини (“vita maxima et heroica”), а з іншого - ідеал людини з прихованим образом життя (“vita maxima”). Правлячими класами проводилась політика примноження кількості населення зорієнтованого на “vita maxima” і нищення людей типу “vita maxima et heroica”.

Страшна руйнація українського народу з боку іноземних поневолювачів створювала умови для політичного, соціального і психологічного конформізму, який формував людей схильних прислужувати загарбникам і навіть отримували “задоволення у рабстві”.

Аксіологічні орієнтири О.Кульчицького полягають у його захопленні філософією, яка, на його думку, мусить відігравати важливу роль у становленні та розвитку світогляду як окремої людини, так і всього народу. Філософія, на думку О.Кульчицького, має слугувати надійною основою для інших природознавчих, суспільствознавчих та духовних наук. Без філософії та філософських наук (логіка, психологія) не може бути глибокого розуміння суспільних процесів взагалі і життя окремої людини, зокрема.

Особливого значення О.Кульчицький надавав тому, що філософію можна розглядати не тільки як науку, а як систему не тільки раціональних, але й ірраціональних поглядів і уявлень. Заслуговує на увагу теза О.Кульчицького стосовно того, що не може бути “єдино правильної” філософії. Тут О.Кульчицький займає позицію плюралізму в тому значенні, що кожна філософська школа розкриває певні боки багатогранної та багатовекторної дійсності і відповідно має право на існування.

Праксеологічні позиції О.Кульчицького простежуються в боротьбі за створення економічних та соціально-політичних умов для переборення “малоросійського” комплексу меншовартості, формування українця типу “vita maxima et heroica”. Йдеться про розкриття могутніх внутрішніх

потягів, які глибоко вкорінені в душі українців, а також про розбудову в Україні власної державності.

Володимир Ілліч Олексюк (1913-1993) - доктор філософії, один із багатьох діаспорних науковців, які майже не знані у себе на Батьківщині. Народився в селі Шешори на Прикарпатті. Навчався в Коломиї, вивчав філософію у Львівському університеті, продовжував освіту в університетах Фрайбурга і Нью-Йорка. Докторську ступінь здобув в 1967 році в університеті східної Флориди. З 1970 року проживав в Чикаго. Ним опубліковано більше 30 статей філософського змісту, і декілька монографій, зокрема: “Томізм. Християнська філософія св. Томи з Аквіну” (1970), “До проблеми доби обману мудрості” (1975), “Основи реалістичної (аристотелево-томістичної) філософії” (1981).

Онтологічні погляди В.Олексюка носять теологічний характер. А це означає, що в якості першооснови і рушійної сили всього сущого приймається Бог. В.Олексюк прихильник аристотелівської трактовки Бога як першодвигуна і форми всіх форм в редакції Томи із Аквіну. В.Олексюк був переконаний, що філософські погляди Т.Аквінського набагато досконаліші в порівнянні з сучасними філософськими вченнями, починаючи з позитивістів і кінчаючи матеріалістами, своєю глибиною і людяністю.

Гносеологічні уявлення В.Олексюка будуються в контексті томізму і неотомізму. Він визнає право на існування шляхів, форм, методів і засобів пізнавальної діяльності природознавців і суспільствознавців, але є прихильником божественного одкровення.

Методологічні позиції В.Олексюка випливають з того, що раціоналізм ХХ ст. потерпає банкрутство. У сучасному світі, за В.Олексюком, існує тільки три альтернативи, із яких чесно і серйозно думаюча людина має робити вибір. Йдеться про: 1) діалектичний матеріалізм К.Маркса і його послідовників; 2) атеїстичний і нігілістичний екзистенціалізм Ф.Ніцше, М.Хайдеггера, Ж.Сартра та ін.; 3) аристотелівсько-томістська філософія. В.Олексюк вибирає третю альтернативу, оскільки, як він гадає,

християнська традиція Заходу постійно дотримується саме томізму, як неперевершеного і невичерпного джерела людської думки.

Людину В.Олексюк розглядає як тварину, але на відміну від інших тварин вона має універсально-абстрактний розум, тобто інтелектуальний дух. Тіло людини є основною її частиною, і має позитивну вартість. Але тіло залежить від людського духу, який становить унікальну та істотну форму тіла. Саме таке особливе онтологічне відношення між духом і тілом зумовлює людську субстанціальну єдність. Людський дух, за В.Олексюком, має наступні характерні риси: 1) він є нематеріальною динамічною композицією; 2) деякі сили людського духу діють більш вільно і ефективно, коли вони вдосконалені звичкою, тобто наукою; 3) людський дух може бути відокремлений від тіла і він буде існувати завжди незалежно від біологічної смерті; 4) людський дух не корупційний, тобто неподільний, будучи простим, він не розкладається на якісь частини; 5) в своєму існуванні людський дух не залежить від матерії; 6) складовими частинами людського духу є інтелект і воля, нематеріальність людського духу доводиться необмеженими людськими духовними здібностями, бажаннями та потребами; 7) людський дух не може бути продукованим з матерії через генерування родичів, а приходить в буття через творчість.

Хоча кожна людина є складовою частиною природи, вона разом з тим індивідуальна особа. Людська особа є вільною від будь-яких обмежень простору і часу, наділена свідомістю, несе відповідальність за свою активність і може вступати у зв'язок з іншими особами. Всі люди є особами і мають, за В.Олексюком, раціональний дух. У цьому відношенні вони є істотно подібними. В той час вони мають індивідуальні відмінності. Внаслідок цього існує багато різноманітностей між людьми, які поділяються на статеві, фізичні та психологічні.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку розглядаються В.Олексюком в контексті філософії історії. Він нараховує, принаймні, шість головних дослідницьких течій: 1) класичний циклізм, у відповідності з яким

вічність універсуму розглядається як постійне повторення історичного процесу; 2) провіденціальна історія, згідно з якою історичний процес є вияв започаткованої божественної творчості; 3) тенденція, яка з'ясовує закони і прагне довести їх існування в суспільно-історичному процесі; 4) інтерпретативна історія, яка визнає непередбачений, невизначений характер вільного людського вибору; 5) філософічно орієнтована історія, яка концентрує увагу на причинах і наслідках історичного процесу, епістемологічній проблематиці та проблематиці людини; 6) прогресивістська теорія, яка ґрунтується на ідеї закономірності суспільного розвитку. Християнські мислителі, на думку В.Олексюка, схильні інтерпретувати історію в контексті лінейного, теологічного розвитку в напрямі вічної мети, яка існує поза теперішнім порядком і, відповідно є метаісторичною.

Аксіологічні орієнтири В.Олексюка на відміну від інших українських мислителів носять теоретичний характер. Філософія цінності В.Олексюка полягає в тому, що цінність може мати як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. З точки зору суб'єкта цінність позначає суб'єктивне ставлення до добра. З точки зору об'єктивного характеру, цінність поділяється на інструментальну і внутрішню цінність. Цю останню називають правдою, красою, здібністю, знанням, здоров'ям, розвагою, мораллю і релігією. Цінність являє собою широку арену зацікавлення і бажання. Цінність не є тільки самим актом або одиноким об'єктом бажання. Ціннісні позиції та орієнтири властиві людям, але найвищим проявом добра як цінності в повному розумінні цього слова, є Бог.

Праксеологічні позиції В. Олексюка ґрунтуються на аристотелівсько-томістському обґрунтуванні єдності понять держави і суспільства. В.Олексюк підкреслював, що держава має бути “досконалим суспільством” і органом спільного добра всіх громадян. Покликання церкви є надприродним, а відтак і вищими від держави. Державі належить вирішення економічно-політичних та інших мирських справ. Церква

покликана врегульовувати питання, які пов'язані з впливом Божого провидіння. Тому держава і суспільство не можуть бути абсолютно незалежними від церкви.

В.Олексюк був діяльною людиною в громадській праці. Він очолював Українське католицьке академічне об'єднання "Основа" і виступав із пропозиціями об'єднання українських церков.

Михайло Додяк (Гуцул Самоук) - роки життя припадають на ХХ сторіччя. Значну частину свого життя М.Додяк провів в канадському місті Торонто. Знаний як поет і фундатор Українського Світового Музею в Торонто.

Онтологічні погляди М.Додяка перегукуються з християнськими уявленнями про Всесвіт. Першоосною і рушійною силою розвитку всього сущого Додяк визнає всеєдиного Бога.

Гносеологічні уявлення М.Додяка тісно пов'язані з романтично-реалістичними і ностальгічними спогадами про рідну Гуцульщину.

Методологічні позиції в творчості М.Додяка з'ясовуються в обґрунтуванні великих надій і сподівань на той день, коли український народ здобуде своє право на самостійне управління в своїй домовині.

Проблема людини розглядається М.Додяком в контексті пошуків шляхів, форм, методів, форм і засобів боротьби українців за звільнення з-під влади чужоземців. Він вважає, що українці мають всі необхідні природні й розумові якості, щоб розвивати свої власні продуктивні сили і збудувати світле майбутнє для своїх внуків та правнуків.

Проблеми суспільства і суспільного розвитку також розглядаються в контексті історичної долі України, українського народу. М.Додяк відгукується на актуальні проблеми боротьби з ядерною небезпекою, закликає до співпраці в атомній енергетиці з іншими країнами, засуджує чвари і розбрат серед українців, звертає увагу на необхідність вирішення екологічних проблем. Поет висловлює побажання співвітчизникам мати мудрих політиків, щоб наша славна Україна завади мала волю.

Аксіологічні орієнтири М.Додяка стосуються, перш за все, рідної Гуцульщини та України, народної мудрості, бо:

“Немудрі люди в роздорі
В чужині пропадають.”

Найвищою цінністю М.Додяк сприймає “Бога Царя світа”.

Праксеологічні позиції М.Додяка простежуються у його закликах і пропозиціях до єдності та згуртованості розкинутих по всьому світу українців:

“Не вмреш не загинеш Україно!
На світі твій народ росте...
Він тебе кохає вірно
І тільки для тебе живе!”

М.Додяк був засновником Українського Світового Музею в Торонто, метою якого було опікувати речі та цінні документи по смерті тих братів-українців, які “розкидані зараз по цілому світі”. До складу учасників перших зборів Українського Світового музею, що відбулися 11 жовтня 1970р., увійшли М.Феденко, Д.Волконський, І. Кореневич, Г.Коцан, В.Лозовський, П.Кореневич, І.Михалянич, Г.Меланія, О.Сиротинський та ін.

Незгай Козоріг (роки життя припадають на ХХ століття) - український мислитель, патріот, борець за суверенну Україну.

Онтологічні погляди Н.Козоріга знаходяться під впливом таких національних релігій, як індуїзм, джайнізм, зороастризм та інших, а також буддизму і християнства. В якості першооснови всього суцього він приймає Бога в якості найдосконалішого Духовного Начала. Разом з тим, природа як цілісність здатна до вдосконалення шляхом вдосконалювання своїх частин.

Гносеологічні орієнтири Н.Козоріга ґрунтуються на поєднанні в процесі духовного освоєння світу міфологічної, релігійної та наукової інформації. Тому в його гносеологічних уявленнях перетинаються раціональні й ірраціональні шляхи, принципи. Форми, методи і засоби

пізнання світу. Значної уваги Н.Козоріг надавав самосвідомості людини та її спілкуванню з іншими людьми. Він не заперечував права кожного на вдосконалення своїх духовно-розумових спроможностей практикою роздумів. “Зростання самопізнання подібне до течії річки: чим глибші води, тим менше поспіху і шуму”, - підкреслював Н.Козоріг. Він також звертав увагу на те, що наше чуття та мислення не відтворюють справжньої природи речей. Істина (правда) тлумачиться як багатоаспектна інформація стосовно різноманітного Всесвіту.

Методологічні позиції Н.Козоріга розкриваються в обґрунтуванні різноманітних шляхів, принципів, форм і методів теоретичної та практичної діяльності. Дорога до пізнання Всесвіту проходить через серце людини. Н.Козоріг поділяє погляди П.Юркевича стосовно того, що серце завжди було, і буде джерелом зародження великих ідей, а мислення обробляє ці ідеї, надаючи їм виразності та ясності. Н.Козоріг обґрунтовує логічний зв'язок між хотінням – дослідом - досвідом - знанням-мовою. Хотіння започатковує дослід. Дослідження кінчається досвідом. Головною складовою частиною досвіду є знання. Знання розвиває мову.

Проблема людини проходить червоною стрічкою через філософські погляди і уявлення Н.Козоріга. Людина - це самодостатність у центрованої потенційної свідомості Всесвіту. За своїм походженням людина постає поєднанням двох космічних полюсних принципів - Духу й Речовини. Наша тілесність дається нам батьками. А свої почуттєві та розумові здібності ми виробляємо впродовж свого життя самі - підкреслював Н.Козоріг. Він також звертає увагу на те, що у Всесвіті нема такої сили, яка прийшла б на підмогу людині, якщо вона сама відмовляється собі допомагати. Н.Козоріг покладає на людину велику відповідальність, як перед собою, так і перед народом, людством і Всесвітом. Бути людиною означає бути постійно вільним і незалежним у зустрічах з будь-якими ідеями. Бути людиною значить бути вільно-духовним і відчувати живу космічну струмину життя. Бути людиною означає знати, бути спроможним інтуїтивно сприймати

правдиві принципи моралі людського життя. Сутність людини Н.Козоріг вбачає в ансамблі семи космічних принципів. Три із становлять вищі принципи: 1- духовна єдність з буттям, 2- здатність висловлювати космічну духовність, 3- наявність самосвідомості. Чотири принципи належать до нижчих: 1- групова свідомість тварин, 2- розумово-вольова енергія, 3- зоресферова відповідність фізичному тілові, 4- здатність тіла утримувати і сприяти розвиткові творчих складників людини. Ще одним істотним принципом людини є любов, яка не має границь і не знає припон. Вона творить і лікує внутрішній і зовнішній світ людини, витворює сама з себе і для самої себе, щоб жити у відображеннях особистої творчості і власних рішень. Особисте дотримання порядності і чесності є, за Н.Козорігом, природною передумовою порядності і чесності суспільства.

Торкаючись проблем суспільства і суспільного розвитку, Н.Козоріг звертає увагу на проблему, походження українців. На підставі історичних джерел він проголошує, що, "метрика України найстаріша з усіх народів світу, стала колискою білої раси та всесвітньої культури й цивілізації"... Історія "країни налічує близько 10 000 років до Різдва Христового. Її фундаменти накладали своїм потом і кров'ю самари-кімери. Наша історія тягнеться від самар через Трипілля аж до антів-русів. Однак останні тисячі літ наш родовід нам нав'язували греки, римляни, німці, поляки, росіяни й "називали нас сервами, слейвами, склявінами". Й по сей день, підкреслює Н.Козірог, перекручують історію Русь-України на той лад, що нібито Русь-Україна "це збиранина різних міжнародних бандитів, ловців і торговців живого товару". Методично втлумачуються в голови українців ідеї про те, що Україна не має свого генетичного коріння. Усі надбання українського розуму, мистецького хисту, загальнолюдські вагомості і значення американські та канадські "науковці" силкуються видати за наслідки впливу інших народів, при найменше, російського "старшого брата". Н.Козоріг звертає увагу на те, що земля і народ український впродовж віків були предметом купівлі-продажу між іноземними загарбниками. Н.Козоріг

порушує питання про необхідність жити у відповідності з її укладами, ритмами, законами природи. Він закликає до єдиних принципів, до побратимства вільних народів, поважання само управлінських укладів, традицій самобутніх народів.

Аксіологічні принципи Н.Козоріга випливають з його, закоханості у рідний край, де пісні солов'їні дзвенять побожною красою. Він більш за все шанує орінську культуру, яку розглядає в якості праукраїнської культури. У той час, підкреслює Н.Козоріг, як Москва тільки будувалася Оріяньська культура вже втішалася повним розквітом багатства й мудрості, господарським поступом і була знана по цілому світі. Н.Козоріг вважає, що приблизно половина людства послуговується мовами, що народилися із коріння слів праукраїнської мови.

Праксеологічні погляди Н.Козоріга зосереджені на відстоюванні думок про 10000-ну самобутню історію праукраїнського і сучасного українського народу. Коли ми самі, збайдужіло, не шукаємо по-науковому свого правдивого родоводу, то хоч пробуймо, говорить Н.Козоріг, прислухатися до мови тих чужинців, котрі неупереджено охарактеризовують наших далеких предків - оріян. Наше спасіння, закликає Н.Козоріг, залежить від нас самих. Лишень соками з власного коріння живиться кожне дерево. Так є і має бути в суспільному житті, доки живуть люди та існує світ.

Висновки.

1. Ми торкнулася філософської спадщини далеко не всіх українці з діаспори. Пояснюємо це тією обставиною, що, як і в попередніх главах» ми звернули увагу головним чином на тих авторів (В.Винниченко, В.Липинський, Д.Донцов та Д.Чижевський), які суттєво вплинули на розвиток філософської думки в Україні, а також на тих авторів (В.Олексюк, М.Додак, К.Вассиян та Н.Козоріг), стосовно яких майже нічого не повідомляється в існуючих підручниках з історії філософської думки в

Україні.

2. Онтологічні погляди мислителів в діаспорі фокусуються навколо таких ідей, як "конкордизм". (В.Винниченко), "вищі сили" (В.Липинський), "воля до життя, влади, експансії" (Д.Донцов), "багатофакторність" (Д.Чижевський, О.Кульчицький), "Божественне Духовне Начало" (В.Олексюк, М.Додяк, Ю.Вассиян, Н.Козоріг).

3. Гносеологічні уявлення зазначених філософів з діаспори характеризуються універсальністю, тобто прагненням використовувати в пізнавальній діяльності весь спектр шляхів, форм, методів та засобів з метою розкриття Істини. Разом з тим надавалося вирішального значення почуттям (М.Додяк), ірраціональним мотивам (Д.Донцов, Д.Чижевський, В.Олексюк), раціональним шляхам, принципам, формам і методам (О.Кульчицький), поєднанню раціонального та ірраціонального (Ю.Вассиян, Н.Козоріг).

4. Методологічні позиції філософів в діаспорі також різноманітні. Вони характеризуються пошуками адекватних форм теоретичної та практичної діяльності (В.Винниченко, О.Кульчицький, М.Додяк, Н.Козоріг), обґрунтуванням еволюційних шляхів суспільного розвитку (В.Липинський), критичним ставленням до розуму (Д.Донцов, Ю.Вассиян), безперервним пошуком Істини (Д.Чижевський), обґрунтуванням аристотелівсько-томістської методології (В.Олексюк).

5. Проблема людини є ключовою темою в творчості філософів в діаспорі. Більше за все їх цікавить проблема української людини. Вони засуджували явища, які пригнічують людську гідність (В.Винниченко), обстоюють положення про природне право людини на вільний розвиток. (В. Липинський), проголошують необхідність окремої людини підкорятися загальним інтересам (Д.Донцов), звертали увагу на особливості історичного та культурного її розвитку (О. Кульчицький), розкривали характерні риси людського духу (В.Олексюк), природний, суспільний та світобудуючий рівень розвитку людини (Ю.Вассиян), з'ясовували сутність людини як ансамбля космічних принципів (Н.Козоріг).

6. Стосовно суспільства і суспільного розвитку погляди українських мислителів в діаспорі зосереджені головним чином на проблемах національно-визвольного руху та державотворення в Україні (В.Винниченко, В.Липинський), ідеології націоналізму (Д.Донцов), періодизації розвитку українського суспільства за критерієм культурно-історичних умов (Д.Чижевський), з'ясуванні впливу географічних, кліматичних умов на формування українського характеру (О. Кульчицький), адекватного реагування на болісні проблеми суспільного розвитку

(М.Додяк), поглибленого вивчення минулого і проектування майбутнього українського народу (Ю.Вассиян), проблемі походження українців (Н.Козеріг).

7. Аксиологічні орієнтири діаспорців стосуються головним чином певних ключових ідей та пропозицій: "конкордизму" (В.Винниченко), "українського монархізму" (В.Липинський), надання вольовому факторові нації, та національній ідеї виключного значення (Д.Донцов), плюралістичних уявлень стосовно першооснов і рушійних сил розвитку всього існуючого (Д.Чижевський, О.Кульчицький), надання Богові статусу найвищого прояву добра як цінності в повному розумінні цього слова (В.Олексюк, М.Додяк), глибоко поважливого ставлення до волі й творчості людської особистості (Ю.Вассиян), до орієнтської культури (Н.Козеріг).

8. Праксеологічні позиції філософів діаспорщини полягають у боротьбі за втілення в життя своїх філософських переконань (В.Винниченко, В.Липинський, Д.Чижевський), проголошення гасел, які мали значний вплив на національний рух в Україні (Д.Донцов), розкриття могутніх внутрішніх сил, які глибоко вкорінені в душі українців (О.Кульчицький), об'єднання українських церков (В.Олексюк), за єдність та згуртованість українських українців розкинутих по всьому світу (М.Додяк), за українську ідею як "новий образ життя" (Ю.Вассиян), відстоювання думок про 10000-ну самобутню історію праукраїнського та сучасного українського народу (Н.Козеріг).

Контрольні питання та завдання

1. З'ясуйте, в чому тотожність і відмінність онтологічних поглядів і уявлень В.Винниченка, В.Липинського, Д.Донцова, В.Чижевського та Кульчицького?
2. У чому сутність гносеологічних принципів В.Олексюка, М.Додеяка, Ю.Вассіяна та Н.Козоріга?
3. Що поєднує методологічні позиції мислителів діаспори в ХХ столітті?
4. Чому проблема людини є ключовою проблемою Філософської думки мислителів діаспори?
5. Яких поглядів щодо походження українського народу дотримується Н.Козоріг? Чи погоджуєтесь ви з ним?
6. Яких аксіологічних та праксеологічних позицій дотримуються представники філософської думки українського народу в діаспорі?

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Познайомившись конспективно з головними положеннями філософських поглядів і уявлень українських мислителів від праукраїнського народу по сьогоднішня можна констатувати, що філософські орієнтири і позиції українського народу завжди були на рівні світових стандартів. Головне полягає в тому, що українська філософська думка не плелася у хвості філософських поглядів греків, римлян, німців, росіян та інших народів. Вона мала своє підґрунття в народній мудрості слов'ян, мікологічних, природознавчих та морально-естетичних поглядах українців. Нашому народові надає честі та обставина, що він, говорячи словами Т.Шевченка, чужому навчався і свого не цурався". Інакше кажучи, українські мислителі всіх періодів історичного розвитку України сприймали конструктивні філософські ідеї та положення інших народів, переробляли, трансформували їх у відповідності з особливостями свого образу життя, світогляду, менталітету.

Ще одне підтвердження того, що українська філософська думка відповідає світовим стандартам випливає з того, спільного знаменника, який властивий світовій філософській думці, ідеться про те, що, незважаючи на етнічні, історичні, географічні та інші відмінності світових філософських вчень, всі вони розглядають онтологічні, гносеологічні, методологічні, антропологічні, соціологічні, аксіологічні та праксеологічні проблеми. Інша справа, у коли будь-який мислитель якимись проблемами надає більшого, а іншим меншого значення. У цьому відношенні філософська думка в Україні стовідсоткове відповідає статусу філософської.

Про високий рівень філософського мислення українців доводиться ще тим, що в нашій вітчизняній філософії знайшли відображення всі історичні форми власне філософського мислення. Мається на увазі моністична,

дуалістична, деїстична, пантеїстична, пантеїстична філософія. Не будемо надто жорстко розфасовувати українських мислителів по цих формах, але така диференціація має право на існування. Більше того, саме вона заслуговує на особливу увагу. Справді, періодизація світової Філософської думки за власне філософськими критеріями більш рельєфно відокремлює філософію від не-філософії. До не-філософських поглядів і уявлень належать такі вчення, в яких не розглядаються першооснови та рушійні сили розвитку і природи, і суспільства, і духовності, а також найголовніші закони (тенденції) їх виникнення, функціонування та розвитку. Отже, філософська думка українського народу відповідає світовим стандартам і заслуговує того, щоб до неї прислухалися і в певному розумінні керувалися в житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Алехин В.В. Отчуждение и социальное управление (философско-социологический анализ). – Донецк: ДонГАУ, 2000. – 92 с.
- 2 Алехин В.В., Бурега В.В., Поважный С.Ф., Алехина Л.В. – Философия управления. – Донецк: ДонГАУ, 1999. – 292 с.
- 3 Вассиян Ю. Твори. - Торонто: “Євшан-Зілля”. Т.І. Степовий сфінкс: суспільно-філософські нариси. – Р.Б. 1972. - 288 с.
- 4 Винниченко В.К. Відродження нації (Історія укр. революції: марець 1917 - грудень 1919 рр.) Репринт. вид. 1920. Ч.І, ІІ. - К.: Політвидав України, 1990. - 410с.
- 5 Винниченко В.К. Заповіт борцям за визволення. - К.:Криниця, 1991. – 126 с.
- 6 Гузар І. Україна в орбіті європейської мислі: від Григорія Сковороди до Тараса Шевченка. Торонто-Львів, Наукове товариство ім. Т.Шевченка, 1995. - 176 с.
- 7 Депенчук Л.П. Богдан Кістяківський. - К.: Основи, 1995. -172 с.
- 8 Депенчук Л.П., Лук М.І. Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова. - К.: Укр. Центр Духов. культури, 1999. -208 с.
- 9 Додяк М. Книга мудрости Гуцула Самоуки. - Торонто: Б.И., 1976. –С. 364 с.
- 10 Донцов Д. Дух нашої давнини. - 2-е вид. - Дрогобич: Відродження, 1991. - 342с.
- 11 Московська отрута. – Торонто-Монреаль. Спілка визволення України 1955. - 292 с.
- 12 Замалев А.Ф., Зоц В.А. Мыслители Киевсквй Руси / Предисл. В.А. Карпушина. - 2-е изд., перераб. и доп. - К.: Вища шк., 1987.-182 с.
- 13 Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. - К.: Наук. думка, 1992. - 110 с.

- 14 Козоріг Н. Струмина життя: (Думки з узбережжя). - 2-е вид. - Б.М., Б.И., 1997. - 620 с.
- 15 Лук М.І. Етичні ідеї в філософії України другої половини ХІХ - початку ХХ ст. - К.: Наук. думка, 1993. - 150 с.
- 16 MEDIAEVALLA UCRAINICA: Ментальність та історія ідей. Т.І. К.: 1992. - 124с.
- 17 Мащенко С.Т. Основні проблеми в історії української філософії: Конспект лекцій спецкурсу / С.Т.Мащенко, Чернігів, держ. пед. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. -Чернігів: ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка, 2002. - 162 с.
- 18 Мельников В.Н. Логические задачи. – К.; Одесса: Выща шк., 1989. – 344 с.
- 19 Нічик В.Л. Києво-Могилянська академія і німецька культура. - К.: Укр. Центр духов. культури, 2001. - 204 с.
- 20 Олексюк В.І. Християнська основа української філософії: / Вибр. Твори /. К.: Видавничий дім “Соборна Україна”, 1996. - 236 с.
- 21 Огороднюк І.В., Огороднюк В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. - К.: Вища шк.» Т - во "Знання", КОО, 1999. - 544 с.
- 22 Пащук А.І. Іван Вишенський - мислитель і борець. - Львів: Світ, 1990. - 176с.
- 23 Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Накладом Ради оборони і допомоги Україні Українського конгресового комітету Америки, Нью-Йорк, 1991 - 176 с.
- 24 Федів Ю.О., Мозгова Н.Г. Історія української філософії: Навч. посібник. - К.: Вид-во Україна", 2000. - 512 с.
- 25 Шевченко В.І. Проблема національного-в українській Філософії / Респ. міжвідомч. наук. збірник, Київс. держ. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. - К.: Либідь, вип. 94. - 1992. - С.3-П.
- 26 Шевченко В. Философская мысль на территории Украины до

Киевской Руси / Филос. и социол. мысль. - 1996. - №5-6. -С.3-15.

27 Історія філософії на Україні: У 3 т. -/Голов. Ред. Шинкарук В.І. - К.: Наук. думка. - Т.І.: Філософія доби феодалізму. 1987. - 398 с.

28 Пам'ятки братських шкіл на Україні / кінець XVI - поч. XVIII ст./
Тексти і дослідження /АН УРСР, Інст-т філософії, Інст-т сусп. наук, редкол.:
В.І Шинкарук та ін. - К.: Наук. думка, 1988.- 568 с.

29 Українські мислителі епохи Відродження: Антологія у 2-х ч. Нац.
Акад. наук України, Інст- т філософії. - К.: Наук. думка. - Ч.І. , 1995. - 430 с.

30 Філософська думка України: імена та ідеї. Навчально-методичний
посібник. Друге доповнене видання (Возняк С.М., Голянич М.Ю.,
Москаленко Ю.М.). – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – 136 с.

Наукове видання

Віктор Власович Дубінін

РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

Підручник

Редактор

Ірина Іванівна Дьякова

Вн./2005. Підп. до друку

Формат 60x84/16

Ризограф. друк. Ум.-друк. арк..

Обл.-вид. арк..

Тираж 300 прим.

Зам. №

ДДМА. 84313. м.Краматорськ, вул.Шкадінова, 72